REŞAT NURİ GÜNTEKİN

BÜTÜN ESERLERİ 19

Miskinler Tekkesi

İnkılâp Kitabevi

MİSKİNLER TEKKESİ; Türkiye'deki dilencilerin dünyasını ve cahil hocaları başarıyla tasvir eder. Güntekin'in en dikkate değer eserlerinden biridir. Padişah II. Mahmut dönemi ileri gelenlerinden olup padişaha yakınlığıyla tanınan Kocabaş Kazasker Şemsettin Molla'nın torununun hayatı üzerine kurulmuş bir kitaptır. Padişahın ekmek kırıntılarının kat kat işlemeli bohça ve sedef kutularda saklandığı bir ortamda, padişah dilencisi bir dedenin torunu olan ve hem Meşrutiyet hem Cumhuriyet dönemlerinde yaşayan roman kahramanı, bir çeşit soyaçekimle, dilenciliği meslek edinir.

REŞAT NURİ GÜNTEKİN

1889'da İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Çanakkale'de yaptı. Çanakkale İdadisi'nde, Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray Lisesi) ve İzmir'de bir Fransız okulunda okudu. 1912'de Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. 1916-1919 arasında İstanbul'da Vefa ve Erenköy liselerinde öğretmenlik yaptı. 1931'e kadar çeşitli liselerde Türkçe, Fransızca, Edebiyat, Felsefe ve Pedagoji dersleri verdi. Ardından Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi oldu, 1939'a kadar Anadolu'yu dolaştı. 1939-43 arasında Çanakkale milletvekili, 1950'de Paris'te Kültür Ataşesi ve Türkiye'nin UNESCO temsilcisiydi. 1954'te emekli oldu, İstanbul Şehir Tiyatroları Edebi Kurul üyeliğine seçildi. 1956 Aralık'ında, tedavi için gittiği Londra'da kanserden öldü.

ISBN 978-975-10-0228-0

MİSKİNLER TEKKESİ

Miskinler Tekkesi / *Reşat Nuri Güntekin*

Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 10614

Kapak tasarım Ümit Kıvanç
Sayfa tasarım Melıne Pamukçuoğlu

ISBN: 978-975-10-0228-0

14 15 16 33 32 31
İstanbul, 2014

Baskı ve Cilt
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayı Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

İNKILÂP Kitabevi Yayın Sanayi ve Tıcaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayı Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkılap.com
www.inkilap.com

REŞAT NURİ GÜNTEKİN DİZİSİ: 19

MİSKİNLER TEKKESİ

ROMAN

Yazan:
REŞAT NURİ GÜNTEKİN

İNKILÂP

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'in ESERLERİ

Çalıkuşu
Dudaktan Kalbe
Akşam Güneşi
Acımak
Damga
Kızılcık Dalları
Eski Hastalık
Miskinler Tekkesi
Anadolu Notları I-II
Yaprak Dökümü
Ateş Gecesi
Bir Kadın Düşmanı
Gökyüzü
Değirmen
Yeşil Gece
Olağan İşler
Gizli El
Harabelerin Çiçeği
Sönmüş Yıldızlar
Tanrı Misafiri
Kan Davası
Kavak Yelleri
Leylâ ile Mecnun
Son Sığınak

Piyesleri

Hançer
Hülleci
Çalıkuşu (N.Cumalı)
Bir Köy Öğretmeni
Balıkesir Muhasebecisi
Eski Şarkı
Tanrı Dağı Ziyafeti
Yaprak Dökümü

Tercümeleri

Hz.Muhammed'in Hayatı
(Emil Dergmenheim'den)
Kahramanlar (Carlyl)
Don Kişot
(Cervantes)
Yabancı
Atlı Adam
Bir Fakir Delikanlı
La Dam O Kamelya
(A. Dumas Fils)
Evham
Hakikat (Emil Zola)
İtiraflar (J.J. Rousseau)

I

Şimdi olduğu gibi, çocukken de pek canımın kıymetini bilirdim. Koşmaca, kaydırak, birdirbir gibi oyunlar asla işime gelmezdi. Akşam üstleri açılır - kapanır iskemlemi konağın bahçe kapısına kurar, vücuduma göre çok kocaman olan başımı mutfağın sarmaşıklarla kaplı duvarına yaslayarak karşı viranede oynayan çocukları seyrederdim.

Çocuklar, kendileri gibi başkalarına da rahmi olmayan, hasbetenlillâh kötülük yapmaktan zevk duyan küçük canavarlardır. Hiç sebep yokken arada bir bana da sataşırlar, fesimi kaparlar, yüzüme toprak atarlar, altımdan iskemlemi çekerlerdi.

Gene şimdi olduğu gibi o zaman da gücüm, kuvvetim yerindeydi. Hangisini istesem, evelallah, ayağımın altına alır evire çevire tepeliyebilirdim. Fakat bunun için yerimden kalkmak, koşmak, toz toprak içinde yuvarlanmak gibi bir sürü lüzumsuz hareket yapmak lazımdı. Ancak değer mi? Hayvan yavruları gibi ne yaptıklarını, ne istediklerini bilmeyen birtakım abuk sabuk mahlûklara uyarak tatlı canımı sıkıntıya sokmaktan ne çıkacak?

– Ne mi çıkacak? Sana yapılan haksızlığın altında kalmamış olacaksın. Elin, ayağın biraz zedelense de yüreğin ferahlayacak...

Belki hakkınız var. İntikam duygusu asil bir duygudur. Asil dediğimiz insan; şahsına, onuruna, mal ve canına yapı-

lan tecavüzlere karşı aşırı bir titizlik ve hazımsızlığı olan insanlardır. Ancak, kızdırılan hayvanlar da başka türlü mü yaparlar ya? Kedinin en miskinine, köpeğin en dalkavuğuna haddin varsa, bir parça takıl... Velinimeti bile olsan hemen öfkelenir; dişiyle, tırnağıyle karşı koymaya kalkar. Hayvanların en asili olan at, onlardan da mantıksızdır. Önündekinin bir hareketinden pirelendiği zaman arkasındaki hiç suçu, günahı olmayan biçareyi çiftelemeye kalkar. Hele devenin kendisine fenalık yapanı zamanla da affetmediği, bir aşiret reisi sebatıyle kin güttüğü meşhurdur.

Evet, intikam duygusunun yokluğu bir insan için belki iyi alamet değildir. Fakat ben, hayatımın hiçbir çağında böyle bir heyecanın, beni yoklamadığını itiraftan çekinmeyeceğim. Ne yapalım, böyle yaratılmışım. Cüzzamlı yanık acısına ne kadar duygusuzsa, ben de kuyruk acısına öyleyim.

Gene diyebiliriz ki:

– İntikamın faydalı bir tarafı vardır. Yaptığı kötülüğün yanına kalmadığını gören kimse, (hiç olmazsa acısını unutuncaya kadar) sizi rahat bırakır.

Bu da doğru. Fakat unutmamalı ki, bu neticeye varmak için daha yumuşak yollar da vardır. Mesela, yalvarmak. Benim o zaman bana sataşan çocuklara yaptığım gibi: «İki gözüm kardeşim. Bilirim sen benim başımı yarabilirsin. Hiç ben, seninle başa çıkabilir miyim? Başım yarılırsa yazık değil mi bana?.. Vesaire...»

Hele bunu söylerken biraz da boynunu bükmesini, sesini titreyerek sızıldanmasını bilirsen hiç mesele yoktur.

Meslek icabı olarak gayet iyi bilirim: Oldukça dişe dokunur bir maddi menfaate dayanmayan meselelerde rica ve niyaz en kuvvetli bir silahtır. Yalvarmasını, amma usul ve adabına göre yalvarmasını bilen insan için açılmayacak kapı, erilmeyecek mertebe yoktur. Nitekim ben, daha o yaşta gayet ustalıkla kullanmaya başladığım bu silah sayesinde kendimi yalnız sokak çocuklarının şerrinden korunmakla kalmı-

yor, onları burnu halkalı Arap köleler gibi tepe tepe kullanıyordum.

Gözünüzün önüne getirin: Bahar, bütün saltanatıyla gelmiş, ağaçlar pıtrak gibi kiraz dökmüş. Yalnız, ne yazık ki kudret, onları kırmızı gelincikler gibi ayaklarımızın altında yetiştirmiyor... Hepsi hava kuşları gibi elimizin erişemiyeceği boşluklar içinde sallanıyorlar... Yanlarına varmak için bir sürü tehlikeyi göze alarak ağaçlara tırmanmayı mertlik damarlarını okşamayı bilirsen onlar, ağacı takımıyle senin ayaklarına indirirler.

Kirazlardan sonra canım bir araba sefası isterse, açılır - kapanır iskemlemi katlayıp bir köşeye bırakarak bahçıvanın tek tekerlekli çekçek arabasına kurulur, bir eski zaman kralı saltanatıyle kendimi tabaama çektirirdim. Hep aynı tatlı dil, güler yüz sayesinde...

*
* *

Ancak ne de olsa çocuktum. Bebeklerle evcilik oyunu oynayan kız çocuklar, teneke kılıçlarla muharebe oyunu oynayan oğlan çocuklar gibi benim de zaman zaman bir şeyin oyununu oynamaya, büyük insan taklidi yapmaya ihtiyacım vardı. Lapacı mizacına çok uyan; kolay, rakipsiz ve kavgasız bir oyun icadetmiştim: Dilencilik oyunu.

Taklidin benzemesi için kâh gözkapaklarıma sigara kâğıdı yapıştırarak kör, bir kolumu tersine çevrilmiş hırkamın içine saklayarak, çolak, kâh dolaptaki dedemden kalma bastonları koltuk değneği gibi kullanarak topal olurdum. Sonra: «Alilim... Elim ermez, gözüm görmez... Bir sadakacık verin!» diye sızıldanarak minderler, sandalyeler arasında dolaşırdım.

Kimseye bir zararı olmamakla beraber, bu oyun nedense büyükleri kızdırırdı. Sudanlı Gülfidan dadımız beni o halde gördükçe parmaklarının ucuna tükürerek:

– Tuu... Tuu... Tuu... Ayol, sen hiç utanmaz mısın? diye ince ince haykırır; sonra salavat parmağını diliyle ıslatıp duvara işaretler çizerek:

– Görürsünüz... Bu oğlan eninde, sonunda dilenci olur, derdi.

Tehlikeli haşarılıklarla yüreğini oynatmadığım için beni konağın öteki çocuklarından fazla seven büyükannem, hemen bacıya çıkışırdı:

– Ağzından yel alsın... Bak şu kuş beyinli fellahın yakıştırdığına... Sen, ondaki kafaya baksana... Bu yaşta onun bildiğini sen bilmezsin... Görürsünüz o, ne adam olacak inşallah!

Kürkü ve gecelik entarisiyle daima evde kadınların arasında oturan dayıma gelince, o, benim için bir türlü kararını veremiyordu. Arasıra içindeki maddeyi merak eder gibi kocaman kafamı elleri içinde evirip çevirir, karpuz muayene edenlerin yaptığı gibi ötesine, berisine fiskeler vurarak: «Bilmem amma... Bu büyüklük pek hayra alamet olmasa gerek!» derdi.

Büyükannemin buna da cevabı vardı:

– Büyükbabam Şemseddin Molla'ya Kocabaş Kazasker dediklerini unutuyor musun? Arabaya bindiği zaman başını tutmak için yanına bir lala oturturlardı... Sizin kafalarınız yumruk kadar amma, Kocabaş Kazasker gibi padişah sofrasında yemek yiyemediniz. Hepiniz hâlâ ondan kalan nimetin kırıntılarıyle geçiniyorsunuz... Bu çocuk da ona çekmiş. Hele bir büyüsün, göreceksiniz ne adam olacak o...

Dünya hali acayiptir. Talihin beni de bir Kocabaş Kazasker yapmasına hiç mani yoktu. Fakat nedense Gülfidan bacının tahmini büyükanneminkinden daha doğru çıktı. Birbirini kovalayan bir sürü vak'alardan sonra nihayet... bacının dediği oluyorduk.

II

Dedelerim arasında gerçekten değerli kimseler vardır. Bunların bazıları tarih kitaplarına geçmiş, yalnız bizim ailenin değil, bütün memleketin kendileriyle öğünmesine hak kazanmış büyük adamlardır.

Arasıra kibar cenaze alayları arkasında Eyüp'te, Edirnekapı'sına, Merkezefendi'ye gittikçe birkaçının hâlâ ayakta duran mezar taşlarına rastladım: Sudur-i izâmdan Hacı Nâsır Molla, Akidecibaşı Osman Melâli Efendi, Kaputan-ı Derya Rükneddin Paşa, Abuvada Müsellimi Tahir Bey ve niceleri...

Dedelerimin ve mezarlıklarda hâlâ vakar ile dikilen kavuklu taşlarına bakarken gözlerim dolar, göğsüm iftiharla kabarır. Fakat onların son torunlarıyle iftihar edebileceklerini ummadığım için yanlarına pek sokulamam. Hele Sultan Mahmut'la dizdize yemek yemiş Kocabaş Kazaskerin yana çarpılmış bir kavuklu taşı vardır ki beni tanısa büsbütün yıkılmasından korkarım.

Evet, bu padişahlarla bir sofrada yemek yemiş, dağlara, deryalara hükmetmiş adamlardan ben nasıl çıktım? Bizim Sudanlı Gülfidan bacı kafasıyle düşünürsek bu Allahın akıl ermez bir hikmetidir. Fakat ben, kendi hesabıma bu işe pek de şaşıyor değilim.

Bugünkü mesleğimde bu hürmete, dedelerin tesirleri bence parmakla gösterilerek gibi açıktır. Hayatlarını iyi bilmiyorum; şecerenamemiz ve daha başka kâğıtlar ve fermanlar Aksaray yangınında yandı. Fakat çocukluğumda onlara dair dinlediğim hikâyelerden aklımda bazı şeyler kalmıştır. Mesela, başımın kocamanlığından dolayı kendime en yakın saydığım Kocabaş Kazasker, gerçekten Sultan Mahmut'un gözbebeği hükmündeymiş. Konağında belki yirmi otuz hala-

yık, köle, aşçı, ayvaz vesaire barınırmış. Böyle olduğu halde bu mübarek adam, padişahın sofrasında kaymak gördükçe ellerini açarak dua edermiş: «Allah ömr-i şahanelerini müzdad eylesin. Abd-i fakir ancak say-i devletinde kaymak tadıyor. Yoksa kaymağa el sürmek biz gibilerin haddine mi düşmüş?»

Gene o büyük adam, Sultan Mahmut'un önünde kalan ekmek kırıntılarını yüzüne, gözüne sürerek toplar, sırf bu iş için yaptırılmış bir sedef kutuya koyarak dualar, senalarla el üstünde konağa getirirmiş. Ben, bu mesut devreye yetişemedim. Fakat yıllarca ailenin yeni doğan çocuklarına teberrüken tattırılan ilk dünya nimeti (Sakal-ı Şerif gibi kat kat işlemeli bohçalar içinde saklanan) bu padişah artıkları olmuştur. Yavrunun bütün ömrünce yiyeceği ekmek zahmetsiz ve sıkıntısız bir el ekmeği olsun diye.

Benim yetiştiğim İkinci Abdülhamit zamanlarında bile arasıra saraydan (adına resmen, Sadaka-i Şahane denen) elli altınlık, yüz altınlık ihsanlardan gelir ve Karacaahmet'in meşhur Miskinler Tekkesi'nde olduğu gibi bütün aile, büyük sofada toplanarak, «âmin, âmin» çağırırdı.

Demek ki sadaka benim mayamdadır; Kocabaşlar ailesinin hamuru onunla yoğurulmuştur ve şanlı dedelerimdeki Tanrı vergisinin ilerleye ilerleye bende tam kemal mertebesini bulmuş olmasına şaşmamak lazımdır.

Sekiz, on sene evvel şair dedem Osman Melâlî Efendi'nin Divan'ını ele geçirmiştim. Arasıra ibretle okurum. Bu Divan, baştanbaşa bir yalvarıp yakarma kitabıdır... Dedem; başta Allah'a, peygambere ve teşrifat sırasıyle ashaba yalvarır... Arkasından padişahlar, vezirler gelir. Nihayet kasideler bitip âşıkane gazeller başlayınca bu sefer de cânana bitip tükenmez yalvarışlar: Bir nigâh için, bir hande için, zülf-i semenbûdan bir tel için...

III

«İnsan, yedisinde neyse yetmişinde de odur!» derler. Âmenna! Fakat yedisinde neyse on yedisinde, hatta yirmi yedisinde, pek o kadar «o» değildir de ancak kırka doğru tekrar yedisindekine benzemeye başlar. Mesela, yedisinde korkak olan çocuğa on yediye doğru bir cesaret gelir; kanı kaynar; ötede, beride bazı tehlikeli atılganlıklar yaptığını görürsünüz. Fakat kırktan sonra damarlar katılaşmaya başlayınca eski korkaklık gene deliğinden burnunu gösterir. Yedide cadıdan, elli yedide hırsız veya polisten korkan insanla yirmi yedide karanlık sokaklarda ıslık çalarak dolaşan genç adam arasında -ıslığın sesi biraz titrek de çıksa- her halde bir fark tanımak lazımdır.

Yedisinde babasının eteği dibinde namaz kılan çocuk, yirmi yedisinde felsefe okurken dinsiz olur, cennet ve cehennemden gülerek bahseder. Fakat elliye doğru hava tekrar dönmeye başlar. Kitap rafında beliren damar ilacı, kuvvet ilacı vesaire şişeleriyle beraber zihninde de birtakım tereddütler, «Acaba»lar uyanır. Arasıra yapılışındaki ustalığı seyre gittiği Süleymaniye Camiine, birkaç yıl önce Amerikalı seyyah gibi ayağında terliklerle girdiği halde, şimdi kunduralarını eline alarak, çorapla girer ve Allah'a, peygambere karşı tereddütle ve mahcup bir mülâzemet-i âşıkaneye başlar.

Evet, insanın hamur veya çamuru yedide neyse yetmişinde de muhakkak odur. Fakat gençlik dediğimiz o mukaddes kavak yelleri çağında, bu mayanın az çok kabardığını ve yirmi yaşındaki delikanlıya çocuk ve ihtiyar insandan çok farklı bir çeşni verdiğini kabul etmek lazımdır.

Anlatmak istediğim şu ki; sekiz, on yaşındaki «ben» ile bugünkü «ben» arasında pek ayrı gayrı yok gibidir. Fakat birbirini gayet iyi anlayan bu iki «ben» arasında, delikanlılık çağımda, bir yabancı «ben», bir nevi teklifli misafir girmiştir.

Şimdi onu kendimle aynı kandan, fakat bazı fikirlerinden, huysuzluklarından dolayı bir türlü kaynaşmamıza imkân olmayan bir akraba gibi hatırlarım. Evet, erkek olma yaşıma doğru bende bir başkalaşma oldu. Baharda soğanlar gibi birtakım yeşerme alametleri belirmeye başladı. Yüzüm uzuyor, derimdeki kırışıklıklar kayboluyor, yanaklarımda pembe bir renk dalgalanıyordu. Bakışlarımda bir derinlik, sesime tatlı bir ıslaklık gelmişti. Âdeta kıvırcıklaşarak uzayan saçlarım altında başım bile daha küçülmüş, daha insana benzemiş görünüyordu. Kılık kıyafetimde de epeyce değişiklikler vardı. Çocukken son derece çapaçul olduğum halde gitgide âdeta şıklaşıyordum. İkide bir dadımı sıkıştırarak pantolonumu ütületiyor, sokağa çıkarken boynuma kolalı yaka, kelebek boyunbağı takıyordum. Hasılı, kısa bir zaman için zerzevatı çiçeğe benzeten bahar beni de insana benzetmişti. Açılır-kapanır iskemleden ayaklandım, kozasından çıkan kelebek gibi orada, burada kanat çırpmaya başladım. Akşamları pencereden yıldızlara bakarken kâh göğe uçmak arzusuyle yüreğimde çarpıntılar uyanıyor, kâh acayip düşüncelerle gözlerim yaşarıyor ve dalıyordu.

Artık hareketleri eski vurdum duymazlıkla karşılayamaz olmuştum. Cesur ve cömerttim. Yalnız, bu duygular hareket halinde dışarı çıkacak derecede kuvvetli olmadığı için şimdilik nazari ve hayali kalıyordu. Mesela, bir gece eve hırsız geldiğini tasavvur ederek üzerine saldırıyor, herbiri korkudan bir köşeye kaçan konak halkının gözleri önünde kollarını bağlayarak polise teslim ediyordum. (Benimle korkak diye alay edenlere karşı ne intikam!) Bir başka gün kendimi piyangoda zengin olmuş görerek büyükannemin aylık kâğıtlarını sarraftan kurtarıyor, konağın yıllanmış borçlarını bir çırpıda temizliyordum.

Şimdi, böyle bir delikanlıya bir de sevgili lazım değil miydi? Ben yaştaki çocuklar için mesele yoktu. Bir kısmı mart kedileri gibi tavan aralarında ahretlik kovalıyorlar, bir

kısmı akşam üstleri kız rüştiyesinin kapısında nöbet tutarak kendilerine sevgili tedarikine uğraşıyorlardı. Ben, daha ziyade bu ikinci nevi âşıklardandım. Göz pekliği isteyen kapı arası âşıkları benim yaradılışıma uymuyordu. Sonra, ihtiyar kadınlar arasında büyüyen birçok çocuklar gibi, çapkınlığı büyük bir ayıp ve günah sayıyordum. Benim istediğim, ilerde Allahın emriyle karım olacak eli, yüzü düzgün bir hanım kız bularak uzaktan uzağa işaretler, gülümsemeler ve mektuplarla sevişmekten ibaretti. Ne tehlike, ne yorgunluk! Sonunda kucağıma düşeceğine emin olduğum bir şeftalinin, dalında ağır ağır irileşip kızarmasını beklemeye benzer zahmetsiz ve sakin bir aşk!

Yalnız eski şairin de dediği gibi:

«Ademe kendi ayağı ile devlet gelmez!»

Küçükken yalvarma ve izzet-i nefislerini okşama yoluyle başka çocukları ağaca çıkararak kendime kiraz toplatabiliyordum. Fakat şimdi, rüştiye kızlarını aynı kolaylıkla ayağıma getirmeme imkân var mıydı. Mutlaka ben de bir parça onlara doğru birkaç adım atmalıydım. Çaresiz, ben de akranlarıma katılarak, köşe başlarında sevgili avına çıkmayı ciddi bir surette düşünmeye başladığım bir zamanda talih, imdadıma yetişti.

*
* *

Bir ramazan akşamı, iftar sofrasından kalkmak üzereydik. Kalfalardan biri uzakta, Edirnekapı taraflarında bir yangın haberi verdi. İhtiyarlar, yerlerinden kımıldanmadılar; gençler ve çocuklar, birbirinin peşi sıra, konağın dördüncü katındaki tahtaboşa çıktılar. Gülfidan bacı ile ben ikinci kattan yukarısını göze alamamıştık. Karşımız kapalı olduğu için, gökte, akşamın alaca karanlığı içinde bir hafif kızıllık-

tan başka bir şey farkedemiyorduk. Tahtaboştakiler, ta uzaklarda bir cami minaresi ile bir servi arasında bir evin yandığını söylüyorlardı.

Bir aralık ben de yukarı çıkmaya yeltenir gibi oldum. Fakat bacı:

– Hadi çocuk, deli olma... Allahın yangınını görmedin mi? dedi.

Gülfidan bacıya göre, her vak'a Allahın bir şeyi idi: (Allahın hastalığı, Allahın soğuğu, Allahın delisi v.s.) Bunun için ufak tefek vak'aların pek öyle üzerine varmaya gelmezdi.

Bacı ile tekrar aşağı inmek için camı kapayacağımız zaman sokaktan bir tulumba takımının geçtiğini gördük ve durduk.

Koca şehrin bir başından öte başına kadar yalınayak koşan tulumbacılar benim için dünyanın en şaşılacak kahramanıydı.

Bacı, gerçi onlardan korkar ve adları anıldığı zaman nefretinden yerlere tükürürdü. Fakat bu, onun gündelik hayata mahsus bir görüşüydü ve yangın zamanlarında tulumbacı, onun gözünde de ehemmiyetli bir insan olurdu. Dadım, beyaz başörtüsünün kenarları uçarak pencereden sarkıyor:

– Hadi, Padişahın arslanları, gorayim sizi. Allah yolunuzu açık etsin, diye bağırıyordu.

Sonra, bütün aile, gene yemek odasına döndü. Arkasından erkekler teravihe gittiler; muşamba fenerlerle kadın misafirler geldi, epeyce bir zaman peçiç ve yüzük oynandı. Ayağına üşenmeyenler birkaç kere yukarı çıkarak yangının büyüdüğüne dair haberler getirdiler. Aşağıdakiler bunu ezbere münakaşa ediyorlar:

– Merak etmeyin, karanlıktan öyle görünüyordur. Hem orası neresi, burası neresi, diyorlardı. Evet, orası neresi, burası neresi? Ancak şu oldu ki, imsak topundan biraz sonra ortalık yavaş yavaş ağırırken bizim zavallı konak çatı-

sından tutuşuyor ve bütün aile, bunu biraz aşağımızdaki sıra bostanların birinden ağlaşa bağrışa seyrediyorduk.

IV

Yangından sonra Cinci Meydanı taraflarında gene bir eski zaman konağına yerleştik. Öteki gibi bunun da haremi, selamlığı, trabzanları kopmuş, yelpaze merdivenleri, büyüklerin, «içinde at koştur» diye tarif ettikleri taşlık ve sofaları, yüksek şahnişli pencereleri, yıllarla kuruya, çürüye kav halini alan ve tutuşmak için havadan bir kıvılcım bekleyen oymalı saçakları vardı.

Barınılmaz hale gelen bazı odalar battal edilmiş, yıkılma tehlikesi gösteren tahtaboşların kapısına kalaslar çivilenmişti. Damın yağmurdan akmayan tarafı kalmadığı için, yukarı kata yalnız yaz ortasına doğru – Çamlıca'da hava tebdiline gider gibi – hafif eşya ile çıkılırdı. Bununla beraber yağmur şiddetli olursa ikinci kat da akar, böyle zamanlarda yatak odalarına boş gaz tenekeleri ve çamaşır leğenleri dizilirdi.

Tavanlardaki iki ayrı çeşit mimariden anlaşıldığına göre, konak bir tarihte esaslı tamir görmüştü. Bünyedeki bozukluğun tamirle düzeleceğine inanan bol paralı ve iyi niyet sahibi bir adamcağız, eski tavanın çöken, akan yerlerini yeni kalfalara yamatıp boyatmış, fakat bir zaman sonra tabiate karşı uğraşmanın nafileliğini anlıyarak her şeyi hali üzere bırakmıştı.

Geniş döşeme tahtalarının araları o kadar açılmıştı ki, arasıra kaza ile elimizden düşen onluk ve kuruşlar – yerde daire çevirerek döndüğü sırada atik davranıp üstüne basamazsak – mutlaka bunlardan birine düşer ve kaybolurlardı. Oda ve sofadaki su tenekelerinin bir vazifesi de, şayet günün birinde bu aralıklar arasına yanar bir sigara kaçarsa

onu söndürmekti.

Yanan konaktan pek az eşya kurtarılabilmişti. Bunların kırılır cinsten olanları o kargaşalıkta bostana taşınırken kullanılmaz hale gelmişti. Hele ikinci kattaki misafir odasının pencerelerinden bahçeye atmak suretiyle kurtarılmış bir ceviz koltuk takımı vardı ki bir türlü tamir tutmamış, tahta âzalı mâlûller gibi çarpık kalmıştı.

Ailemiz, yangından sonra niçin derli toplu bir evceğize sığınmamış da bu berhaneyi başına bela etmişti? Bunu başta büyükannem olmak üzere bütün ev halkının sık sık tekrar ettiği, «Allah kimseyi gördüğünden yadetmesin» sözü kâfi derecede anlatır sanırım. Kocabaşlar ailesi için asalet: Konak ve bir miktar da Arap ve Çerkez halayık demekti. Öyle sanırım ki, yangından sonra yeni bir eve çıkmış olsaydık, hepimiz çadıra çıkmış gibi kendimizi küçülmüş görecektik.

Tavanlardan kopup sarkan muşamba parçaları üstündeki boyalı ve yaldızlı resim artıkları; kış gelirken kenarlarına bez, yahut kâğıt şeritler çirişlenen ve rüzgârlı havalarda köçek zilleri gibi şıngırdayan battal pencereler; renkli camları kırıldıkça yerlerine âdi cam ve bazan da mukavva takılan merdiven camekânları; içinde çok kere bir gaz tenekesi kuru soğanla biraz kuru fasulye ve pirinçten başka bir şey bulunmayan kiler odası; haremle selamlık arasındaki dönme yemek dolabı; bakkaldan günü gününe alınan kömürü mangalda üfleyerek yakan Arap bacılar, sabahları küçük hanımlarla, küçük beyleri dizlerinin arasında Çerkezce şarkılı masallarla oyalayarak saçlarının sirkesini ayıklayan dadılar; misafirlerin eteğini öpen başı konaklı, ayağı çorapsız Anadolulu ahretlikler, bu insanlara eski debdebenin devamı gibi görünüyordu: «Allah, insanı gördüğünden yadetmesin!»

Ailenin demirbaşları büyükannem, büyük halam ve dayımdı. Gene demirbaşlardan sayılmak lazım gelen bacı ve dadılar müstesna, geri kalan kısmı, irili, ufaklı bir alay çoluk çocuk ve her gün değişen bir kervansaray kalabalığıydı.

Mesela: «Ruhi dayılar izinle hava tebdiline geliyor,» denir. Birkaç kadın ve çocukla seyrek sakallı, kısa boylu bir efendi birkaç hafta veya ay konağın bir tarafına yerleşir, sonra kaybolur gider.

Bir başka gün: «Rüstem Paşa, Manastır'dan, Trabzon'a geçiyor,» derler. Paşa hakikaten geçer ve ailesini beş, on gün bize misafir bırakır. Sonra, Çerkez amcaların Hicaz'a gittiği haberi çıkar. Bir hafta, on gün selamlık odasının duvarları dibine kalpaklı, sakallı, çizmeli ihtiyarlar çömelir.

Hele, nemiz olduğunu bilmediğim bir Kadı Rasim Efendi merhum vardı ki, her gittiği yerden yüzünün akı ile altı ayda geri döner ve yeniden bir kadılık alıncaya kadar bizde otururdu. Bu altı ay, öyle kesili biçili bir zamandı ki, kadı, biraz gecikti mi, «Rasim Efendi'den ses seda çıkmadı. Sakın bir hal olmasın biçareye!» diye merak ettiklerini hatırlarım.

Büyükannemin diline doladığı sözlerden biri de: «Allah kimsenin kapısını kapamasın!»dı. Misafirleri daima güler yüzle karşılar. Hatta Türkçe bilmeyen ve yüzlerine baktıkça utançlarından parmaklarını ısıran sakallı Çerkezleri bile karşısına alarak saatlerce konuşmaya çalışırdı.

Büyükannem, gerçekten misafirden hoşlanır mıydı? Yoksa bunu, bir hanedan kişilik vazifesi saydığı için mi böyle yapardı, bilmiyorum. Yalnız, ay sonlarına doğru eldeki para tükendiği ve sokak satıcıları kapıyı aşındırmaya başladığı zaman bütün kibarlığını kaybeder, «Dilenci beslemekten yandım!» diye avaz avaz haykırırdı. O esnada civarda misafir varsa, bacılar ve dadılar (sünnet çocuklarının yaygaralarını bastırmak için yapıldığı gibi) hep birden bağrışarak, el ve ayak vurarak gürültü ederlerdi. Büyükannemin bu taşkınlıklarına hak vermek lazımdı. Çünkü, Abdülhamit'in mabeyincilerinden olan büyük dayımın bile arasıra ondan para istemesine göre değirmen onun başında dönüyordu.

İradı, aylığı, mücevherleri, hazır parası var mıydı? Hazır parayı zannetmem. Böyle bir şey olsaydı afiyetle yene-

cek ve her ay gürültü çıkmayacaktı. Fakat birkaç parça iradı, mücevherleri ve epeyce bir aylığı olduğu muhakkaktı. Miktarlarını büyükannemin kendisinin de bildiğini zannetmem. Çünkü, mütemadiyen Kosti adında bir sarrafa gidilip gelindiğine göre aylık, kayd-ı hayat şartıyle kırdırılmış olacaktı. İratlarla mücevherlerin en büyük kısmının rehinde bulunduğunu da gene durmadan birtakım muamelecilere, Emniyet Sandığı'na ve bankalara taşınmadan anlardım. Zavallı hanımefendinin bütün kârı rehinler satılığa çıkarıldıkça eline kalan bir miktar paralardan ibaret olsa gerekti.

Hasılı, gidiş iyi bir gidiş değildi. Fakat ne büyükannemi; ne de saraydan artan zamanlarını Naima Tarihi okumak ve kendinde vehmettiği hastalıkları birtakım uydurma ilaçlar ve fosfatin muhallebileriyle tedaviye uğraşmakla geçiren büyük dayım, bu batağı görmekte Afrikalı Arap bacılarımız ve Kafkasyalı Çerkez kalfalarımızdan daha ileri değillerdi.

V

Aradığım sevgiliyi işte Cinci Meydanı civarındaki bu ikinci konakta buldum. Bitişiğimizde bizden kale duvarları kalınlığında bir yangın duvarıyle ayrılmış bir pembe konak vardı. Sevdiğim bu konakta yaşıyor ve güzel havalarda bahçeye çıkarak havuzun kenarında oturuyordu. Sarı saçlı, al yanaklı, yusyuvarlak bir kızdı. O da benim gibi ağır başlı ve büyük adam tavırlıydı. Gene benim gibi nafile hareketlerden hoşlanmaz kısa kollarının ucundaki pembe, tombul ellerini, yaşına göre bir parça fazla çekik karnının üzerinde birbirine kilitleyerek saatlerce kımıldamadan otururdu. Nihayet, o da benim gibi susadığını, yahut başka bir şey istediği zaman etraftan gelip geçenlere tatlı bir sesle yalvarırdı. Hasılı, biz âdeta birbirimiz için yaratılmıştık. Bugün bir yangını vesile ederek bizi birbirimize komşu yapan Tanrı, yarın da evlen-

memizi nasip eder ve az çok kısmetimizi de ayağımıza gönderirse, büyük başımı Mesrure'nin – benim için hazırlanmış bir atlas yastığa benziyor – göğsüne yaslıyarak tadına doyulmaz bir ömür geçireceğime hiç şüphe yoktu.

Onu yeni konağımızın henüz perdeleri takılmamış pencerelerinden görür görmez âşık olmuştum. Hiç unutmam, güzel bir bahar günüydü. Bir mermer havuz kenarında, sarmaşıkla sarılmaya başlamış bir çardağın altında güneşe karşı oturuyordu. Yarı belinden yukarısının aksi, hemen hemen hakikatteki renkleriyle, önündeki havuzun aynasına düşerek onu iki başlı bir iskambil kızına benzetmişti.

Mesrure, o seneki bahar, yaz ve sonbaharın bir kısmını hemen hemen böyle kımıldamaz bir resim vaziyetinde geçirdi.

Çekinmeden penceremin önüne oturabilseydim mesele yoktu. Benim onu seyrettiğim gibi o da – bir başka tablo halinde – beni seyrede ede nihayet sevmeye mecbur olacaktı. Fakat ne yazık ki, henüz kaç göç devrindeydik. Terlemeye başlayan bıyıklarımla kendimi yetişmiş bir erkek sayıyor, komşu kadınlarını gözetleyen bir çapkın vaziyetinde görülmekten fena halde ürküyordum. Sonra, dadısının onu bahçenin bir başka köşesine götürüp oturtması da başka bir tehlikeydi. Bunun için Mesrure'yi seyredişim çaresiz, inik Şam perdeleri arkasından, fotoğrafçıların başlarını örtü altına sokarak fotoğraf çekmeleri gibi bir şey oluyordu.

Bu gizliliğin bir ikinci faydası da, başımın ayıbını saklamasıydı. Ne zaman bir yabancı ile karşılaşsam ilk önce başıma dikkat ettiğini, vaziyete göre ona acınacak, yahut gülünecek bir şey gibi baktığını görürdüm. Bu hal, çocukken beni rahatsız etmişti. Fakat zamanla alışmış, bu bakışlara pek aldırış etmez olmuştum. Ancak bütün vehim ve heyecanlarıyle genç bir adam olmaya ve hele sevmeye başlayınca derdim yeniden depreşiyor, kabuğu kopmuş bir yara gibi ince ince sızlamaya başlıyordu.

Gülfidan bacı, yangın gecesi şaşkınlıkla bir ayna yakalamış, sandığın bütün eşyasını bırakarak yalnız onu kurtarmıştı. Büyükannem, bu vakayı kahkahalarla gülerek anlatır, hikâyeyi daima, «Hangi yüzünü seyredecektin akılsız fellah?» diye bağırırdı.

Bacının yeni konaktaki odamızın bir köşesine yerleştirdiği bu ayna karşısında ne hüzünlü saatler geçirmişimdir.

Fotoğraf karşısında titremiş gibi dağınık ve kararsız çizgilerim, ekseri zayıf iradeli kimselerde görüldüğü üzere yassı, yaygın ve gevşek bir burnum vardı. Bu burnun hafif bir çizgiyle ortadan ikiye bölünmüş ucunda büyücek bir et beni sivrilirdi. Süzme bal rengi gözlerime, ağzıma ve hele çene çukuruma çirkin denemezdi. Ancak ne çare ki, alnımda, kalın çatık kaşlarımın üstünde hafif bir çıkıntı yaptıktan sonra birdenbire üfürülüp şişen başım hepsinin üzerine tüy dikiyordu.

Aynanın karşısında saçlarımı sağa sola, öne, arkaya tarıyarak yaptığım tecrübeler korkunç neticeler verirdi. Bir türlü yola gelmeyen bu baş karşısında bazan deniz tutmuş gibi saframın kabardığını ve vücudumun bütün azasına soğuk bir titreme yapıştığını hissederdim.

Bu başla kendimi Mesrure'ye gösterecek olursam felaketti. O da herkes gibi evvela yalnız, başıma bakacak ve artık başka tarafımı görmeyecekti. Vapur ve şimendifer biletçilerinin deliği gibi yalnız yüzümü gösterecek bir delikten Mesrure ile konuşmayı ne kadar isterdim. Bal rengi gözlerimle, düzgün ağzımdan gülümsüyor gibi çıkan tatlı dalkavuk sesimle ona mutlaka kendimi beğendirmenin yolunu bulacaktım. Etrafımdaki kadınlardan öğrendiğime göre, çirkin kızları satmak için de zaten böyle yapılıyordu. Çiçek bozuğu, şaşılık vesaire gibi kusurlar evvela peçe, boya vesaire ile gizleniyor, sonradan nikâhtaki kerametle bunların hepsi görülmez hale geliyordu.

Kafamı herhangi bir vasıta ile küçültmek, yahut küçük

göstermek mümkün olmadığına göre, başka bir çareye başvurmak lazımdı. Uzun uzun düşündükten sonra nihayet bir şey keşfeder gibi oldum: Hemen günaşırı bize gelen Hüsniye yengemiz vardı ki güzel ud çalardı. Birçok yalvarıp yakarmalarla bu Hüsniye yengeyi bana ders vermeye razı ettim ve sonbaharın ilk günlerinde Uşşak peşrevinden işe başladık. Maksadım ertesi yaza kadar bir şeyler becermek ve Mesrure'yi udumun sesine âşık etmekti.

O kış, hayatımın en mesut senesi olmuştur, diyebilirim. Musikiye gerçekten istidadım mı vardı; yoksa aşkın acayip mucizelerinden biri mi demek lazım, bilmiyorum. Birkaç hafta içinde peşrevden şarkılara geçtim. Sokakta lapa lapa kar yağarken ben, köşe minderinde sırtımda şal örneği hırkam, göğsümde udum ile durmadan çalıyordum. Sesler umulmayacak kadar sür'atle temizlenip tatlılaşıyor, ilk zamanlarda dehşetle başka odalara kaçışanları yavaş yavaş etrafına toplamaya başlıyordu.

Bahçe mevsimi tekrar gelince udum da Mesrure'ye dinletilecek bir hale gelmiş bulunuyordu. O, daha büyümüş, fakat çocuk halini kaybetmemişti. Havuzun yanındaki kanapesinde gene uslu uslu otururken göğsünün üzerinde kavuşmuş parmaklarıyle tempo tutmasından ve arasıra pencerelerimize bakmasından beni dinlediğini anlıyor, sevinçten ağlayacak gibi oluyordum. Yaz ilerleyince akşamın alaca karanlığında bahçeye de çıkmaya başladım. Mehtaplı gecelerde onun beni görebileceği yerlerde dolaşmaktan korkmuyor ve en tatlı sesimle konuşup gülüyordum.

Fakat bütün bu ölçülü, biçili büyük adam tedbirlerime rağmen ne de olsa çocuktum. Bir akşam, bana birçok gözyaşına malolmuş bir talihsizlikten kendimi koruyamadım.

Parlak mehtaplı bir ağustos gecesiydi. Öyle kudurtucu bir mehtap ki, Mesrure'yi bile kanapesinden kaldırarak bahçede koşturuyor ve sesini kuş sesleri gibi cıvıldatıyordu.

Yanıma iki ufak misafir çocuğu almıştım. Mesrure'nin

işitebileceği bir sesle konuşuyor, biçarelere yaşlarının çok üstünde birtakım şeyler anlatıyordum.

Bir incir ağacının altındaydık. Birdenbire bana bir fikir geldi ve yüreğim şiddetle çarpmaya başladı. Ne pahasına olursa olsun bu gece ağaca çıkacaktım. Çok kere başkalarında ayıplıyor gibi yaptığımız şeyler için içimizde ne hevesler, ne hasetler çöreklenip yatar...

Heyecandan kısılan bir sesle çocuklara:

– Durun, size incir koparayım, dedim ve bir bahçe iskemlesine basarak ağacın bir koltuk gibi rahat ve ferah olan birinci çatalına çıktım. Sonra oradan daha yukarıki dallara doğru yeni bir yürüyüş...

Yaprakları hışırdatarak mehtap içinde yüzer gibi dalga dalga mesafeleri aşarak yükselirken yüreğimi şişiren gururu göklerde takla atan tayyareci bilmem duyabilmiş midir?

Yerden kimbilir kaç karış yüksekteydim. Fakat oraya bakarken bir minare tamircisi gibi gözlerim kararıyordu.

İşte o esnada, melun bir tesadüf, konağın aşçısı Kasım Ağa'yı bahçenin öbür ucundaki mutfağından çıkarmış, acayip bir şarkı mırıldanarak ağır ağır bizim bulunduğumuz tarafa doğru sürüklemişti. Aşçı, beni ağaçta görünce birdenbire ahengi değiştirerek bağırmaya başlamasın mı:

– Amanın dirim; amanın dirim... Sen haline bakmadan ağaca da mı çıkarsın?.. İn aşağı çabuk!.. Kafanı kabak gibi patlatıp da başımı belaya mı sokacaksın?

Büyükannem, bahçedeki bütün kavaklardan Kasım Ağa'yı mesul tuttuğu için adamcağız, başından korkmakta belki haklıydı. Fakat hayatımın en nazik dakikasında bu müdahale, beni canevimden vuruyor ve «kafamı kabak gibi patlatmak» tabiri tuz biber ekiyordu.

Komşu bahçede sesler birdenbire kesilmişti. Bu demekti ki, Mesrure ile dadıları bizi dinliyorlar. Gökyüzü tepemde fırıl fırıl dönmeye başlamıştı. Kısık bir sesle laf anlatmak istedim. Fakat ne mümkün! Ayı, dinlemiyor, âdeta öğretmiş-

ler gibi inadına dik bir sesle bağırmaya devam ediyordu:

– Tanımam... İn aşağı diyorum sana çocuk!.. Ağaç kim, sen kim?

Asıl korkması lazım gelen şey, benim düşmem olduğu halde, üzerinde bulunduğum dalı ucundan yakalayarak canavarca silkeliyor, böylece tehlike yüzde beşten yüzde elliye, altmışa çıkıyordu. Nihayet, ayağındaki nalınları fırlatarak ağacın altındaki iskemleye çıktı ve beni belimden tutarak, eşekten indirir gibi kolayca yere aldı.

Dediğim gibi, bu vaka, bana çok tesir etmişti. Beni, sevdiğimin yanında küçük düşüren ayıya karşı aylarca karanlık intikamlar düşündüm. Mesela, onun çok sevdiği priyol saatini, tulumbada abdest aldığı sırada, usuletle aşırarak kuyuya atıvermek. Yahut, bunun tersine olarak, büyükannemin para çantasını mutfaktaki bulaşık bezleri arasına saklayarak aşçıyı hırsızlıkla töhmetlendirmek. Bereket versin, her türlü harekete karşı olan nefretim, bu tehlikeleri önlüyor ve namert intikamlarım birer hayalden ibaret kalıyordu.

O yıl kış, çok hazin başladı. İlk yağmurlarla beraber Mesrure, bahçeden kaybolmuştu. Herhalde konağın kuytu bir köşesinde, gene el el üstünde oturuyor olmalıydı. Fakat ne çare ki, bunu görmek değil, tasavvur etmek imkânından bile mahrumdum.

Bu iki senede udu daha fazla ilerletmişim. Şimdi geceleri:

«Vuslat yine mi kaldı, güzel, bahara?»

şarkısı için ev halkından bana âdeta yalvaranlar oluyordu.

Evet, «Vuslat yine mi kaldı güzel, başka bahara?» Bunu tekrar ederken bazan gözlerimden yaşlar geliyordu. Eh, o geldikten sonra da insanın yaptığı herhangi bir işi fena yapmasına galiba imkân yoktur.

Ud, ilahi aşkımın âdeta bir hastalık halini aldığı bu

uzun ve gamlı kış gecelerinde beni böyle avutuyor. Fakat başımda bir dert daha var. Rüştiye'nin son sınıfındayım. Yüze yüze kuyruğuna getirdik. Sonra bu kafa perişanlığıyle bu sene bu kuyruğun altından nasıl kalkacağım?

Benim uddan başka bir marifetim olduğunu galiba söylemedim. Güzel yazı yazardım. Yani, hüsnühattım vardı. Doğrusunu söylemek lazım gelirse, hiç kazaya uğramadan son sınıfa kadar gelişim biraz da onun yüzü suyu hürmetine olmuştu. Evet, tembel olduğu muhakkak bir çocuk; fakat hattat! Hocalardan iyi yazı yazıyor! Zaten hattatın cahil olması kaide değil midir? Sonra, insana gayriihtiyarî hürmet veren bir kocaman başı var. Sonra uslu... Bana şimdiye kadar sınıf geçirten sebepler bunlardır... Fakat bundan sonrası ne olacak? Allahın büyüklüğüne bakın ki talih burada da imdadıma yetişiyordu. Daha mektebin ilk açıldığı gün, müdür, beni odasına çağırıyor; bilmem hangi kütüphaneden aldığı yazma bir divanın bir suretini çıkarmamı emrediyor, okuyamadığım yerleri gelip kendisinden sormamı istiyor. Bu, en aşağı sene sonuna kadar sürecek bir iştir. Sınıfın en arka sırasına çekiliyordum. Bir daha artık hiçbir hoca, ne derste, ne de imtihanda, beni nafile suallerle rahatsız etmeye cesaret edemiyecektir. Geceleri udun sesinde olduğu gibi, gündüzleri de önümdeki deftere bir siyah nur gibi akan bezir mürekkebinde Mesrure'nin hayaline gülümseye gülümseye belki en güzel senemi geçiriyordum.

Vücutta en kolay işleyen âza, belki hatta çeneden de evvel, parmaklar olacaktır. Dikkat edilirse hareketten en çok nefret eden büyük sultani tembellerin bile, köşelerinde otururken ellerini birbirine kilitleyerek şehadet parmaklarıyle durmadan çark çevirdikleri görülür. Benim ud gibi yazıda gösterdiğim kabiliyetin de sebebi bu olsa gerekti. Udun da, yazının da beni Mesrure'ye yaklaştırmakta çok büyük faydaları olmuştur. Anlatayım...

Bizim konak, baştan kara giden bozuk bir devlete ben-

zerdi. Kendi hır-gürümüzden söz açamadığımız için komşularla meşgul olmaya vakit bulamazdık. Bu sebepten yanan konakta olduğu gibi, burada da mahalleli ile hiçbir münasebetimiz yok gibidir. Ancak, benim talihime o kış, komşumuz Mesut Paşa ile dayım arasında sıkı bir ahbaplık başlamıştı.

Mesrure'nin babası benim gözümde Tanrı gibi bir şey olduğu için onun geleceği geceler en yeni elbiselerimi giyer, misafir odasının bir köşesine otururdum.

Doğrusu aranırsa, ilk zamanlarda Paşa, bana benim kendisine baktığım gözle bakmıyordu. Hatta arasıra hiç bakmamak için gözlerini öteye, beriye kaçırdığına da dikkat ediyordum. Fakat küçükten beri büyük insanlar arasında otura otura onların ne taraflarından yakalanacaklarını öğrenmiştim. Mesut Paşa, kürkünün içinde hafifçe omuzlarını kısarak etrafına bakmaya başlayınca hemen sobaya bir odun parçası atılır, o, elini sigara kutusuna götürürken parmaklarının arasında bir şamalı kibrit parlardı.

Yazısı pek iyi olmayan dayım, bir akşam, saraya takdim ettiğim arızaları bana temize çektirttiğini söylemişti. Paşa, gözlüğünü takıp benim birkaç satırıma bakar bakmaz âşık oldu ve bana öyle geldi ki, o zamandan sonra gözlerini benden kaçırmadı.

İşi bu kadarla da bırakmadım ve Mesrure'nin babasına kendimi beğendirmek için daha ustalıklı tertiplere giriştim.

Paşa, şiir meraklısı geçinirdi. Her su içişte içini çekerek:

– Nedir efendim, Fuzulî'nin o su kasidesi, der ve okurdu:

«Dökme ey göz, eşkten gönlümdeki odlara su
Kim bu denlû tutuşan odalara kılmaz çare su»

Paşa, bundan sonra güçlükle bir iki mısra daha okur, fakat arkasını getiremezdi. Gençliğinde daha fazlasını bilir

miydi bilmem. Fakat, (Hay Allah cezasını versin bu ihtiyarlığın!.. Hafıza kalmadı!) diye kabahati yaşına yüklerdi.

Dayımın kütüphanesini karıştırarak evvela Divan'ı, sonra su kasidesini buldum; yazdım; sonra Farisî hocamıza okutup dikkatle harekeleyerek ağır ağır ezberledim. Aşk insana ne yaptırmaz?..

Derken gene bir gece paşa: «Nedir efendim, o su kasidesi...» diye başladı. Fakat biraz sonra durduğu zaman, camilerdeki mukabele hafızları gibi, onun bıraktığı yerden ben alarak devam ettim.

Bunu ellerim dizlerimde, gözlerim kapalı otururken kocaman başımı saat rakkası gibi vezne uydurarak ağır ağır iki yana sallıyordum. Paşa hayretler içindeydi. Bitirdiğim zaman, «Vüs'at-i mütalâanızı tebrik ederim. Allah feyzinizi artırsın.» dedi.

Doğrusu aranırsa dayımın hayreti de onunkinden aşağı değildi. Fakat bu tebrikten kendisine de bir pay ayrılması lazım geleceğini düşünerek bozmadı. Hatta: «Musukî gibi şiire de merakı vardır,» diye yalancı şahitliği de etti.

Dayım, bu vesile ile bir şair dedemizin Divan'ından da bir parça bahsetmişti. Fakat Paşa, onu Kocabaş Kazasker ile karıştırdı:

– Demek merhumun şairliği de vardı? Görülüyor ki cedd-i vâlâsına çekmiş küçük bey, dedi.

Bahar çiçekleri açmaya başlayınca bir başkası... Mesela, şubatta yeni yılın kuzuları kesilmeye başlayınca zemin ve zamana münasip bir şiir:

«Bilsem şu kuzu neden gam almış?
Her nâlesi kalbe dağzendir;
Feryat ederek koşar nedendir?
Sütsüz mü, refiksiz mi kalmış?»

Paşa artık avucumun içindeydi.

Fakat bu adamcağıza karşı en büyük tertibim, «Hazi-

ne-i Fünun»da rastladığım bir manzumeyi kendime mal etmem olmuştur.

«Felek yeter daha mı vakf-ı ıstırap olayım
Bırak ki ben de ölüp tû-me-i gûrap olayım
Kemiklerim çürüsün bir avuç türab olayım
Safa-yı ömr gibi birden nakş-i ber'ab olayım...»

vesaire... Bunun en güzel yazımla yazdım ve bir akşam Paşa'ya uzattım:

– Efendimiz. Rüştiye'de bir arkadaşım vardır... Arasıra bazı şiirler karalar. Bunu da yazmış. Tashihini rica ediyor.

Paşa ne olur, ne olmaz, şiiri evvela sessiz, sonra yüksek sesle okudu. Manalı manalı gülerek:

– Kimmiş bu şair arkadaş bakayım? dedi.

Aynı zamanda hileyi yutmadığını anlatmak için de dayıma kaş, göz işaretleri yapıyordu.

Ben, şaşalamış gibi görünerek ortaya isimler atmaya, birbirini tutmaz lakırdılar söylemeye başlardım.

Şiiri doğrudan doğruya kabullenmeyişim belki çakılır diyeydi. Fakat bu tedbirim, Paşa'ya bir tevazu yalanı gibi görünüyor, beni onun gözünde büsbütün yükseltiyordu.

Bu defa dayımı tebrik etti:

– Küçük beyle hakikaten iftihar edilmeli... Lisan-ı nazma bu yaşta bu derece tasarruf şayan-ı hayrettir. Allah feyzini arttırsın.

Sonra, bir meslektaşla, bir akranla konuşur gibi bana kendisinin de vaktiyle şiire heves etmiş, hatta bazı gazeller karalamış olduğunu anlattı, bunları şayet bulursa bana okuyacağını vâdetti.

Turnayı gözünden vurmuştum. O, söylerken ben Mesrure'yi telli, pullu gelinlik elbiseleriyle koltuğunda görüyor, dizlerimin karıncalandığını, kafatasımın sarsılmış bir saat çanı gibi için için öttüğünü duyuyordum. Kafamın büyüklüğü ar-

tık lehime dönmüştü. Paşa, şimdi ona bir asalet hücreti, asırlardan kalma bir hazinenin mahfazası gibi bakıyor, beni Kocabaş Kazasker'in öz torunu sayıyordu:

– Maşallah, maşallah... Cedd-i vâlâsının vâris-i Kemalâtı olacak inşallah... «Akıbet gürkzade gürk şeved.»

Yangın duvarının öte tarafındaki konağa henüz ayak basmamıştı. Fakat Köroğlu'nun adı dağlarda gezdiği gibi benimki de şimdi bu konakta geziyordu. Paşanın arasıra elini öpmeye giden akraba ve ahbap çocuklarına beni misal gösterdiğini, ağzım kulaklarıma vararak, öteden, beriden işitiyordum.

On sekiz yaşında Rüştiyeyi bitirdiğim zaman benim bir baltaya sap olmamda dayımdan ziyade Paşa'nın emeği geçmiştir. Balta, o vakitki Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ydi. İlk başlangıcım pek parlak oldu. Hakikatte ben, oturmaktan ve arasıra başımı çevirerek yanımdaki pencerenin kalın Şam perdeleri arasından Marmara'yı seyretmekten başka bir şey yapmıyor görünüyordum. Fakat, talih beni, havasını bulmuş bir yelken gemisinde gibi durmadan ileri götürmekteydi. Güzel yazım Rüştiye'den kulağımda kalmış Farisî beyitler ve yaşlı insanlar meclisinde öğrendiğim edibane konuşma tarziyle bir araya gelince, hele buna kocaman kafatasımın verdiği ağırlık da katılınca Evkaf Nezareti'nin birinci sınıf insanları arasına girmekten daha tabii bir şey olamazdı.

Öteki meseleye gelince, bizim zamanımızda geçim ucuzdu; sinema kadınlarımıza henüz yeni hayat usullerini öğretmemişti. Tanrı'nın kör kurdundan bile geçmediğine inanılırdı ve bir kör kurdun nafakasına razı olduktan sonra da fukaralıktan korkmaya sebep kalmazdı. Mektepten çıkan ve eli ekmek tutan çocuğu solutmadan evlendirmek o zamanın güzel bir âdetiydi.

Benim için de konakta günden güne ciddileşen şakalar başladıktan sonra bir fırsatını kolladım ve bir gün dayıma

açıldım. Komşu konağa damat olmak istememi kimse acayip bulmadı. Paşa, bana hayrandı, bir papağan kadar cahil bir saraylı olan hanımefendiyi düşünmeye bile sebep yoktu. Kala kala bir Mesrure kalıyordu ki, bizim dadılar onunkilerle elele verdikten sonra bu saf çocuğu kafese koymak da işten değildi. Bununla beraber kızın en aptalı bile görünüşlere karşı hassas olduğu için kafamın zannedildiği kadar kocaman olmadığını ve yaşım ilerledikçe daha da ufalacağını Mesrure'ye ispat etmek epeyce zor olmuştur: Kız uzun zaman bocaladı. Dadılarımın anlatışlarına göre, arasıra yumuşar gibi oluyor; sonra gene cayarak:

– Getir dadı şu iskambilleri... Bir fal daha atayım... Papaz çıkarsa varmayacağım; oğlan çıkarsa varacağım, diye kararsızlıklar içinde yanıyordu. Perdeler, dürbünler vesaire ile rasathane haline gelen penceremden onu gözetlediğim zamanlarda bazan sinirli hareketlerle papatyaları dittiğini görüyor, bunun benim için bir fal olduğunu anlayarak heyecana kapılıyordum.

Mesrure'nin dadı iki taraf arası lakırdı götürüp getirirken metinlerde daima iki tarafı da okşayacak değişiklikler yapardı. Fakat bizim Gülfidan bacı, kafasız olduğu için her şeyi bana olduğu gibi söylüyordu. Dadımın bana anlattığına göre, Mesrure: «Kalfacığım, çehresi fena değil amma, başı da pek büyük. Koca diye elalemin içine nasıl çıkarırım?» der, bacı da:

– Aman kızım, günah günah... Hiç Allahın yarattığı başa kusur bulunur mu? diye beni müdafaa edermiş.

Son yağmurlarda bahçedeki ara duvarının birazı çöktüğü için şimdi birbirimizi daha iyi görebiliyorduk. Mesrure, benim bahçede dolaştığımı farkedince yerinden kalkıyor, paldır paldır bahçe kapısına kaçıyordu. O zamana göre bunun büyük manası vardı: Mesrure benden utanıyordu, demek ki beni sevmeye başlamıştı.

Nihayet, bizimkiler, kalenin içinden fethedilmek üzere olduğuna hükmederek Paşa'ya açıldılar. Paşa'nın beni gene göklere çıkardığı bir gün, dayım: «Keşke layık olsaydı da kendisini evlatlığa kabul buyurmanızı istirham etseydik,» demiş; o da gülümseyerek: «Biz asalet ve zekâ âşığı insanlarız... Hele şu Ramazan geçsin. Bu meseleyi salim kafa ile bir kere daha görüşürüz,» diye cevap vermiş. Bu söz, hemen hemen bir vait demekti.

Dadılar, içerden zorlama hareketlerine devam ediyorlardı. Çiçekli ve kuşlu bir mavi kâğıda benim kalemimle uzun bir name yazıldı ve kimseye gösterilmeyeceğine dair büyük yeminlerle Mesrure'ye teslim edildi. Eğri büğrü bir yazı ile gelen cevapta sevgilim: «Ben de sizi seviyorum. Allah kısmet ederse mesut oluruz inşallah» diyordu. Çok tuhaf şey! Ben, kendi mektubumda böyle açık açık aşk ve alakadan bahse cesaret edememiştim. Anlaşılan, birçoğu, «Cezmi» romanından alınmış cümlelerimi Mesrure de benim gibi pek anlamıyarak daha kestirme yoldan yürümüştü.

Dadılar, kimbilir ne düşünmüş olacaklar ki, beni Mesrure ile bir kere yüz yüze konuşturmak istediler. Güveyin gelini koltuk merasiminde tanıdığı devirler çoktan geçmiş olduğu için, bunda zaten bir zarar da yoktu.

Parlak bir haziran mehtabı!.. Paşa'nın işi haber alarak dadıları sıra dayağına çekmesi tehlikesine karşı bahçeye gözcüler kondu ve Mesrure, duvarın yıkık yerine kadar getirildi. Benden utandığı için, zavallı kızın önünden çekip arkasından iterek âdeta katır gibi haydıyorlardı. Ben dua eder gibi ellerimi açıp başımı sallayarak güçlükle birkaç kelime söyleyebildim. Mesrure, onu da beceremedi. Dadılar, ona ısırttıkları bir armudu benim ağzıma soktular. Yüreğime tatlı bir ezinti ile dişlerinin yerini ağzımdan hissettim. Mesrure'nin bütün tadı benim için bundan ibaret kalmıştı. Hayatta görüp göreceğim tek aşk!..

VI

Ben yaşta olanlar Meşrutiyet inkılâbının nasıl bir hengame olduğunu iyi hatırlarlar.

Sokaklarda imamlarla papazların sarılıp öpüştüğü, mızıka ve nutuk gürültüsünden ürken atların dükkânlara girdiği o ana-baba günlerinden birinde caddemizin üst başından bayraklı ve davullu bir nümayiş alayı koptu ve biraz sonra bizim konağın kapısına dayandı. Dayım, dedikleri gibi, kafası ezilecek bir hafiye miydi? İnsanın alacası içinde olduğuna göre, belki evet... Fakat nümayiş yapanlar da bu meselede benden fazla bir şey bilmediklerine göre, belki de hayır... Muhakkak olan şuydu ki, yukarıdan kopan dalga, yolunun üstünde başka bir konağa tesadüf etmediği için, çaresiz, bizimkine çarpıp kırılmıştı.

Damgalıların sıkı duracak vaziyette olanlardan birçoğu o günlerde az çok hırpalanmışlar, fakat sonradan tekrar çulu düzmeye muvaffak olmuşlardır. Bize gelince, yukarda bir parça anlattığım gibi, bizim şangıranga konak zaten yıkılmak için bir bahane arıyordu.

Büyükannemden ödünç para almadan ay sonunu getiremeyen dayım, büyük paşalarla beraber, sürgüne gönderilince konak dağıldı; dadılar Çerkeş'e gittiler; Arapların ne olduklarını bilmiyorum. Bunlardan bir tanesini çok sonradan bir hamam kapısında susam satarken gördüm.

Ben, büyükannem ve Gülfidan bacı, Bağlarbaşı'nda çırak çıkarılmış bir ihtiyar kalfanın evine sığınmıştık. Kazan kaynamadığı için artık misafir gelmiyordu. Fakat buna mukabil sarraflar, muameleciler ve bunlara benzer daha birtakım acayip adamlar kapımızdan eksik olmuyorlardı. Tanrının günü İstanbul'a inen büyükannem mahkeme, defterhane ve Emniyet Sandığı arasında mekik dokuyor.

Fakat bu, çok sürmedi. Bir dülger hikâyesi vardır. Ölüm döşeğine düşmüş bir ihtiyar dülger bir türlü can vere-

mez, gözleri kapalı: «Kireçleri getirin; tuğlaları dizin, çivileri çakın!» diye emirler verirmiş. Nihayet uzun alışkanlıkların ne olduğunu bilen biri kulağına eğilmiş, akşam üstleri yapılarda kalfaların bağırdıkları sesle, «Paydooos!» diye bağırmış, artık yapılacak işi kalmayan adamcağız da derhal ruh teslim etmiş. Onun gibi, bütün ömrünce konağın yükünü çekmiş olan zavallı büyükannem de son takririni ve son borcunu verdiği günün akşamı yatağına uzandı. «Çocuklar, bana bir şey oluyor; galiba öleceğim!» diye âdeta şakacıktan bir telaş gösterdi ve biraz sonra sahiden ölüverdi.

Bu kadar akraba, bu kadar tanıdık... Fakat cenazesinde Gülfidan kalfa ile yalnız kalıyordu. Sonra, evde de gene öyle...

Gelelim şimdi bana!.. Evkafta her şey ağır yürür, derler. Benim oradan yürütülmem de öyle oldu. Evvela kimsenin bana ses etmediğine bakarak epeyce ümitlere kapılmışım. Fakat inkılaptan birkaç ay sonra yapılan meşhur tasfiyede ilk sokağa atılanlardan biri ben oluyordum.

*
* *

Evkafta Sakallı Talât diye bir çocukla ahbap olmuştum. Gerçi o zaman Evkafta sakallı olmayan devede kulaktı. Fakat onunkinin sebebi büsbütün başka: Talât, Eyüp Peygamber kadar fukara bir adamdı. Çok çocuklu bir küçük gümrük kâtibinin oğluymuş. Son derece çalışkanmış. İptidaiyi, rüştiyeyi, idadiyi ateş alır gibi geçerek çocuk denecek yaşta Mülkiye'nin kapısına dayanmış. Fakat kaza insana kaştan, gözden yakındır. Evlerinde oturacak, duracak yer olmadığı için karşılarındaki mezarlıkta mülkiye imtihanlarını hazırlarken biçareye bir ahretlik kız musallat olur... Sıcak öğlelerinde kızgın mezar taşları ve dizboyu kuru ot ve diken kümeleri arasında ahretlik arsız arsız sırnaşmaya ve el şakaları yapmaya başlayınca ne olacağı malum... Mahalleli harekete ge-

lerek kızı zorla Talâta yamar; ahretliğin efendisi el etek öperek ona Evkafta iki yüz kuruş aylıkla bir kâtiplik becerir. Derken arkadan çocuklar sökün etmeye başlar ve sayıları altı senede dördü bulur. Buna karşılık maaş henüz üç yüz elli... Arkadaşlar arasında iane toplarlar; fakat bunu para olarak eline vermeyi uygun görmedikleri için yağ, pirinç, şeker gibi ayniyat alarak evine gönderirlerdi. Bu Talât'ın sakalı sofuluktan değil, züğürtlüktendi. Bir gün, bana bir büyük sır anlatır gibi:

– Ne yaparsın birader, demişti; kılık kıyafet malûm... Üstelik beş altı gün de traş parası bulamayınca büsbütün hırpaniye dönüyorum... İyisi mi namusumla bir sakal koyuvereyim dedim.

Talât, ufak yapılı, gösterişsiz bir adamdı. Bu yüzden her bulunduğu yerde daima ayak altında kalmaya mahkûmdu. Yirmi beşini geçmeden ötesinden, berisinden ağarmaya başlayan bu sakal olmasaydı, tasfiyede onun da kim vurduya gitmesi pek mümkündür. Bununla beraber bu badirede Talât'ı koruyan şeyin yalnız bu sakal olmadığına da şüphe etmemek lazımdır. Talât, çok çalışkan ve becerikli bir memurdu. Sadece kendi işlerini değil, bizimkilerini de o çıkarır, bütün kalemlerde her başı sıkışan ona koşardı diyemiyeceğim, fakat hademe ile onu çağırtırdı. Talât'ın durup dinlenmeden işlemesi bazan bizim sükûn zevkimizi bozar; hatta doğrudan doğruya bizim için uğraştığı bazı zamanlarda, deniz tutmuş gibi elimizi gözlerimize götürerek: «Aman, Allahaşkına dur biraz!» diye onu azarlardık.

Kalemlerde kayıt, kuyut hak getireydi. Geçmiş günlere ait muamemeler için en emin defter Talât'ın hafızasıydı. Tasfiye encümeninde bulunan bazı âmirler bu kuru ve kılıksız küçük memuru herhalde sakalından ziyade bu işleriyle hatırlamış ve taburcu edildiği halde dairede kopacak curcunayı bir an gözlerinden geçirmiş olmalıdırlar.

Sakallı Talât, aynı zamanda da çok geçimliydi. Gerçi,

«Olmaz da ne yapardı?» denebilir amma, hiç değilse bazı uygunsuz muamelelere karşı surat asmak kabildir ya. Halbuki o, en ağır hareketleri iltifat gibi karşılar ve bir teşekkür etmediği kalırdı. Yalnız, onu da söylemeliyim ki, o hiçbir şeyi anlamıyor gibi göründüğü halde domuzuna hassastı. Hatta bazı en zararsız kelime ve hareketlerden türlü akla gelmez mânâlar çıkarmasına göre vesveseli ve içinden pazarlıklı da denebilirdi. İşini bitirdiği ve kendini yalnız zannettiği zamanlarda bu hareketleri birer birer hatırlar ve tefsir eder; herbirine yenip yutulmaz hamal küfürleriyle karşılık vererek içini boşaltırdı.

Sakallı Talât'a neşeli demek belki doğru olmaz... Fakat ufak çocuklarda olduğu gibi zaman zaman içinden sebepsiz bir sevinç dalgası kabarırdı: Bir telaş, bir heyecan... Zaten dar ve küçük olduğu halde sefaletten büsbütün kepçe kadar kalmış, üstelik bir kısmı da sakalla örtülmüş yüzünün her zerresi ayrı ayrı oynar, gözleri ıslanıp şaşılaşır, sesi kuş sesi gibi öter. Bu sevinci, karşısındakinin kolunu sıkmaya, sırtını sıvazlamaya başlayarak soğuk muamelelere uğrardı. Böyle zamanlarda kaç kere, «Ulan, niye seviniyorsun?» diye avazım çıktığı kadar bağırmamak için kendimi zor zaptetmişimdir.

Tasfiyeden birkaç ay sonra Talât'ı tekrar gördüğüm zaman sakalı defetmiş, belki de yeni idarenin ihtarı üzerine kılık kıyafeti az çok değiştirmişti. Gene o hangi saadet veya ümit için olduğunu bir türlü anlayamadığım taşkın ve sulu sevinciyle kolumu sıkarak:

– Yâr-ı canım, ben artık Darülfünun talebesi oldum, dedi, arasıra kaçamak yaparak Hukuk'a gidiyorum. Görülüyor âli mektepten çıkmayana bundan sonra ekmek yok. Bugün belki çoluk çocuğa acıyarak beni kapı dışarı etmediler. Fakat yarın ne olacağı belli olmaz. Beni dinlersen sen de Darülfünun'a girmelisin...

– Neyle? Darülfünun'a girmek için idadî şehadetname-

si lazım.

– Bırak canım, kim kime? Tozdan, dumandan ferman okunuyor mu? Zeynep Hanım Konağının kapılarını ardına kadar açtılar... Şehadetnamesi olmayanlar dinleyici diye giriyorlar. Sene sonunda imtihan vererek aslî talebe oluyorlar. Hacısı, hocası hep orada. Benim sınıfta bedesten tellâlından, sırık arabacısına kadar her çeşit insan var. Sen de gel, açılırsın... Bir yandan da üç beş kuruşluk bir iş bulunur sana belki.

Birkaç gün sonra henüz eskimemiş mabeyin biçimi redingotum ve fesimle Zeynep Hanım Konağının kalabalığına ben de karışmış bulunuyordum. O vakitki Darülfünun, gerçekten yolgeçen hanı gibi bir yerdi. Tüysüz tüssüz çocuklardan bizim Talât gibi kalem efendilerine, saraydan uğratılmış üniformalı mabeyin hademelerine, kır sakallı ellilik medrese softalarına kadar çeşit çeşit insan, sıralarda kucak kucağı Ahmet Mithat'ı, Emrullah Efendi'yi dinlerdi. Yirmişer paralık taş baskısı formalardan dersleri takibederek benim de postu suda kurtarmam pekala mümkündü. Fakat yapamadık.

İlk meşrutiyet kışında her yer gibi Zeynep Hanım Konağında da bir politika kazanı kaynıyordu. Bunun derecesini anlatmak için o senenin Otuz Bir Martı'ndan sonra asılan meşhur Derviş Vahdeti, Kör Lütfi Bey ve adını hatırlayamadığım daha başka bir hocanın benim sınıf arkadaşlarım olduklarını söylemem kafidir.

Küllî aybından başka bir de politika mı? Doğru! Fakat bu, benim politikanın ne olduğunu bilmeyişimden ileri gelmemiştir. İnsan, denize girmeye de taraftar olmayabilir. Fakat adamı, hele benim gibi hiçbir zora karşı koymaya kudreti olmayan bir iradesiz adamı sağından, solundan iterlerse...

Bizim Gülfidan bacının bir masalını hatırladım. Bilmem nereden iki koyun geçermiş; biri ak, biri kara. Ak koyuna binen; yedi kat gökyüzüne çıkar; karaya binen ise yedi kat ye-

rin dibine inermiş. Ortada İttihatçılar ve Ahrar diye iki fıkra vardı. Benim kısmetime kara koyun, yani Ahrar düştü ve bir daha çıkmamak üzere yerin dibine battım.

Dediğim gibi benim politikacılığım sadece herhangi bir rüzgâra karşı mukavemetimin sıfır olmasından ileri geliyordu. Fakat neden İttihatçılar değil de Ahrar? Her şeyden evvel başka elbisem bulunmadığı için değiştirilmesine imkân olmayan mabeyin biçimi redingotum... İstanbul'da keçe-külahtan papaz şapkasına kadar bütün kıyafetler Ahrar'daydı. Sonra ailem, kadro harici vaziyetim vesaire de beni İttihat ve Terakki hoşnutsuzlukları tarafına atan sebeplerdi.

Gerçi benim İttihatçılara karşı pek bildiğim bir şey yoktu. Bütün yaptığım gevşek yaradılışım icabı olarak etrafımdakilerin her söylediğine kafa sallamaktan ibaretti. Fakat teslim etmeli ki, benimki gibi bir kafanın tasdiki heybetli bir tasdik oluyordu. Bununla beraber gene de pek ölçüyü kaybetmez, etrafta ağzı ve kılığı bozuk birini gördüğüm gibi derhal kendimi toparlardım. Bunun içindir ki, Otuz Bir Mart'tan sonra arkadaşlarım itibarlarına göre derece derece darağacına ve hapse giderlerken ben, sadece üç sene kadar bir zaman için Sinop'ta sürgüne gönderiliyordum.

VII

Balkan muharebesine doğru İttihatçılar düşünce beni de tabiatiyle salıveriyorlardı. İlk zamanlar Sinop'ta epeyce bocalamış, fakat az sonra belimi doğrultmaya başlamıştım. Çarşıbaşında bir kocakarının evinde dükkândan bozma bir odada oturuyordum. Hava ve güneş almak için bu odanın kepenklerini aralayınca yeniden dükkân oldu. Bir gaz sandığıyle bir hokka kalem tedarik ederek arzuhal ve köylü mektupları yazmaya başladım. Arasıra da zengince bir kitap satıcısından muşamba üzerine toptan muska siparişleri alıyor-

dum. Sonra, «Darülfünunlu politika mahkûmu» sıfatım bana az çok bir hüviyet izafe ettiğinden mahkemede, vergi dairesinde bazı çapraşık işi olanlar bana akıl danışmaya geliyorlar ve bunlardan bir istişareyi yumurta, bal, tavuk gibi hediyelerle ödeyenler oluyordu. Bir aralık devamlı bir nezle sebebiyle başıma büyük bir yün takke giydiğim ve sakalımı uzattığım için ihtiyar kadınlardan bana hasta okuyup okumadığımı soranlar olmuştu. Fakat iltifat etmedim. Zaten çarşıda oturduğum için alışverişlerimi pencereden yapıyor ve bu suretle bazan haftalarca yerimden kımıldamıyordum. Hasılı, tam gönlüme göre bir iş; yapıştığı kayalardan kabuklarını etrafın akıntılarına karşı aralayarak kısmetini bekleyen mesut bir midye hayatı!

Fakat hürriyet! Onun cazibesine dayanmak mümkün müdür? İyi düşünülürse benim gibi bir insan için en iyi hürriyet, hürriyetsizlik! İradesini kullanmadan, önünde açılan yollardan hangisine gideceğini kendi kendine sormak zorunda kalmadan vukuatın akışına kendini bırakmaktı. Fakat İttihatçılar düşünce öteki sürgünleri saran çocukça heyecan, bana da sirayet etti; birdenbire kendimi toparlayamadım; İstanbul'dan beni kırmızı mühür mumlarıyle davet edenler varmış gibi ben de onlarla beraber vapura bindim.

Yaptığım deliliği ancak Sirkeci'de ucuz bir otel odasına yerleştiğim gece bütün dehşetiyle anlayabiliyordum. İşte o zaman, Sinop'taki odam, yahut dükkânım bana gerçekten kaybedilmiş bir nezaret koltuğu gibi görünmüştür. İstanbul'da Talât'tan başka kimsem kalmamıştı. O fukaranın işleri de iyi gitmiyordu. Birbirimizi görmediğimiz üç sene içinde arkadaşım, çocuklarından birini kaybetmiş, ancak büyük Tanrı ona bunun yerine iki tane yenisini – hem de bir arada – göndermişti.

Talât, Hukuk'u bitirdikten sonra Darülfünun'un bir başka şubesine kaydolmuştu. Fakat, bana izah ettiğine göre bu, sırf bir kurnazlıktan ibaretti. Haftada üç sabah «Darülfü-

nun'a gidiyorum» diye Evkaf'taki âmirlerini kafese koyuyor ve Aksaray taraflarında bir hususi mektepte üç yüz kuruş aylıkla hesap ve Farisî hocalığı yapmaya gidiyordu. Bununla beraber gayretli çocuk, boş zamanlarında da gene formalardan Darülfünun derslerine çalışıyor ve her sene olmasa bile iki senede bir sınıf geçiyordu.

Talât, bir kere daha elimi tutmak istedi; Sirkeci'deki otelin kahvesinde ikinci görüşmemizde:

– Bizim mektepte sana da bir iş buldum, dedi, yazı hocalığı ve kâtiplik yapacaksın... Vazifenin en güç tarafı ay başlarında para almaktır... Fakat sıkı basılırsa o da oluyor... Buna mukabil mektepte yiyip yatacaksın. Bir müstakil odan olacak.

Fakat, Sinop'taki dükkânda, daha doğrusu evimde yazın entari, kışın da aba ile oturduğum için redingotum aşağı yukarı eski halinde kalmıştı. Mercan yokuşundan bir beyaz gömlekle iki lastik yaka uydurduk mu bu iş tamam oluyordu. Mektep; iç içe selamlık ve harem bahçeleri, yıkık ahırlar, hamamlar ve havuzlar arasında gene bir baba-oğul işletiyordu. Oğul, Selanik Hukuku mezunlarından Şefkatî Bey diye bir adamdı. Gözünün biri ötekinden küçük, kafası ve çenesi bir tarafa doğru hafifçe çarpık, kekeme bir efendi. İdarenin asıl ehemmiyetli unsuru bahçeye ilk girişte aba poturu, çıplak ayaklarında yırtık postalları, omuzdan ilikli gömleği, karışık kır sakalı ile bahçıvan sandığım babasıydı. Fakat gelen giden olduğu zaman onu, kıyafeti için, iç tarafta bir yerlere saklarlardı.

Ne olduğumu, nereden geldiğimi arayıp sormamışlardı. Vazifem kâtiplik ve yazı hocalığıydı... Canım sıkıldıkça bazı açık derslere girip çıkacak, odamın etrafındaki fırdolayı pencerelerden teneffüs bahçesine gözcülük edecektim.

Şefkatî Bey'in, «Maaş meselesini düşünmeyin. Mektep sizin. Bakalım ay başı gelsin de münasip bir şey takdim ederiz,» demesi bir parça, mide bulandırıcıydı. Fakat ben şimdi-

lik boğaz tokluğuna, hatta Sinop'tan getirdiğim birkaç paradan biraz da üste vererek buraya kapılanmayı nimet sayacak vaziyette bulunduğumdan ay başlarında ne eserse açıktan kâr sayacaktım.

Adımız «Nur-i İrfan» idi. Derse giriş çıkış zamanlarında babanın boynuna bir kırık trampet takmakla, bahçelerde, sofalarda dolanmasına göre Galatasaray-Sultanisi'yle rekabete hazırlandığım görülüyordu. Zaten ortada dolaşan sözler de o merkezdeydi. Ne idüğü belirsiz serseri Frerler elinde terbiyesi bozulan vatan çocuklarını mutlaka kurtarmak lazımdı. İyi düşünülürse Florina'nın gitmesi de o yüzden değil miydi?

Ancak halkımız, Allah selamet versin, daha gaflet içindeydi. Etek dolusu para dökerek, üstelik de yalvarıp yakararak yavrularını o Galatasaray denen batakhanede ziyan olmaya götürüyordu. Fakat ümit kesmemek lazımdı. Kendileri, ben, Talât gibi münevver ve hamiyetli vatandaşların elbirliği sayesinde bir gün elbette «Nur-i İrfan»ın yolu da öğrenilecekti.

Bu baba-oğul, evvela Çatalca'da, bazı hemşehrileriyle beraber, bir miktar toprak alarak hayvancılık etmek istemişler, fakat nedense bir müddet sonra ortaklarının ahlaksızlığı yüzünden dağılarak işi mektepçiliğe dökmüşlerdi. Sahiplerinden bir kısmı ortada bulunmayan bu konağa ne verdiklerini bilmiyorum. Belki de aradaki adamlara biraz bir şey koklatarak şimdilik bekçi gibi yerleşmişlerdi. Bir rivayete göre de, gene aradaki adamlar vasıtasiyle biraz peşin para vererek ve geri tarafını taksite bağlayarak, konağı enkaz fiyatına kapamak istiyorlardı.

Aradan daha birkaç sene geçer ve hele bu arada bir de konağın olmaz bir tarafına bir kıvılcım sıçrarsa sahiplerinin bu fiyatı da arayacaklarına şüphe yoktu. Bununla beraber binanın henüz ayakta duran tarafları ve hele duvarlarla tavanların bir kısmından sağlam kalmış tezyinat nümuneleri onun

bir zaman daha Galatasaray'la baş koşmasına müsaade eder haldeydi.

Benim kâtiplik odam binanın en mükellef odalarından biriydi. Duvarlarında türlü nakışlar; yarısı insan, yarısı balık denizkızı resimleri; tavanında gökteki burçları temsil eden yağlıboya bir kubbe vardı. Birkaç yerinden çatlamış ve aralıklarından samanlı kireç parçaları sarkmaya başlamış olan bir kubbenin bir gün Akrepleri ve Terazileri ile başıma göçmesi korkusu olmasa manzara pek güzeldi. Bir de gene merhum paşadan kalmış antika bir yazıhane vardı ki, eşine gerçekten ne Galatasaray'da, ne de hatta Maarif Nezareti'nde rastlamak mümkündü. Yalnız ağaç kurtları tarafından tamamiyle yenmiş iç kısımları teller, sopa parçaları ve temel çivileriyle, pek ustalıklı bir şekilde birbirine tutturulmuş olduğu için yanından geçerken çarpmamaya ve otururken kenarlarına dayanmamaya dikkat etmek lazımdı.

«Nur-i İrfan»a çocuk yazdırmaya ve aylık vermeye gelen talebe velileri, müdür odasından sonra merasimle buraya sokulurdu. Mabeyin biçimi redingotumun nasılsa elimde kalması âdeta Tanrı'nın bir inayeti olmuştu. Sanırım ki, bu odada Nur-i İrfan kâtibini, Kocabaş oğullarının son torununu hiçbir kıyafet bu derece açmayacaktı. Müdür Şefkatî Bey, Selanik Hukuk mezunu olmasına rağmen, eğri ve buruk yüzü, kılıksız, sıska vücuduyla kendi odasında kaybettiğini burada beni kâtip bey diye çağırırken kazanıyor gibiydi.

Bu odanın pazarlıklar üzerinde daima uğurlu bir tesiri görülürdü. Kâtip Bey teslimat makbuzunu bir berat kadar güzel bir hat ile ağır ağır yazıp verir, sonra redingotunun önünü ilikleyerek parayı köşedeki kasaya kilitlemeye giderdi. Kasa bozuktu. Fakat bunun pek o kadar ehemmiyeti yoktu. Çünkü ziyaretçi çıkar çıkmaz baba, garip bir hastalıkla evlerinden uğramış korkunç gözleri, kır sakalının altında hindi kursağı gibi kabarıp şişen gırtlağı ile odaya girerek kasaya doğrulur; paraları mintanının içinde sakladığı bir kirli

cüzdana yerleştirdikten sonra konuşmadan çıkardı.

Çok kere birbirinden aptal görünen, fakat sırası gelince de şeytana külah giydirecek kadar hinoğlu hin olan bu iki müdürün hangisinin ötekine üstün olduğunu anlayamamışımdır. Muhakkak olan cihet, paranın babada olduğu ve mektepte en ziyade onun borusu öttüğüydü. Aralarında ikide bir kavga çıkar, hatta yatılı büyük çocukların anlatışına göre, baba – eski el alışkanlığıyle – müdür beye bir iki tokat da atardı. Fakat baba-oğul arasında, tabii teklif aranacak değildi.

«Nur-i İrfan»ın kırk kadar yatılı talebesi vardı. Bunlardan bir kısmı Anadolu belediyelerinin ucuz bir fiyatla İstanbul'a okumaya gönderdiği zeki ve yoksul çocuklar, bir kısmı boşanma, cinayet gibi sebeplerle tasfiyeye uğramış ailelerden açıkta kalan kimselerdi. Bunları belediyeler ve ailelerin İstanbul'daki başka işlerini de kovalayan Rumelili avukatlar getirirlerdi.

Müdürler, yatılı kısmı çok çocuklu bir aile gibi idare ediyorlardı. Yani, burası için kâtiplik dairesinden hiçbir muamele geçmezdi. Baba, mektebin zerzevatını yatılı çocuklarla beraber ekip biçtiği arka bahçeden çıkarıyor, iyi numara almak isteyen çocukların evlerinden, yahut sokaktan toplayıp, getirdikleri kırıntılar ve süprüntülerle de tavuk, kaz ve keçi besleniyordu. Sonra, baba, yaz kış her gün sabahtan evvel tüfeğini sırtlayarak surlar dışında avlanmaya giderdi. Kuyruğu veya kanadı olmak şartıyle tavşandan leylek yavrusuna varıncaya kadar önüne ne çıkarsa vurur; bunlar, harem mutfağında kaynayan kazana, bahçenin zerzevatıyle beraber doldurularak yemek olurdu. Şaşılacak taraf şu ki, Tanrı, bu mektep için yemeği olmayacak ot ve kök yaratmamıştı. Mesela, avın ve bahçe mahsullerinin kıt zamanlarında baba, gene surlar dışında hodana dediği devedikenine benzer bir acayip ot bulup getirir ve bunun çorbadan dolmaya kadar yedi, sekiz çeşit yemeği olurdu. Gene mesela, bizim ancak tat-

lısını tanıdığımız helvacı kabağını dilim dilim una bulayıp kızartırlar ve üzerine sirke, kuru nane ve kırmızı biberle yapılmış bir garip salça dökerek çocuklara kapış kapış yedirirlerdi. Bu marifetler daha ziyade ailenin yedi, sekiz kadar tahmin ettiğim, kadınlarına aitti. Onlar da baba gibi nalınlı çıplak ayakları, basma şalvarları ve başörtüleriyle yemekleri pişirirler, on beş günde bir küfe ile mezbahadan gelen iç yağlarını eritirler, bahçede çamaşır yıkarlar ve arasıra da hep bir arada mektepte, temizlik yapmaya gelirlerdi.

Daha evvel de anlattığım gibi, benim vazifem kâtiplik, yazı hocalığı, canım istedikçe boş derslere girmek ve bir de odamın pencerelerinden teneffüs bahçesine gözcülük etmekti. Hemen daima sınıfların üçte ikisi boştu. Fakat canım istedikçe kaydından da anlaşıldığı üzere, bu, bir nevi ihtiyari vazife olduğundan işin bu kısmı beni pek rahatsız etmiyordu. Yani, boş sınıflardan birinde pek büyük bir kavga filan olmadıkça yerimden kımıldamazdım. Buna mukabil de, evvelden pek hafif tahmin ettiğim bahçe gözcülüğü vazifesi, hele yemiş mevsimlerinde, ağır mesuliyetli bir işti. Bazı haşarı çocuklar, yemiş çalmak için ağaca çıkarlardı. Böyle zamanlarda otların arasına saklanarak bekçilik yapan baba, evvela elindeki uzun sopa ile çocukları yere indirir, sonra karışık sakalı kirpi dikeni gibi kabarmış bir halde benimle kavgaya gelirdi.

Çocuklara «Milli ve İslamî şiara uygun» bir terbiye verecek muallimlere gelince, bunların en ehemmiyetlisi bizim Talât'tı. Ötekiler yakın mahallelerde oturan birkaç ihtiyar ve Şefkatî Bey'in arasına Zeynep Hanım Konağından avlayıp getirdiği bazı Darülfünunlu gençlerdi. Para lakırdısını tehlikeli bulan müdür, bunlara daha ziyade mefkûreden bahseder, onunla beslenemiyecek hale gelerek azdıkları zaman ise, yerlerine yenilerini getirirlerdi.

Bu Darülfünunlu çocukların bazılarında bir fikir hissederdim. Güya ortada yenip içilecek bir şey varmış da bunu

ihtiyarlar kendilerine saklıyorlarmış gibi garip bir vehme kapılırlar ve onları devirerek mektebin başına geçmek için aralarında tertipler yapar, talebeyi kışkırtırlardı. Bu zamanlarda, Şefkatî Bey için bütün mesele zaman kazanmaktı.

Zavallı çocuklar, benim odadaki, bana bile hayrı dokunmayan, göstermelik kasa gibi kendi tertiplerinden de ümit kesinceye kadar sınıflarda bağıra bağıra ders takrir ederler, bahçede konferanslar verirler ve sonra kaybolurlardı.

Bir kısım muallimler de vardı ki, doğrudan doğruya fahriydiler. Mesela, günün birinde sarsak bir bahriye mütekaidi gelir, hiçbir mektebe sığınamayarak ortada kalan oğlunu ucuz bir fiyatla almamızı isterdi. Şefkatî Bey'in büyük sağ gözü aptal bir merhametle ihtiyara bakarken küçük sol gözü daha ziyade ufalarak düşünürdü:

– Beybabacığım... Biz, birbirimize yardımla mükellef değil miyiz? Sizin çocuğunuz bizim çocuğumuz... Biz sizden para da istemeyiz. Yalnız, çocuklarımızın haftada iki saat yüksek ilminizden istifade etmelerine müsaade buyurursanız...

– Anlayamadım, yani.

– İki üç saat riyaziye dersi verirsiniz. Sizin için bir eğlence de olur.

– Fakat ben hiç muallimlik etmedim.

– Aman beyefendi! Sizden iyisi olur mu hocanın?..

Ertesi gün müdür odasının kapısı yanında asılı «Heyeti muhtereme-i talimiye» levhasına, güzel bir yazı ile ilave ederdim: «Hıfzırrahman firkateyni sabık komodorlarından ve riyaziyundan binbaşı Ferhat Bey.»

Ferhat Bey, bazan mektebe uğrar çok kere de gelmezdi. (Nasıl ki oğlu da öyle yapardı.) Fakat muallim kadrosunun o kısmı uzun bir müddet şerefli bir isimle kapanmış bulunurdu.

Gitgide bu mektebin işlerinden daha başka kokular da almaya başlıyordum: Umumi Harbe girmiştik. Çanakkale'-

den neşesiz haberler geliyor, İstanbul'daki sıkıntı, gün geçtikçe artıyordu. İşte bu sıralarda mektebe büyük merasimle beş kadar parasız şehit çocuğu aldık. Fakat buna mukabil her gün başka çocukları kırmızıya boyanmış teneke kutularla sokakta iane toplamaya gönderiyorduk. Sonra, iş daha ziyade büyüdü. Mektebin kâtibi sıfatiyle redingotumun yakasına bir kurdele takarak ve saat hesabiyle kiralanmış bir arabaya bindirilerek beni bazı dükkânlar ve ticarethanelerden iane toplamaya gönderiyorlardı. İlk ciddi dilencilik talimimi ben bu dolaşmalar esnasında yapmışımdır.

Sayısını tasrih etmediğim şehit çocuklarının «Nur-i İrfan» ocağına nasıl geldiklerini, bu yavruları nasıl bağrımıza bastığımızı anlatıyor, onlar için para ve erzak topluyordum. Hatta bir gün, Tahtakale taraflarında verecek bir şeyi olmadığını söyleyen bir nalburdan birkaç avuç çivi aldığımı hatırlarım. Neticeler parlaktı. O kadar parlak ki, arasıra Şefkatî Bey, babasının göğsündeki cüzdanından, mektebin hakiki kasasından geçmiş aylıklarıma mahsuben bana bir iki lira para bile veriyordu.

Bu bir dilencilik değil miydi? Keşke yalnız öyle olsa. Fakat bizim aynı zamanda bir sahtekârlık ve dolandırıcılık yapmadığımızdan emin olamıyordum. Daha fenası, boyuna kendi imzamla etrafa makbuzlar da dağıtmaktaydım. Öyle ki, bir akşam, baba da dahil oldu ve komiserin karşısına dizdikleri zaman korkudan aklım çıkıyordu. Bereket versin ki, bu davet, mektepte bazı asker kaçakları sakladığımıza dair verilen bir yalan haber üzerineymiş.

Benim o zaman, bir türlü içinden çıkılamayan bir askerlik meselem vardı. İkide bir beni şubeye çağırarak başımı ölçüp biçiyorlardı. Kocabaş ailesinin o hiçbir ölçüye sığmayan başları vaktiyle onların orduda en yüksek kumanda mevkilerine çıkmalarına mani olmamıştı. Nitekim şimdiki kanunda da buna dair açık bir emre rastlanmıyordu. Fakat buna rağmen, şube âmirleri bir türlü beni gözlerine kestiremiyorlar,

her defasında, «Şimdi git, biz seni icabında çağırırız,» diyorlardı. Nihayet, galiba Sarıkamış'tan sonra kafamı artık göremiyecek derecede sıkıştırdılar ve, «Yarın sabah beş günlük yiyecekle beraber gelirsin!» diye bir emir verdiler.

VIII

İlk hedef Mısır'dı. Yollar emin olaydı ve İngilizler, Kanalı müdafaaya kalkmasalardı Kocabaşların son torunu, hiç şüphesiz, bu memleketin ikinci fatihleri arasında bir yer alacaktı.

Gönüllü Mevlevi Alayını götüren trenin kırk kişilik vagonlarından birine yükletilmiştim. Değil mi ki yürümek yoktu; vagonumun fazla yumuşak ve aydınlık olmaması neşe kaçıran bir şey sayılmazdı. Hatta yerimden kımıldamadığım halde etrafımdaki sarsıntılar ve demir gürültülerinden, tahta köprüleri geçtikçe altındaki boşluğun verdiği seslerden uçan bir kartal gururu duyuyordum. Bazı büyük istasyonlarda vagonun kapıları açıldıkça, gene kımıldamadan, Anadolu'yu seyir ve tetkik etmek de başka bir zevkti. Tütün dumanı, sıcak meşin kokuları, Anadolulu neferlerin sazları ve aramıza düşmüş bazı Mevlevi fıkaralarının nefesleri arasında, günleri saymak yorgunluğuna bile katlanmadan, gecemiz gündüzümüze karışmış bir halde kâh uyuyup kâh uyanmakla geçen o yolculuk hiç hatırımdan çıkmaz. Fakat ne yazık ki demiryolu daha tamamlanmamıştı. Pozantı'dan sonra Toros geçitlerini yürüyerek geçmek benim için çok meşakkatli oldu. Fakat vatan içindir diye sızıldanmadan sineye çektik.

Yalnız o geceli gündüzlü yürüyüşlerden iflah olmadım. Bir müddet sonra, Toprakkale civarlarında öyle bir çöküş çöktüm ki, ne tehdit, ne dayak beni bir daha ayağa kaldıramadı ve ordu etrafımdan bir sel gibi akıp geçti.

Haftalarca sonra yeni bir kafileye karışarak tekrar yola

çıkacağım sırada bir tesadüf, imdadıma yetişiyordu. Hafif hizmetliler arasında demirci, nalbant gibi zanaat sahipleri aranmaktaydı. Önündeki bir masa dolusu evrakın eğri büğrü yazıları karşısında şaşalamış bir sakallı binbaşı o meşhur yazımla özene bezene yazdığım birkaç satıra öyle âşık oldu ki, beni hemen yanına aldı ve iki seneden fazla bir zaman Halep'te yazıcı neferliği ettim. Yerim rahat, işim hafifti. Sinop'taki alışkanlığın tesiriyle boş vakitlerimizde arzuhaller, asker mektupları ve hatta muskalar yazarak beş, on kuruş arttırmanın kolayını da buluyordum.

Taş, yuvarlana yuvarlana gediği bulmuştu. Etrafımdan durmadan insan dalgaları akıyor, midye, gene sırtını kayasına yapıştırarak kabuklarını aralamış, şöyle böyle geçinip gidiyordu. Fakat bir gün sokak başında üzerime doğru gelen bir levazım katırından kaçmak mı, kaçmamak mı tereddüdünü geçirdiğim bir dakikada ağır bir kazaya uğradım; katır, sağ bileğimle kolumu birkaç yerinden kırdı. Sağ kolumdaki çarpıklık onun yadigârıdır. Üstelik tek geçim vasıtam olan parmaklarım da o zamandan sonra işlemez olmuştur. Artık bir malûl gazi olarak şerefle ve bir, iki kuruş aylıkla İstanbul'a dönmeme bir mani kalmıyordu. Fakat aksi gibi o sıralarda bozgun başladı. Dille anlatılmaz bir ana-baba günü!.. Din uleması Kızıldeniz'in yarılması, ayın yarılması gibi mucizelerden bahsederler. Fakat, Tanrı'nın asıl büyük mucizesi o kargaşalık içinde benim canımı kurtarışım ve gene yürüye yürüye memleketime dönüşüm olmuştur.

Bu yolları ben nasıl geçtim? Kırk derece ateşli hastanın rüyaları anlatılabilir mi? Kendimi kâh bir yük vagonunun bir kapısından ağlaya ağlaya girip, öteki kapısından dayak yiyerek atılıyor görüyorum; kâh ayaklarımdaki çizmeleri çalmak için beni falakaya yıkar vaziyette yere yatırmış Arapça âyetler, hadislerle yalvarıyor görüyorum; kâh kendim gibi birkaç serseri ile beraber dilendiğimi, samanlıklarda yattığımı, geceyarısı çığlıklarla uyanarak kimden, niçin olduğunu

bilmeden, bir koyun sürüsündeki koyun gibi, yalınayak kaçtığımı görüyorum. İnsanın en miskini sıkıyı görünce düldül oluyor Yarabbi!

Bilmiyorum kaç hafta, yahut kaç ay sonra dalga, beni büyük bir şehre attı. Sordum: Konya dediler. Suriye'deki bozgun, içerdeki mütareke bozgunuyla karışıyor, memleketi barınılmaz bir hale getiriyordu. Bu sefer Türkçe yalvararak, Türkçe dilenerek ve dayak yiyerek yeni bir yolculuk, kâh hastalanıp günlerce kendimi kaybederek, kâh eceli gelmeyen için en iyi ilaç olan büyük sefaletle iyileşerek bir zaman daha sürünüş... Nihayet, yukarıda söylediğim büyük mucize bir gün bana kendimi İzmir'de bir hastanede bulduruyor.

IX

Evvela tütün tabakama, kayış kemerime varıncaya kadan nem varsa yollarda sattığım, sonra da boynumdaki muskaya kadar soyulduğum için pek fena bir vaziyetteydim. Öyle ki, hastane müdürü beni taburcu edebilmek için bana yanımdaki yatakta ölmüş kimsesiz bir ihtiyarın eskilerini vermeye mecbur olmuştu: Bir don gömlek, lastikleri gevşemiş bir çift eski lapçın, kiraz kokan bir kalın baston, hazin bir tesadüf olarak da eskilikten çayır gibi yeşerip parlamış bir redingot takımı!

Yunanlılar tarafından yeni işgal edilen İzmir, kargaşalık içindeydi. Bununla beraber ben halde olanları büsbütün sokakta bırakmıyor, Kâtipoğlu taraflarında bir eski tütün deposuna misafir ediyorlardı: Adam başına bir ot minder ve günde bir öğün çorba. Ne yapalım, buna da Allah bereket versin.

Diyebilirim ki, hastaneden çıktığım gün eski «ben» den yalnız erimiş vücudumun üzerinde eskisinden daha heybetli bir hal alan başım kalıyordu.

Doktor, bol güneş, bol istirahat, bol gıda tavsiye etmişti. Reçetenin ilk iki maddesinde düşünülecek bir taraf yoktu. Yaz geldiği için güneş, doktorun tavsiye ettiğinden daha da boldu. Etrafımdaki kerevetlerde birçok ağlayıp inleyenler, kavga edenler, hatta vakitli, vakitsiz ölmeye kalkanlar bulunmakla beraber istirahat de (kımıldanmadan yatmak manasına) aşağı yukarı öyleydi. Fakat bol gıda!

İlk zamanlarda bütün günümü deponun arkasındaki bir eski Yahudi maşatlığında yatmakla geçiriyordum. Bu maşatlığın ince bir yosun tabakasıyle örtülü mermerleri güneşle kızıyor, tatlı bir göbektaşı sıcaklığı alıyordu. Diyebilirim ki, benim yeniden dirilişim ikinci defa olarak hayata doğuşum bu maşatlıkta olmuştur. İlk zamanlarda taşa yapışmış bir kertenkele ölüsü gibiydim. Vücudum, o kadar incelmişti ki, arasından geçen güneş ışığı mermerin üstüne kemiklerimin resmini çıkarıyordu demem yalan sayılmamalıdır. İşte bu güneştir ki, köpeğin enciğini yalaması gibi, yumuşak, sıcak diliyle yalaya yalaya beni canlandırmıştır. Bu yeniden hayata dönüş devresinde kafam da vücudum kadar cansızdı. Kapalı gözlerimin içinde kıvılcımlar uçuşuyor, bunlar arasında durgun bir bataktan kalkan su sinekleri gibi küçük, renksiz fizikler canlanıp oynamaya başlıyordu. Büyük şairlerden biri – herhalde Fuzulî olacak – ne güzel söylemiştir: «His var mı bu âlemde nekahat gibi tatlı!» Vücudum, ne kadar zehiri, pisliği varsa dışarı atmış gibiydi. Âdeta iyilik ve sevinçle dolu bir sübyan yüreği.

Biraz ayaklanınca etrafta ufak tefek gezintiler yapmaya başlamıştım. Bunlar, yeni yürüyen bir çocuğun emekleyişleri gibiydi. Beş on adımda bir dizlerim kesilince olduğum yere çömeliyor, bastonumu altıma koyarak dakikalarca dinleniyordum.

*
* *

Mesleğe ilk başlayışım bugünlerde olmuştur. Kızılçullu yolu üstündeki Eşrefpaşa Camii önünden geçişim nedense çok kere ikindi vaktine tesadüf ediyordu. Kapının karşısındaki bir ağaca yaslanarak ahalinin namazdan çıkışını seyreder ve dinlenirdim. Bunların arasında bir ihtiyar hanım vardı. Ördek gibi yürürken hafifçe iki tarafa sallanan kısa vücudu, çenesinin altından iğneli siyah gron çarşafı, yaz kış omuzlarından eksik etmediği kahverengi atkısıyle uzaktan uzağa zavallı büyükanneme benzettiği bu kadına uzun uzun bakardım.

Bu bakışlarımı farkettiğinden mi, yoksa o da beni bir başkasına benzettiği için mi, birkaç gün içinde onun da bana dikkat etmeye başladığını gördüm. Hatta üç beş adım yürüdükten sonra dönüyor, dinleniyor gibi yaparak tekrar bana bakıyor, sonra âdeta tereddütle, zorla yoluna devam ediyordu. Nihayet bir gün caminin kapısıyle benim aramda uzunca bir lamelif çizdikten sonra o salıntılı yürüyüşle yanıma yaklaştı, çantasını açarak, yüzüme bakmadan, bana iki çil kuruş verdi.

Ben dilenmiş miydim? Zannetmem. Fakat öyleyse neden avucumu bu kadar çabuk bulmuştu? Çocukken gerçi ben, onun oyununu oynardım. Fakat ne de olsa bu, bir oyundu. Ya Nur-i İrfan kâtipliğinde yaptıklarım? İyi amma o, başkaları hesabınaydı? Asker dönüşündeki yiyecek dilenciliklerine gelince, onu bir alay aç hep bir arada yapmıştık; fırsatını bulaydık hiç şüphesiz eşkıyalık da edecektik. Ancak, ne olursa olsun bunlar, benim için birtakım talimlerdi; yaradılışım ve bütün hayatım durmadan beni bu akıbete sürüklemişti. Fakat ilk resmi sadaka, ilk resmi müşterimin elinden o gün ilk defa avucuma düşüyordu. O, vermekten; ben, almaktan utanıyor, bir ayıp yapar gibi, o anda birbirimize bakmaktan çekiniyorduk. Dediğim gibi, benim ilk resmi müşterim bu kadındır. İlk sadakası alınan kadın da ilk koynuna girilen kadın gibi unutulmuyor.

Bu vak'adan sonra ikimiz de kendi yollarımıza yürümüştük. Fakat avucum kapanmıyor, ortasındaki iki gümüş kuruşluk açık duruyordu. O gün ortalık kararıncaya kadar da öyle durdu. Bunları bana oynasın diye vermişler gibi geceye kadar oynadım. Ertesi sabah, bu para ile aldığım peynir ve kuru üzümü depodaki arkadaşlarla bölüşüyor, böylece kendimi bir acayip sıkıntıdan kurtarıyordum.

Her mesleğin başlangıcında zorluklar, mazur görülmesi lazım sinir hareketleri, hayvani mukavemetler vardır. Sonradan her şey öyle bir yoluna giriyor ki!..

Esnaf, sabahleyin yaptıkları ilk alışverişe ehemmiyet verirler. Onun gibi bu asil kadıncağızın elinden yaptığım siftah da bana uğurlu gelmiştir.

O günden sonraki gezintilerde yolumu değiştirdim. Artık iki tarafında tarlalar ve başıboş keçilerden başka bir şey görünmeyen Kızılçullu'ya doğru gitmiyor, aksi istikameti tutarak Tatar mahallesinden İkiçeşmelik'e, akşam üstleri büyük insan kalabalıklarının kaynaştığı caddelere yöneliyordum.

X

Çulu düzelttikten sonra şehrin sapa bir köşesinde kendime bir oda aramayı düşündüm.

Gündelik kazancım taş taşıyan, odun yaran herhangi bir işçinin gündeliğini geçmeye, arasıra depoyu teftişe gelen kravatlı, bastonlu doktorlar ve büyük belediye memurlarının kazancına yaklaşmaya başlamıştı. Demek ki artık devlete yük olmakta mana kalmıyordu.

Kâtipoğlu'nda geçirdiğim yazdan sonra gücüm, kuvvetim de iyice yerine gelmişti. Sırtımda redingotum, elimde kalın bastonumlu kâh oturup, kâh yürüyerek ve bu arada ticaretimi de ihmal etmiyerek uzun uzun dolaştım. Sonunda,

Kadifekale eteklerinde Tamaşalık denen bir mahallede gönlümce bir yer buldum.

Şimdi bilmem ne haldedir? Fakat o tarihte bu Tamaşalık, dağın dibinde deve sırtı gibi biçimsiz yokuşlar ve inişlerden meydana gelmiş bir oyuktu. Tûfandan evvel yaşamış ve Nuh Peygamber'in gemisine sığacak halde olmadıkları için nesilleri kurumuş fil-i Mamudiler malum! Dağdan baktığınız zaman sanırdınız ki, herbiri beş altı fil cesametinde olan bu hayvanlardan bir sürü, günün birinde bu çukurda dolaşarak oraya, buraya terslemiş ve bu Tamaşalık mahallesi onların öbek öbek kuruyup katılaşmasından hasıl olmuştur. Fakat içine indiğiniz vakit manzara başkadır. Çoğu, en âdi bir hendeseden mahrum köstebek kümbetleri arasında taştan, tenekeden, hatta tahtadan yapılmış kulübeler de vardır.

Dağdan inen seller toprağı yalayarak yer yer yollar açmış ve bunlardan bazıları âdeta merdiven haline gelmiştir.

Tamaşalık'ın ahalisi Afrika zencileridir. Konaklardan çırak çıkarılmış, yahut kaçmış sürü sürü Gülfidan bacılar ve onların erkekleri... Bunların güçlü, kuvvetlileri gündüzün şehirde incire, palamuda, yahut dilenciliğe giderler; ihtiyar ve sakatlar kulübelerinin önünde, kızgın güneşin altında iri kertenkeleler gibi yarı çıplak yatarlardı. Tamaşalık'ta geceler de gündüzleri aratmayacak kadar sıcaktır. Gündüzün tepedeki dağın, hamam taşları gibi kızan kayalıkları, güneş batınca bu sıcağı ağır ağır aşağıya vermeye başarlar ve mahallede Arapçıklar için âdeta Sudan geceleri hüküm sürer ki, biçareleri buraya toplayan da belki budur.

Sağın, solun rüzgârları bu izbeye yol bulamadıkları için Tamaşalık'ın kışı da oldukça yumuşaktır. Yalnız, arasıra büyük yağmurlarda dağdan sel inerek bazı kulübelerin eşyalarını, hatta kendilerini götürüp, bacılar sabaha kadar acayip kuşları andıran sesleriyle haykırışırlar; fakat ertesi gün kırık dökükler elbirliği ile tamir edilerek her şey tekrar yoluna girer.

Şehrin her köşesinde birçok araştırmalardan sonra kendime seçtiğim yer, bu Tamaşalık'ın en hallice evlerinden birinin sokak yüzünde bir odasıydı. Evin bundan başka, bir yarım odası, ufak bir taşlığı ve bu taşlığın dibinde mutfak vazifesi gören bir ocaklığı vardı. Ev sahibi Nur-i Nigâh kalfa adında bir hastabakıcıydı. Doktorların fil hastalığı dedikleri bilmem o mudur? Kadının bacakları korkunç bir şekilde şişmişti. Yanımdaki yarım odada tahta kerevetin üstündeki yatağında kımıldanmadan yatıyordu.

Ben gelmeden evvel bilmem ne yiyip içerdi. Herhalde komşu bacılar kendi yediklerinden ona da bir parça bir şey getiriyor olmalıydılar. Fakat benden sonra kira parasıyle, taşlıktaki ocakta bazen bir parça süt, bazen bir pirinç çorbası kaynamaya başlardı. Tamaşalık'ın halini anlamalı ki bacılardan bazılarını: «Allah versin. Ona gün doğdu. Evinin iradını yiyor,» diye bu Nur-i Nigâh kalfayı âdeta kıskandıklarını işitiyordum. Fakat biçarenin saadeti uzun sürmedi. Tamaşalık'a taşınmamdan bir, bir buçuk ay sonra bir akşam, sokaktan döndüğüm zaman bacının odasını kapalı ve kapısını kırmızı mumla mühürlü buldum. Kapı eşiğinde ufak bir idare lambası yanıyordu. Biraz sonra benim lambam da yanınca komşular pencereye gelerek haber verdiler. Nur-i Nigâh kalfa sabahleyin, ben çıktıktan biraz sonra merhum olmuş ve ikindi namazında cenazesi kaldırılmış. Odasının mühürlenmesine ve kandilinin yakılmasına kadar her şeyin bu kadar çabuk olup bitmesine o gece hayret etmiştim. Fakat sonradan gördüm ki, Tamaşalık'ta ölüm kadar sade bir dava yoktur. Evimin etrafındaki tepe ve çukurlarda, kulübelerin önündeki meydancıklarda bacıların, çöplüğe inmiş kargalar gibi, yedişer, sekizer kişilik halkalar halinde çömelip oturdukları her zaman görülen manzaralardandır. Bazen bunların durup dururken korkunç haykırışmalarla yerlerinden fırladıklarını ve ortada bir hasır üzerine yatmış birinin etrafında kendilerini yerden yere çarptıklarını görürdüm. Etraftan

daha başkaları yetişerek bu çırpınanları kollarından yakalarlar ve çarçabuk yatıştırırlardı. Derken aradan yarım saat geçmeden birkaç erkek Arap, üstü açık bir tabutu sırtlayarak yokuşu inerler ve ölen her kim ise böyle iki saat içinde kıdemde Nuh Peygamber'e müsavi olurdu.

Nur-i Nigâh kalfanın kimsesi olmadığı için evi ve eşyası mahlûle kalıyordu. Bir iki pılı-pırtı ile üç beş kap kacaktan ibaret olan bu eşyayı mezattan satın almam, bu defa evin tamamını kiralamam, beni birdenbire mahallenin en büyüklerinden biri mertebesine çıkardı. Komşu bacılar artık evimi silip süpürüyorlar, çamaşırlarımı yıkıyorlar, yemeğimi pişiriyorlardı. Aralarında vaktiyle paşa ve belki de vezir konaklarında kalfalık, dadılık edenler bulunduğu düşünülürse bunu, Kocabaşların son torununa talihin garip bir ikramı saymak lazım gelirdi.

Bacıların bütün bu hizmetlerinin karşılığı çamaşırımdan artan bir sabun parçası, benim için doldurdukları dolmanın bir iki tanesi, kuru ekmek kırıntıları ve arada bir ellerine sıkıştırdığım birkaç paraydı.

Cemiyet halinde fukaralığın bu derecesini, ben diyebilirim ki, başka hiçbir yerde görmedim. Kedi mancası satan Arnavut, mahalleye uğradığı zaman bacılar, etrafına üşüşürler, sırığın ucunda sallanan akciğerlerden bir parça kestirirler ve bunu kuru ekmek unundan bir hamura bulayarak, kapıların önünde yaptıkları çerçöp ateşinde tava ederlerdi. Hali anlamalı ki, buna da imrenenleri, tavadan kalkan yağlı dumanı kedi gibi karşıdan koklayarak ve kırmızı dilleriyle yalayarak: «Gule gule ye komşu... Âfiyet şeker olsun!» diye dua edenleri görürdüm.

Arada bir mahalleye bol miktarda deve eti gelirdi. Bunlar, herhalde şehir dışında kesilen hurda hayvanlar olacaktı. Hatta bazılarının öldükten sonra kesilmiş olmamaları için de sebep yoktu. Komşularım, deve etinin biraz ekşi olmakla beraber, sığır eti kadar lezzetli olduğunu söylerler ve kızart-

tıkları köftelerden bana da tattırmaya uğraşırlardı. Bu kadar sefaletin, zenginliği dillere destan, Frenk mahallesinin bu kadar yakınında nasıl barındığı, Tanrı'nın anlaşılmaz bir hikmetiydi. Fakat bundan daha fazla şaşılacak şey, çok kere davalı bir sabun veya odun parçası etrafında saç saça baş başa kavgalar, hatta bazen erkekler de karışarak sopalı ve kanlı gazveler olduğu halde mahallede hiç hırsızlık vak'ası işitilmemişti. Kavgalar sadece paylaşılamayan haklar içindi.

Tamaşalık mahallesinde epeyce çocuk da vardı ve bunların pek ufakları aşağı yukarı Afrika'daki zenci köylerinde gibi, yani çırılçıplak gezerlerdi. Ancak günün birinde de bu çocuklardan bir veya birkaçının fistolu ipek entariler; boncuklu pelerinler; kıvırcık başlarında kurdeleler, hatta renkli Japon şemsiyeleriyle ortaya çıktıklarını, oyuncak bebekler gibi ellerinden tutularak gezdirildiklerini görürdünüz. O vakit, hemen anlamalıydı ki, o günlerde kibar mahallelerden birinde bir ufacık kız çocuğu ölmüştür.

Bununla beraber mahallede ölü elbisesiyle birdenbire şıklaşan yalnız çocuklar değildi. Bir gün evvel sokakta dolaşırken şalvarının deliklerinden parça parça etleri görünen bir ihtiyar Arap, ertesi gün bacağında çizgili pantolon, sırtında kadife yakalı kaputla dolaşır; entarisinin eteği dizkapaklarına çıkmış bacı, arkasında hışır hışır gron çarşafla tavus gibi kabararak sokaklarda sallanırdı. Hatta bu yüzden bir ramazan gecesi Tilkilik çarşısını heyecana düşüren bir vak'a da olmuştu. O zamanlar İzmir'in meşhur bir damacı Hacısı vardı. Uzun boylu, köse sakallı, kuru yüzlü bir ihtiyar Yemenli... Yaz kış lastik potin, zümrüt yeşili bir cübbe giyer; pelerin gibi omuzlarına attığı bir kırmızı şalı boynunda sıktıktan sonra iki ucunu göğsüne sarkıtırdı.

Semtin büyükleri yaz geceleri Tilkilik'in meşhur meydan kahvesinde Hacı'ya dama oynatırlar, arasıra dalına basıp kötü kötü küfür ettirerek eğlenirlerdi.

Bir ramazan gecesi sahura doğru Hacı'ya birdenbire Al-

lah emri erdi ve ertesi gün değme bir büyük adama nasip olmayan bir cenaze alayı yapıldı. O akşam, teravihten sonra meydan gene hıncahınç doluydu. Kadir gecesi olduğu için gramofon çalınmıyor ve oyun oynanmıyor, hazin hazin damacı Hacı lakırdısı ediliyordu.

İşte bu sıralarda karşı sokağın karanlığı içinden yavaş yavaş Hacı'nın belirdiği; ince hurma sarığı, zümrüt yeşili cübbesi, boynundan göğsüne sarkan kırmızı şalı ile cadde fenerinin aydınlığına doğru ilerlediği görülmesin mi? Evvela biri bağırdı; sonra bütün cemaat hurya ayağa kalktı. Saçları dimdik olarak bağıranlar; avaz avaz salât ü selam okuyanlar; birbirini ezerek, sandalye ve masaları devirerek kaçışanlar!.. Gündüzün ilahiler, dualarla gömülmüş bir ölünün gece mezarlık yolundan ağır ağır indiğini görmek gerçekten korkunçtur. Fakat halkın gördüğü damacı Hacı'nın kendisi değil, onun elbiseleriyle giyinip kuşanan ve o keyifle teravihten sonra meydan kahvesine bir çay içmeye inen bir Arap komşuydu.

XI

Tamaşalık'ta itibarım artıyor, kendimi gitgide çölde bir kabile reisi gibi görmeye başlıyordum. Gerçekten burası çöle ne kadar benziyordu. Bacıların dillerini ancak yanımda konuştukları zaman anlamak kabildi. Uzaktan birbirlerine seslendikleri, kulübelerden birinin önünde toplanarak gülüştükleri, yahut kavga ettikleri zaman kendinizi bir Afrika köyünde sanırdınız.

Mesule kalfayı işte bu Tamaşalık'ta tanıdım. O vakitler bir deri, bir kemik denecek kadar zayıftı ve boyunun uzunluğu bu zayıflığı bir kat daha meydana çıkarırdı. Ayaklarında yandan düğmeli erkek potinleri vardı ve kalem gibi ince ayak bileklerinden bu potinlerin üzerine kısa konçlu erkek

çorapları düşerdi. Yeldirmesi çok kısalmış olduğu için bacaklarının, dizkapaklarıyle bu küçük çoraplar arasındaki kısmı, yaz kış açık dururdu.

Kıyafetinin bu gülünç hırpaniliğine rağmen, halinde anlatılması güç bir başkalık, âdeta bir kibar konak kızı nazlığı vardı. Sabahları Kadifekale eteğindeki dik sel çukurlarının birinden, elindeki ufak, boş torbayı bir çevre gibi sallayarak iner, evimizin biraz aşağısındaki meydanda etrafını alan bacılarla bir parça konuşup şakalaştıktan sonra yoluna devam eder, akşamları aynı yoldan, bu defa dolu torbasıyle, gene dağa çıkardı. Komşularımın bu Mesule bacıya çok ehemmiyet verdiklerine dikkat etmiştim. Bir zaman sonra kendim de konuşunca onlara hak verdim. Dili, ötekilerden daha az çetrefil olmamakla beraber, dudaklarında nazlı kıvrımlara, inanılmayacak kadar ince kelimeler söylüyor, adamakıllı muamele ve teşrifat biliyor, gözleri ve bembeyaz dişlerinden şirin bir gülümseme hiç eksik olmuyordu. Lakırdı arasında bir gün Boğaz'da bir Sururî Paşa yalısından bahsedince, ayaklarım suya erdi.

Daha sonra, öğrendim ki, bu Mesule kalfanın bir sevgili guçubeyi (küçükbey) vardır; Topaltı'ndaki bir odada otururlar ve hasta olan bu guçubeye kendisi bakar.

Evvela, yirmi, yirmi beş yaşlarında bir çocuk sandığım bu küçük beyi sonradan kendim de gördüm. Altmışlık bir insan viranesiydi. Yahut belki de kırk, ne bileyim? Yaşını belli etmek için insanda az çok surat ve vücut kalmış olmak lazım gelir.

Bu guçubeyin paşa babadan kalma konakları, hanları yemiş bir mirasyedi olduğu anlaşılıyordu. Hem kendini bu hale sokabilmek için nasıl bir yiyiş! Ona, eczahane camekânlarında kavanoz içinde teşhir edilen ceninlerin bir büyüğü ve canlısı denebilirdi. Fazla olarak da kafası bir madeni çemberle, gözlerini dışarı uğratacak derecede sıkılmıştır.

Fakat Mesule kalfa kimbilir nasıl bir büyü ile onu eski

guçubey görüyordu.

Guçubeyle Mesule dadısını Boğaz'da Sürurî Paşa yalısından buraya hangi rüzgâr atmıştı? Bunu sorup anlamayı merak etmedim. Bildiğim sadece şuydu ki, baba malının nasıl da satılamamış bir parçacığı olan bu zavallı Mesule bacı, gündüzleri onu komşulara emanet ederek şehirde gündeliğe gidiyor, akşamları dolu torbasıyle dönüyor ve onu yaşatmaya devam ediyordu.

Eski konakların Arapçıklarını benim gibi yakından tanımamış olanları şaşırtacak bir acayip vefa ile muhabbet! Fakat bu biçareye, bu kadar düşkünlük içinde, bu bir eski saray kızı nazlılık ve kıvraklığını veren de belki gene bu vefa ve muhabbetti.

Bir gün Peştemalcılarbaşı taraflarında bir ara sokaktan geçiyordum. Burada, belediyenin yıktırmaya başladığı bir ada ile set üzerinde eski bir mahalle mezarlığı vardı. Bu mezarlıktan kulağıma birtakım çocuk yaygaraları arasında tanır gibi olduğum bir ses geldi: «Allah aşkına, Peygamber aşkına, Padişah başı için yapmayın ayol!» diye yalvarıyordu. Sonra, bu ses birdenbire; «Müslüman yok mu? Can kurtaran yok mu?» diye çığlıklara başladı. Mezarlık duvarının yıkık bir yerinden başımı uzatınca bir dayak manzarasıyle karşılaştım. Bizim meslektaşlardan bir Şeyh Abdu tanırım. Heykel yapılı, tunç renkli, uzun sakallı, beyaz bornozlu bir âmâ Arap. Bu Şeyh Abdu'nun aşağı caddede dörtyol ağzında bir yeri vardı. Eski bir binek, yahut musalla taşı olması mümkün bir taşın yanında yaz, kış kımıldamadan ayakta dururdu. Bir eski Arap halifesinin heykeli yapılmak istense sanırım ki bu Şeyh Abdu'dan daha ihtişamlı bir örnek bulunamazdı. O da benim gibi sükûnun büyük kudretini anlamış olanlardandı ve bu sükûn, onun iri vücuduna uzun beyaz bir

sakalla çevrilmiş tunç çehresindeki boş gözlerine benden çok ziyade yaraşırdı. Evet, ne bir ses, ne bir dua ve hareket... Başı dargın bir vakarla gökyüzüne kalkmış durur ve bembeyaz bornozun hakettiği paralar durmadan yağardı. Daha garibi, Müslümanlar gibi Ermeniler, Rumlar, hatta Yahudiler de onun müşterileriydi.

Şeyh Abdu'yu o gün ilk defa hareket halinde görüyordum. Bununla beraber ne vücudunda, ne yüzünde hiçbir çizgi oynamıyor, gözler gene her zamanki gibi boş. Heykel, bir eliyle zayıf bir Arap kadını yakalamış, öbür elindeki asa kaside okur gibi ağır bir ahenkle inip kalkıyor ve her defasında kıpırdadığı görülmeyen dudaklarından tek kelime çıkıyor: Mal'une, mal'une, mal'une!..

Dayağı yiyen bizim zavallı Mesule kalfaydı. İmdat aramak için etrafıma baktım; kalfa, sopayı yiyip bağırdıkça, çıplak ayaklarını yere vurup çekirge gibi birbirlerinin omuzuna zıplayan ve keyiflerinden birbirlerinin fesini kapıp atan bir sürü çocuktan başka kimse görünmüyor. Gerçi Arap, bir kaza çıkarıp başını belakoyun satın alır gibi Mesule bacının sırtını ve butlarını iyice yoklamadan vurmuyor. Fakat biçare Arap, o kadarına da takati olmayan bir kadit. Komşuma yardım vacip olmuştu. Ancak, şeyhe yaklaşmak tehlikeliydi. Sokaklarda birkaç kere kör dilenci kavgasına rastlamış ve dehşete düşmüştüm. Gözleri görmediği için bunlar bir tecavüzden kuşkulandıkları zaman birdenbire sopalarını kaldırarak oldukları yerde topaç gibi dönmeye başlarlar ve sopanın çevirdiği çarkın içine düşenlerin kafasından, gözünden hayır kalmazdı. Sonra, eskaza bir de şeyhin Mesule kalfayı tutan mengenesine düşmek vardı ki, dönen bir makine kayışına kendini kaptırmak gibi bir şeydi.

Kalfa, çağırdığı Müslümanlardan şimdilik bir ümit olmadığını görünce nağmeyi değiştirdi, gene yalvarmaya başladı: «Ya şeyh... Alla, Peygamber, Padişa başı iç...in... Bir daha gelirsem ayaklarım kırılsın!» Fakat şeyh aldırmıyor ve hain

bir soğukkanlılıkla vurmakta devam ediyor: «Mal'une, mal'une, mal'une!..»

Artık dayanamıyarak ben de bağırdım: «Bu, ne rezalet şey!.. Hadi bakalım karakola!..» Hareketim hesapsız değildi. Şeyh, karakol sözünü işitince derhal durdu. Cadde ağzındaki makamını ancak polisle hoş geçinmek sayesinde muhafaza edebileceğini biliyordu. Sesimi iyi idare ettiğim için, beni polis sandığına şüphe yoktu. Fakat ne olur, ne olmaz Mesule bacıyı da bırakmaya razı olmıyarak: «mani-i rızk mel'une!» dedi ve bir heybetli Arapça bedduaya başladı.

Sahici polis bu beddua karşısında belki de şaşıracaktı. Fakat ben, çocukların beni ele vermesinden korkarak, can havliyle bir kere daha haykırdım:

– Bırak diyoruz Şeyh!.. Kanun namına emrediyoruz!.. Biz onun terbiyesini veririz!..

Mengene gevşer gevşemez Mesule kalfa, öyle bir fırladı ki, Şeyh Abdu, onu artık mahşerde bile yakalayamazdı. Zavallı kadın, evvela ince ve uzun bacaklarıyle süpürge önünden kaçan örümcek gibi koşuyor, yeldirmesinin zaten kısa etekleri havalanarak ötesini berisini meydana çıkarıyordu. Fakat tehlikenin uzaklaştığını görünce, tekrar döndü, yanıma geldi ve ağlayarak itiraf etti. Meğer benim gibi onun da şehirdeki işi gizli dilencilikmiş.

Şeyh Abdu'nun bu semtte bir nevi derebeylik idaresi kurduğunu o gün öğrendim. Âdil adam olduğu için, başkalarının toprağına geçmez, fakat kendi sınırlarına girenleri de affetmez ve onlara karşı bir nevi kan davası güdermiş.

İkbal mevkii kolay muhafaza edilir mi? Hacının mahalle çocuklarından bir nevi gizli polis teşkilatı varmış. Arasıra bu civarda dilenmeye cesaret edenleri bu çocuklardan öğrenir ve derhal tedbir alırmış. Mesule bacının bir zamandan beri buralara dadandığını öğrenince toprağına göz dikilmiş bir hükümdar gibi gazaplanmış ve birkaç para mukabilinde kadıncağızı çocuklara yakalatarak cezasını vermiş.

Bir iki hafta sonra Mesule bacının bir kere daha haykırdığını ve vücudunun sopa ile öldürülen bir yılan gibi yerlerde kıvrandığını gördüm. Fakat bu sefer dayak yemiyordu. Guçubeyi ölmüştü. Bıraksalar gece mezarlıkta çömelip kesik kesik uluyacaktı. Fakat bırakmadılar; o gece ve daha ertesi gece zorla Tamaşalık'ta alıkoydular.

Öyle görünüyordu ki, zavallı bacı, guçubeyi değil, hayattaki istinat noktasını, küfreden külhanbeylerin dediği gibi, şavulunu kaybetmişti.

Boğaz'daki yalıdan Topaltı'ndaki kulübeye dönmek bir şey ifade etmezdi. Yalı da, her şey de küçük beydi. O gidince ayağının altından toprak kayıyor; yuvası süpürülmüş bir örümcek gibi boşlukta, görünmez bir ince telin ucunda sallanıyordu.

Biraz kendini topladıktan sonra bacı, bende bir konak kokusu sezdi ve işlerimi görmek bahanesiyle etrafımda dolaşmaya başladı.

Arasıra benden edalı bir İstanbul sesiyle: «Dadı kalfacığım» gibi kelimeler işittikçe okşanmış bir kedi gibi hırıltılarla sırtını kabartıyor, gelip gelip dizlerime sürtünmek için kendini zor tutuyordu.

Bir gece, Topaltı'nın bir kısmını silip süpüren bir şiddetli su baskını Mesule bacının barakasıyle beraber kendini de bizim Tamaşalık'a indirdi ve artık büsbütün sokakta kalan bacı, benim eve, rahmetli Nur-i Nigâh kalfadan kalan küçük odaya yerleşti.

Talihin bir garip cilvesiyle benim bu yaştan sonra gene bir dadım oluyordu. Sancılandığım zaman ayaklarımı hardallı suya sokacak, minimini kuşhanelerde pişirdiği lezzetli yemekleri neredeyse kaşıkla ağzıma sokacak yeni bir Gülfidan dadı. Fakat o, kendisinin aradığı küçük beyi bende değil, o yılın ilkbaharında bizimle beraber yaşamaya gelen bir ufak erkek çocukta bulmuştur. Bunu da anlatmalıyım.

XII

Tamaşalık'ın her yıl meşhur Dana Bayramı vardı ki, herhalde Afrika'dan getirilmiş bir putperest âyini olacaktı. Şehirde ve hatta civar kasaba ve köylerde ne kadar Arap varsa Tamaşalık'a akın eder, bunlara hemen bir o kadar da beyaz seyirci katılırdı. Acemlerin Seyid Ahmet Deresi tekkesindeki eski «On Muharrem âyinleri»ne benzer bir alay...

Bayramın hazırlığı aylarca evvelden başlar, Tamaşalık'ın inişli, yokuşlu sırtlarına seyirciler için, seyyar kahveler kurulurdu. Tamaşalık'ta debdebe ve daratı o gün görmeliydi. Şehrin kibar ölülerinden kalma ne kadar süs eşyası varsa meydana çıkar; kadınlar; Hama kumaşından kabuk gibi çarşaflar, Hacı Efendiler İngiliz şayağından elbiseler, Ankara sofundan latalarla ortada salınırlar; bir gün evvel salya, sümük içinde yarı çıplak dolaşan kız çocuklar satentilyon entariler, erkek çocuklar kısa kadife pantolonlar giyerlerdi. Bayramın asıl ağırlık merkezi olan mukaddes danaya gelince; onun bayramı çok evvelden başlamış bulunurdu. Bir kalabalık, boynunda ve boynuzlarında kırmızı gaz bombeleriyle danayı haftalarca sokak sokak dolaştırırlar; zilsiz tefler çalarak, oyunlar oynayarak evlerden kendileri için para; yorgunluk ve açlıktan kaburgaları çıkmış hayvan için zerzevat kabuğu toplarlardı. Fakat oyunların asıl büyüğü o gün Tamaşalık'ın orta meydanında dananın etrafında oynananlardı.

Havadaki toz toprak bulutlarını bir kat daha ağırlaştıran sıcak günlük dumanları arasında zilsiz tefler dövülür, hep bir ağızdan şimdiki dans havalarına benzeyen birtakım şarkılar okunur; dananın etrafında iç içe birkaç daire teşkil eden erkek Araplar, oldukları yerde maymunlar gibi zıplayıp dönerek ve ellerindeki sopaları birbirlerine vurarak acayip bir horon oynarlardı. Sonra gene bu sesler arasında dana kesilir, akla sığmayacak bir süratle yüzülüp parçalanır,

kenardaki çalı çırpı ateşinde pişirilerek yenirdi.

Mahallenin büyük günü şerefine ilk yıl ben de çalışmayı tatil ederek evimde kalmış, Mesule bacının pencereme dizdiği fesleğen saksıları arasından bayramı seyretmiştim.

Komşu bacılardan bazıları, yeni çarşaflarını göstermek için mahsus penceremin önüne geliyorlar, benimle birkaç lakırdı konuşuyorlardı. Bazen de sakat ve meczup dilenciler, kolkola âmâlar geçiyorlar; bir şey istemedikleri halde ben kendiliğimden onları durdurup birer onluk atıyordum. Derken karşıki tümseklerden birinde birdenbire bir gürültü ve kargaşalık oldu ve etraftan insanlar koşmaya başladı. Böyle fevkalade günlerde bazen ihtiyar Araplardan birinin babası tutar, ağzında köpüklerle haykıra haykıra yerde debelenmeye başlar; yardımdan ziyade bu meraklı manzarayı seyretmek için etraftan birçok kimseler, hatta şık hanımlar, zabitler koşuşur. Evvela gene öyle bir şey sanarak pek aldırış etmemiştim. Fakat biraz sonra bir polisin, kucağında bir çocukla kalabalığı yararak bizim tarafa doğru geldiğini görünce ben de evden çıktım.

Polis: «Su var mı? Çabuk kahvelerden biraz su bulup getirin!» diye bağırıyordu. Kahvelerden gelen suyu benim Mesule bacı yetiştirdi. Çocuğu kapımın önündeki hasıra uzattık. Burun deliklerinden şiddetle boşanan kan, yüzünü âdeta görünmez hale getirmişti. Bunlar bir parça yıkandıktan sonra su ve çamurdan birbirine yapışmış kıvırcık saçları, kenarları kemik gibi sertleşmiş ince kulakları, sivri burnu ve çenesiyle keçi oğlaklarına benzeyen şipşirin bir yüz meydana çıkıyordu. Sonradan gözleri açılınca da – biraz evvelki kandan sıçramış gibi kırmızı kırmızı zerrelerle benekli – yeşile çalar renkte bir acayip gözler göründü.

Bizim tarafta artık merak edilecek bir manzara kalmayınca kalabalık, tekrar sopalı raksları seyre dönüyordu. Mesule bacı, polis ve ben çocuğun başında yalnız kaldık.

Bu, bir âdi düşme vak'asıydı. Belki başka çocuklar itmiş-

lerdi; yahut da kalabalığın arasında bir yerden bir yere koşarken kendi düşmüştü. Yüz ve bacaklarındaki sıyrıklar ehemmiyetsiz görünüyordu. İlk önce bizi telaşlandırmış olan burun kanı da dinince, yere çömelmiş olan polis ayağa kalktı:

– Varayım anası orospuyu arayayım şunun!.. Çıkarırlar, çıkarırlar, ortaya atarlar böyle!.. diye söve saya yanımızdan uzaklaştı.

Biraz sonra ben, Mesule bacı ile beraber çocuğa sütlaç yedirirken karşıdan ağlaya bağıra yeldirmeli bir kız sökün ediyordu. Onun ağladığını görünce çocuk da sütlacı bırakarak tekrar feryada başladı. Bu kıza analığı yakıştıramıyarak:

– Sen ablası mısın bunun? diye sordum.

Salya, sümük birbirine karışmış, çocuğun burnunu bir kere daha kanayacak şekilde sarsıp öperek:

– Anasıyım, dedi.

Hayret!.. Ön dişlerinden birkaçını düşürmüş olmasına göre çocuk en az yedi yaşında olmak lazımdı. Halbuki ana, yirmisinde bile görünmüyordu.

Fakir insanlar birbirleriyle çabuk ahbap olurlar. Kızdan meseleyi öğrendik. Pek oraların yabancısı değilmiş. Kendi yaşında iki arkadaşıyle, Topaltı'nda tuttukları bir odada oturuyor, sonbaharda incire, sonra ne iş bulursa, tütüne, palamuda gidiyormuş.

– Kocan yok mu? dedim.

Sadece başını arkaya atarak, «Aah!» diye cevap vermesine göre fazlasını sormak doğru olmazdı. Gündüzleri çocuğu kırk paraya Havra sokağında bir Yahudi karısına bırakıyormuş. Kırk para bir şey değil gibi görünür amma, Yahudi karısının taşlığındaki çocukların gününe göre kırkı, elliyi bulduğu düşünülürse...

Yavaş yavaş çocuğa ısınmaya başlayan Mesule bacı:

– Ayo kızım... Yahudi karısı döver bu guzal oğlanı, dedi:

Derin derin içini çekerek kız şikâyet etti:

– Aah... Dayak bir şey değil amma, öteki çocuklar kandırıp yiyeceğini alıyorlarmış elinden... Zaten aptaldır bu...

Fakir insanlar... arasında sadece ahbaplık değil, alışveriş de çabuk olur. Kızla orada çabucak bir pazarlık yaptık. Sabahları işe giderken İkiçeşmelik'ten ineceği yere Tamaşalık'tan inecek ve çocuğu Mesule bacıya bırakacaktı. Bunun için Yahudi karısı gibi para istemiyorduk. Yiyeceğinin elinden alınması korkusu da yoktu. Çünkü çocuk, Allah ne verdiyse bizimle beraber yiyecekti. Kuş kadar çocuğun boğazından ne olacak? Mesule bacı, dolma suyuna bir dilim ekmek basarak papara yapsa onun canını alırdı.

Kibar bir mahallede bulunsak böyle garazsız, ivazsız bir teklif türlü vesveselere yol açardı. Çocuğu yiyecek miyiz? Cambazlara, yahut Yahudilere mi satacağız? Yahut, benim anada gözüm mü var? diye. Fakat böyle bir şey kızın aklına uğramadı ve çocuk, hemen o günden yarı yarıya bizim çocuğumuz oldu.

*
* *

Kız, sonradan bize hayatını da parça parça anlattı: Zileliymiş. Memlekette bakacak kimsesi olmadığı için onu küçük yaşında bir Defterdara evlatlık vermişler... Efendileriyle beraber Anadolu'da gezmedik yer bırakmamış... Çocukken döverlermiş. Biraz gelişip güzelleşince dayaklar kapı aralarında öpüp okşamalara çevrilmiş, nihayet, evin mektepli küçük beyi, «Seni alacağım!» diye kandırarak bu yumurcağı çıkarmış. Defterdar, çok namuslu bir adam olduğu için, bu işi namusuna yediremiyerek evlatlığını çocuğuyla beraber sokağa atmış! Yedi senedir incirde, palamutta çalışarak kendini de, oğlunu da geçindirmeye uğraşıyormuş.

Bu kız, yahut kadın, saati saatine uymayan delişmen bir çocuktu. Sefaletin asla farkında görünmezdi. Şimdi ağlar-

ken biraz sonra çalıştığı handaki müdürün galiba kendini alacağını söyleyerek kahkahalarla güler, sevinirdi.

Çocuğuna düşkün müydü? Bazı hallerine göre pek çok. Mahallede her çocuk öldükçe: «Ya benimki de ölürse!» diye yere kapanarak katıla katıla ağlardı. Çocuğa oyuncak almak için kendi iskarpinlerini satarak günlerce şıpıtık terlikle işine gidip geldiği olurdu. Bazı öğle paydoslarında ta Pasaport veya Punta'daki hanından koşa koşa, kan-ter içinde Tamaşalık'a gelir, «Sana dayanamadım!» diye ağlaya ağlaya oğlunu öptükten sonra tekrar geri dönerdi. Fakat aklına estiği zaman da, mesela çocuğuna kuvvet şurubu için ayırdığı para ile bir çift kalay küpe alarak kulaklarına takar; haber vermeden üst üste bir, iki gece ortadan kaybolurdu.

Pudralar, allıklar ve düzgünlüklerle şıklığının gitgide arttığını, Karantina'da oturduğunu söylediği bir arkadaşının evinde geçirdiği gecelerin sıklaştığını gördükçe ben pireleniyor:

– Bak kızım, gündüz gibi gece de çocuk başınızla beraber, diyordum; fakat sakın «alacağız malacağız» diye bir kere daha başını belaya sokmasınlar senin!.. Aman çocuğum, ite köpeğe karşı ayağını denk al!..

Fakat kız, bir tarafını sıkmışım gibi, çıngır çıngır haykırıyor:

– Beni isteyenler etrafımda kum gibi kaynıyor, amma dönüp bakmıyorum bile. Çocuğumun üstüne ben deli miyim? Vallahi, billahi bir şey yapmıyorum!.. diye yeminler ediyordu.

Gece misafirlikleri zamanla haftada birden ikiye, ikiden üçe bindi. Artık işe de gitmediğini anlıyorum. Gün ortasına doğru gözleri içine çökmüş, dudaklarında iyi yıkanmamış boyalarla yorgun argın kendini minderin üstüne attığını gördükçe anlıyordum ki, verilen nasihatler boştur ve kız, yolu tutmuştur. Fakat gene de bana düşeni söylemekten geri durmuyordum...

Nihayet, bu habersiz kayboluşların birinden kız hiç geri dönmedi. Bir hafta bekledikten sonra polise haber vermeyi düşündük. Fakat kendi rızasıyle gidene polis ne yapacak? Üstelik, çocuğu bizden almaları tehlikesi de vardı. Halbuki, Mesule bacının sokaktan bulup getirdiği bir sarı kedi ile beraber bu yumurcak, evimizin şenliğiydi. Bacıya, değil polise haber vermek, hatta komşuların yanında bile bu işin üstüne pek düşmemesini sıkı sıkı tembih ettim.

Anası gelmediği geceler çocuk, Mesule bacının koynunda yatıyordu. Büsbütün bizim olunca benim daha büyük ve sıcak olan odama bir yer yatağı yapmayı düşündüm. Fakat bacının gösterdiği telaş ve hüzün karşısında anladım ki, ateş, bacayı sarmış, rahmetli gucubeyin pabuçları bir daha dönmemek üzere dama atılmıştır.

XIII

Bacıları memleketin dört bir tarafından Tamaşalık'a sürüp getiren sebep malum. Fakat ben, burada ne aramaya gelmişim? Hele kazancımın bir memur kazancını geçmeye başladığı bir zamanda!

Yukarıda mesleğe ilk adımımı atarken bir parça irkildiğimi söylemiştim. Fakat doğrusu aranırsa, bu irkiliş, pek de dediğim kadar bir parça olmamıştır. Türlü şatafatlı unvanlar ve vezir tuğları altında dilenciliğin türlü şeklini yapmış muhterem ve mübarek atalarım arasında herhalde bazı soyu bozuklar da olacak ve bunlardan bana sızıntı halinde bir gurur akıp gelmiş bulunacaktır. İnsana secde etmemek için Tanrı'ya başkaldırmış şeytanın melun gururundan bir ufak sızıntı! İşte bu duygu, mesleğimin başlangıcında beni epeyce rahatsız etmiştir. Sonra, zamanla kayboldu; yalnız hiçbir zaman tamamıyle iyi olmayan sıtma gibi arada bir beni yoklayarak dişlerimi birbirine çarptırdı. Cüzzama tutulduğunu öğ-

renenler gibi kendimde kendi vücuduma, kendi etime karşı bir tiksinti vardı ve ne yapsam bunu gideremiyordum. İnsan vücudunda kafa gibi, kalb gibi bir süre nafile aza sallanıp gezerken katır, sağ elimi kırmıştı. İşte yaraması mümkün tek azam. Bu içeri doğru kıvrılıp büzülmüş kuru parmaklar benim yaptığımdan başka ne yapabilirlerdi? Fakat gel gör ki, kendi kendimle açık bir hesaplaşmaya bir türlü cesaretim yoktu. Bütün ömürlerini ötekini berikini vurmakla geçiren, fakat bir gün bunları ödemek hayalinde oldukları için bir türlü dolandırıcılığı üzerlerine konduramayan kimseler gibi ben de resmi sıfatımı kabullenmiyor, bozgunda yaptığım dilencilik gibi bunun da geçici bir hal olduğunda inat ediyordum.

Kâtipoğlu'nda bir kuyu vardı. Akşam karanlığında depoya dönerken birçok defalar bu kuyunun başında durduğum olmuştur: İçine iri taş yuvarlar, çıkan sesi dehşetle dinleyerek: «Nasıl, cesaretin var mı? Ya bu, ya o!.. Öyleyse kır boynunu!» diye söylenir ve avucumda sadakalarımla tırıs tırıs deponun yolunu tutardım. Bu sıtmanın sonradan bana daha başka delilikler de yaptırdığını ilerde anlatacağım.

Dilencilerin asılzade kısmı (yani, cetbecet dilenci olanlar) için mesele yoktur. Onların dilenmesi çiftçi çocuğunun babadan kalma sabanla toprağı sürmesi kadar tabiidir. Fakat ötekiler, yani benim gibi sonradan mesleğe girenler için iş değişiyor.

Deniz kıyılarında birtakım süprüntülere rastlanır. Ot mudur, yosun mudur, yani karaya mı aittir, yoksa denize mi, kestirilemez. Dalga, onları alır, sonra tekrar dışarı atar; gene alır, geri getirir; fakat en sonunda getirmez. İnsanların da böyle köklerinden kopmuş bir süprüntü kısmı vardır ki, iki âlem arasında uzun müddet bocalar: Muvazenesizler, ayyaşlar, serseriler, yahut sadece talihsizler; benim gibi, Tamaşalık'taki bacılar ve daha birçokları gibi... Beni Tamaşalık'a atan; bacılarla aramdaki bu benzerlik duygusu olmalıydı.

Kuş bütün gün uçluktan sonra geceyle beraber nasıl başını bir duvar kovuğuna sokarsa, ben de öyle, akşamları mahalleme döndüğüm zaman, insan ile kuş arasında bir garip mahluk olan bu biçare Arapların sesleri arasında kovuğuma sokuluyor ve burada duyduğum rahatlık ve emniyeti başka hiçbir yerde asla bulamıyacağımı sanıyordum.

*
* *

Tamaşalık'ta erkenden sokağa çıkıp gece ile beraber evime döndüğümü görenler ne yaptığımı bilmezlerdi. Soran olursa bir iş aradığımı söylüyordum ki, gerçekten de öyleydi. Fakat ne işi?

İzmir işgalinin ilk yılındayız... Yer demir, gök bakır... Fakir halk, incir ve palamut hanları önünde can cana, baş başa. Sokaklar daha geceden doluyor; kaldırımlar üzerinde çocuklu kadınlar yatıyor... Kapılar açılınca başlayan hücumu nasıl anlatmalı? Ayak altında ezilen çocuklar haykırışıyor, pehlivan gibi erkekler kadınları kollarından yakalayıp savurarak yerlerini alıyorlar.

Kaç sabah daha tamamiyle iyi olmamış kolum ve bacağım gecenin kırağılarından sızlayarak ben de bu kalabalık arasına karıştım.

Baladurlar, «Tamam, tamam!» diye kapıları kapadıkları zaman sokakta kalanlar arasında bağırıp ağlaşanlar oluyor; ben yorgunluk ve ümitsizlikten daha ziyade çarpılmış, bastığım yeri görmeden bastonuma dayana dayana yürüyorum.

Ne garip ki, iş istemek için yalvardığım zaman aldırmayanlar, hatta tersliyenler sükût içinde kendi düşüncelerime dalarak yürümeye başladığım vakit bana dikkat ediyorlar; ne kadar uğraşsam saklayamadığım çarpık avucuma onluklar, kuruşlar düşüyor.

Nihayet, bir gün bir Giritli baludur nasılsa beni de içeri

aldı. Bu günün hayatımda tarihi bir ehemmiyeti vardır. Çünkü ömrümde bir tek defa başkaları gibi çalışarak ekmeğimi kazandığım üç günden birincisidir.

Burası şivli tepe camlarından ışık alan geniş ve uzun bir taşlıktı. Tavanı tutan demir putreller arasında sıra sıra masalar uzanıyor, bunların iki yanındaki tahta sıralara oturmuş insanlar önlerindeki kutulara incir basıyorlardı. Bu, göründüğü kadar kolay bir iş değildi. Her işte olduğu gibi, kutuların alt kısmını acemiler dolduruyor, iki üç misli gündelik alan ustalar bunların üzerine cami çinileri gibi süslü nakışlar işliyorlardı. Hepsinin parmakları yapışık tatlıdan yara, bere içindeydi. Devam edemeyecek hale geldikleri zaman fincan fincan sade kahve getiriyorlar, üstünden acele birkaç yudum içtikten sonra parmaklarını fincana sokarak yaralarını dağlıyorlardı.

Acemilikten başka parmaklarım da sakat olduğu için bana bir ayak işi vermişlerdi. Dolmuş kutuları bir masadan başka bir masaya götürüp istif ediyor, yerlerine boşlarını getiriyordum.

Ayak işlerini görenler hemen tamamiyle çocuklardı. Aralarında âyan âzası gibi sakallı ve redingotlu bir adamın gelip gitmesi gerçekten garip oluyordu. Bu acayip iş kıyafetine bir de bastonumu ilave edersem büsbütün göze batacağımı düşünerek onu masalardan birinin altına yerleştirdim.

Sabahtan akşama kadar ayakta durmak ve iki elimde iki kutu ile, saat rakkası gibi, bir masadan öbür masaya gidip gelmek! Fakat fevkalade zamanlarda insan acı ve ağrı gibi yorgunluğu da duymaz bir hale geliyor. Yaptığım umulmaz fedakârlıktan âdeta vecd içindeydim. Ancak geceleri Tamaşalık'taki evime döndüğüm zaman iş değişiyordu. Masalar arasında bir günde durmadan gidip geldiğim yolları ucuca eklersek benim başka vakit iki ayda yürüdüğüm yolu belki de geçerdi. Sonra da bir lahza oturup dinlenmeden...

Vaktiyle bir külhanbeyinin sokakta birine, «Hay senin

şavuluna!» diye küfür ettiğini işitmiş ve bundan bir mana çıkaramamıştım. Bir insanın şavulunun bozulması ne demek olduğunu ben ayakta geçirdiğim o üç günün akşamlarında anladım. Âdeta kemiklerim birbirine geçmiş, kaburgalarım içinde ne kadar âlet varsa karnıma, karnımdan kasıklarıma inmiş, bacak damarlarım boydan boya kurumuştu. Yatağımda her zamanki gibi uzunlamasına yatamıyor, ancak kerevetimin yanındaki şilteye çömelip tortop olarak karnımı kalkık dizkapaklarım üstünden geçirdiğim, kollarımla iyice sıkıştırdığım zaman azalarımın yerlerine geldiğini hissediyor ve biraz kendimden geçiyordum. Sonra, sabaha karşı alaca karanlıkta tekrar sokağa çıkmak, tekrar işe gitmek ve üstelik de öteki işin getirdiği paranın dörtte birini bile alamamak! Nedir bunun manası? Nafile gurur; bazılarında kabre kadar devam eden, ya bir kuru hasır üstünde, yahut da bir darağacında gözlerini yummadan biçarenin yakasını bırakmayan hastalık. Bereket ki bu, bende, dediğim gibi, arasıra derimi yoklayıp geçen zararsız nöbetlerden ibaret kalmıştır.

İkinci gün taşlığın genzimi yakan ve Tamaşalık'taki Arapların kokusuna rahmet okutan kokusu, birbirine karışan şarkı ve kavga sesleri arasında rakkas hemen hemen aynı intizamla işliyordu. Böyle olduğu halde, ikide birde; «Baba, uyuma!» diye bağıranlar vardı. Uyuyan kim? Fakat ne kadar koşsam, etrafımdan şeytan gibi oyulgalanan yumurcaklar arasında göze görünmeme imkân var mı?

Evet, rakkas ağırlaşmıyor; fakat onu da saklamayım ki, eski alışkanlığa kapılarak arasıra dalıyorum; masalar arasında yanlış istikametlere, gidip gelmeye başlıyorum.

Hele putreller ve tavanın açık kirişleri arasında sallanan sigara dumanlarına akşam gölgeleri karışmaya başlayınca bu dalgınlık, daha da artıyor. Bu saatler öteki meslekte piyasanın kızıştığı saatlerdir. Garip, çok garip şey! Burada çalışırken biraz ağırlaşsam: «Baba, uyuma!» diye bağırıyorlar. Halbuki ötede ağırlık, hızla gelip geçenler arasında da-

ima geriye kalarak yürümek bir fazilet oluyor. Ağır hareket ettiğim ve bir şey yapmadığım için verilen ücret kendimi harabedercesine acele ederek yaptığım için ücretini kat kat geçiyordu.

Üçüncü gün rakkas daha ağırlaştı ve akşama doğru büsbütün durma alametleri gösterdi. O zaman, hakettiğim gündeliğe ehemmiyet vermeden, masanın altından usulca bastonumu aldım ve parmaklarını kaynar kahve ile dağlayan ve aynı zamanda da şarkı söyleyen işçi sıraları arkasından ağır ağır geçtim. Çıkış o çıkış!

Fukara aile kızları vardır. Günün birinde bir kazaya uğrarlar; tekerlenirler. Kapatma, yahut sermaye olarak yaşadıkları hayat pek de şikayet edilecek gibi değildir. Yemediklerini yiyiorlar, giymediklerini giyiyorlar; arabaya biniyorlar. Fakat bu müddet esnasında durmadan sızıldanırlar; eski yoksul hayatın hasretini çekerler; hamal çamal takımından biri kendilerini nikâhla almak istese ağlayarak kabul edeceklerini ve göstereceği tek odanın; soğan, ekmek ve minderlerini burada alıştığı güzel şeylere seve seve değiştireceklerini söylerler ve bu sözler dua kadar samimidir de. Namus kadar köklü anane var mıdır dünyada?

Derken günün birinde Tanrı, dualara aldanır; onlara razı oldukları hamal Cemal'den hatta bir parça daha iyisini, elinde bir yüzük ve bir çiçek demetiyle gönderir. Bu hayat, soğanlı ve ot minderli hayat müsveddesinden elbette daha parlaktır. Fakat tulumba bu defa tersine işlemeye, kadıncağızın hamle hamle yüreğine doldurduğu fazileti boşaltarak yerine ikinci hayatın şusunu, busunu sokmaya başlamıştır: Manto, ipek, çorap, çalgı, araba, kibar kıyafetli erkeklerin nezaketi v.s., v.s... Çünkü, nihayet bu da, yeniliğine ve kısalığına rağmen, ötekinden daha az kuvvetli olmayan bir başka an'ane haline gelmiştir. Derken kadıncağız, günün birinde bir ağız dalaşından sonra, hatta bazen o da olmadan bohçasını alır ve benim akşam üstü İncir hanında yaptığımı yapar.

Bu sefer artık kat'i kabuldür; gönül rızasıyledir ve dönüş yolları kesilmiştir.

Evet: «Tanrı, körkurdundan bile geçmez!» derler. Burası doğru. Fakat davanın ruhu kör kurttan biraz daha başka türlü yaşamaya gayret noktasında toplanmıyor mu?

Mazereti ne olursa olsun, İncir hanından kendi ayağımla çıktıktan sonra artık kem-küm etmemek, dilenciliği meslek olarak kabul etmek lazımdır. «Ne yapalım, bizim alınyazımız da buymuş!» dedikten sonra halledilmeyecek mesele yoktur. Hem aslını ararsan insan, yaptığı işten utanmamalıdır. Asıl gururu buradadır. Hem yap; hem utan; yani, layık olmadığın bir şerefe hak iddia et! Hem yiyeceksin; hem peygamber olacaksın! Nerede bu bolluk? Asıl ayıp olan bu!

XIV

Sadakanın defteri yoktur. Fakat şunu da bilmeli ki, bir büyük şehirde bir yılda fukaraya verilen paranın yekünü, devlet demiyeceğim, fakat belediye vergisi yekününü mutlaka aşar.

Şehirde, yazılı vergisi olanlar kaçta kaçtır? Buna mukabil sadaka vermeyen yoktur, diyebiliriz. Kanunla kesilmiş vergi borçlarından kaçanlar; bunu vermemek için her türlü ayıbı, haciz ve hapsi göze alanların (bazen uzak ve müphem vadeli, fakat buna mukabil büyük faizli bir borç verdiğine inanarak, bazen hatta bunu da düşünmeden) dilenciye hiç şaşmadan borç verdiklerini görürsünüz. Hatta dilencilerin kendilerinin bile daha düşkün meslektaşlara para verdikleri muhakkaktır; yani, Beyazıt'ta dilenip Sultanahmet'te sadaka vermek sözü bir mecazdan ibaret değildir.

Şu halde, o hangi kuvvettir ki bu hırs ve menfaat dünyasında mutlak âciz demek olan dilenciyi kanun ve polis kuvvetine dayanan vergi tahsildarından daha kuvvetli bir insan ya-

par? İnsanlığın şerefine olarak başta İlahi Merhameti söylemek lazım. Vazifenin yeri kafa, merhametin yeri hesap ve kitabı olmayan ve bir çocuk gibi kolay kanan kalptir. Dilencinin asıl kuvveti, bu kalbe hitabetmesindedir. Ondan sonra da daha başkaları gelir.

Dilenci, vergisini pek küçük küçük taksitlere bağlar ve onu size farkına varmadan ödetir. Önünden geçerken her gün kırk para vermeyi âdet ettiğiniz fakiriniz, sizden bir seneliği bir arada, yani üç yüz bilmem kaç kuruşu birden istese kimbilir ne dersiniz?

Belediyecilerin insanı gülümsetecek kadar çocukça bir düşünceleri vardır: «Hayır sahipleri sokak dilencilerine verdikleri parayı toptan bir tahsildara versin. Bu para ile onları biz idare edelim.» derler. Yani, evinizde hasta olduğunuz, çoluk çocuğunuzla kavga ettiğiniz, yahut bakkal, kasap borcunuzun eksiğini nasıl tamamlayacağınızı koyu koyu düşündüğünüz bir zamanda, kapıya çantalı, kravatlı bir efendi gelecek; siz, ona toptan sadaka vereceksiniz!

Dediğim gibi, dilencilikte merhamet başta geliyor. Sanatın bütün inceliği o damarı yakalayıp derin derin sızlatmakladır. Tıpkı büyük şairler, vesairede olduğu gibi. Fakat büyük şair olmak gibi büyük dilenci olmak da bir yaradılış davasıdır.

Hemen hiçbir esaslı ders ve tecrübe görmeden mesleğin en yüksek mertebelerinden birine varmış olmama göre, benim alnında yıldızıyle doğmuş bir sanatkâr olduğumu kabul etmek lazımdır. Manevi ata miraslarımdan yukarıda biraz bahsetmiştim. Herhalde aile terbiyemin, görgümün ve az buçuk mürekkep yalamış olmamın da bu Tanrı vergisini beslemekte tesiri olacaktır. Peygamberin buyurduğu gibi: «Hiç bilenle bilmeyen müsavi olur mu? Edepsizin, hırsızın âliminin cahilinden az muvaffak olduğu nerede görülmüştür?»

Bununla beraber kendimde bu yıldızı keşfedişim İz-

mir'deki İncir hanından çıktığım o meşhur gecede olmuştur. Bunu anlatayım:

Vücudum bir büyük meydan dayağından çıkmış kadar haraptı. Bir büyük caddenin yeni yanmış puslu fenerleri altında, iki yanımdan çantalı, zembilli, mendilli bir insan kalabalığı hızla akıp gidiyordu. Bu sefer artık resmen kabul ettiğim mesleğime başlamakta acelem vardı. Dilenmek için ağızla yalvarmayı henüz şart zannettiğimden, yanımdan geçenlerden birine:

– Beyefendi, diye seslendim.

Sesimi birdenbire ayar edemediğim için galiba hızlıca çıkmıştı. Adam, hışımla döndü:

– Ne oluyor?

Uzun boylu, keskin yüzlü atmaca gibi bir adamdı o. Bu dönüş ve bu sesteki sertlikten anladım ki, ya bir şeye kızgındır, içinden birisiyle kavga etmektedir; yahut da kendisini bir düşünceden uyandırmışımdır. Birdenbire beni terslemesinden, acı birşey söylemesinden korkarak.

– Affedersiniz, rahatsız ettim... diye kekeledim.

Adam, aynı sinirli tavırla hızlı hızlı yoluna devam etti. Fakat nedense adımları gitgide... ağırlaşıyordu. Başını çevirmemekle beraber beni beklediğini hissettim. Yakın geçmekten çekiniyor gibi bir ufak çark çevirerek ve âdeta duvara sürünerek yoluma devam ettim. Bu hareketim, onu daha ziyade tahrik etmişti. Bir hizaya geldiğimiz zaman bana döndü ve hâlâ sert sesiyle:

– Biraz buraya bakın! dedi.

Bak değil de bakın. Hayret!..

– Emredin efendim?

– Siz bana bir şey söyleyecektiniz galiba?

Hafifçe titreyen kollarımı kaldırarak:

– Hayır, hayır... dedim, bir yanlışlık oldu. Affediniz beni.

Gene bir duraklama ve yoluna gidecek gibi bir hareket.

Sonra:

– Sizin bir ihtiyacınız var galiba?

Bu defa sesi yumuşamıştı; biraz evvel şimşek gibi parlamış gözlerin bakışı da öyle bambaşka. Redingotuma, bastonuma, sakat elime bakıyor, bir türlü ayrılmaya karar veremiyordu.

Bütün bu ümit verici alametlere rağmen, altından ne çıkacağını bilemeyerek, bir daha kekeledim.

– Hayır, hayır... Hiçbir şey...

Kendisine karanlıkta uzun bir dert anlatmışım da ona cevap veriyormuş gibi, derin derin başını sallayarak:

– Olabilir, dedi, insanlıktır bu... yardım etmek isterdim size. Fakat...

Bana bir mecidiye çeyreği uzattı. Evet, bir mecidiye çeyreği. Reddetmemden korkuyor gibi:

– Alın, dedi, alın... ziyanı yok.

Sesi gene sertti. Fakat tavrında, bana ilk sadakamı veren ihtiyar kadınınki gibi âdeta masum bir utanma vardı. Sonra, yüzüme bakmadan çekinerek hızlı hızlı uzaklaştı.

Mesleğin kutsî sırrına erdiğim an işte bu an olmuştur. Bana evvela ummadığım dakikada bu ummayacağım kadar büyük sadakayı getiren, beni bir düşkün eski memura benzeten redingotum ve o gecenin iliklerime işlemiş anlatılmaz ye'siydi. O dakikada gerçekten de o halsizlik, hasılı sefaletin her nev'i âdeta yağmur gibi bu redingotun eteklerinden akıyordu.

O gün için gerçek olan bu hali ben, sonradan yavaş yavaş bir sanat, ince bir oyun şekline getirdim. Arkamda daima yorgun bir redingot (hazindir ki, başka yerlerde olduğu gibi, dilencilikte de itibar kürkedir), ayaklarımda lastikleri gevşemiş; temiz, fakat boyasız galoş potinler; elimde yer yer kabukları dökülmüş kalın kiraz bastonum; başımda evvela bir eski aziziye fes, sonradan bir kasket; yaz, kış koynumu ve göğsümü kapayan bir atkı; ihtiyacım olmadığı halde ku-

laktan atma tel saplı bir cam gözlük; hafif bir sakal; Kocabaş oğullarının çok vakitsiz bir köşesinden ayırarak çehrelerine yumuşaklıkla karışık bir vakar veren ve onları genç yaşlarında büyük mevkilere götürmüş olan meşhur köse sakalları. Sonra kırık sağ kolum ve daima saklanacak bir yer arar gibi ağır ağır duvar diplerinden yürürken hafifçe sürümeye alıştığım sağ ayağım; nihayet bunların hepsinin üstünde, hiçbir şeyle açılmayacak mahzun ve muammalı sükûtum!

Mesleğin acemileri ve kabiliyetsizleri dilenciliği yalvarıp yakarmaktan ibaret sanırlar. Benimki gibi bir sükûtun tesirini yalnız benim meslektaşlar arasına değil, cemiyetin daha yukarı tabakalarındaki dilenciler arasında da anlayan o kadar az, o kadar azdır ki...

Hakikat şu ki, insanlar bir hayatın âlemini keşfetmekten zevk duyarlar. Saklamak istediğiniz bir elem veya ayıbı kendi incelikleriyle bulduklarını zannederler. Bütün mesele bu.

Sokakta kaçmak ve utanmak suretiyle erkeği peşlerine takan kızlar gibi ben de âdeta bu çekingen sükûtumla müşterilerimi peşime takıyordum. Aşk gibi dilencilikte de kaçanı kovalıyorlar.

Büsbütün gece değil, fakat insanları anlaşılmaz bir mahzunluğun kavradığı, birçoklarının yorgun argın evlerine gittikleri, gene birçoklarının nereye gideceklerini bilemeyecek hüzünle adımlarını ağırlaştırdıkları o loş ve bulanık akşam saatleri benim en iyi zamanlarımdı. Devamlı müşterilerim arasında bana, gazetecisine alışır gibi alışanlar, duvar kenarlarında gölgemi görmediği zaman rahatsızlık duyanlar oluyordu. Akşamları Tilkilik istasyonundan galiba Bornova'daki evine giden orta yaşlı bir adamın bir gece bana kırk paramı vermek için son treni kaçırdığını hatırlarım.

Bizim eskilerin fukara-yı sabirin dedikleri bir dilenci nevi vardı. İsim bile ne kadar sofu ve kalenderdir. Fukara-yı sabirin!..

Eskimiş bir cübbe ve sarıkla dolaşan, büyük yoksulluğunu saklamaya uğraşıyor gibi görünen ve hiç bir zaman ağızlarından bir şikayet ve rica sözü çıkmayan bu insanları babalarımız çok severlerdi; aramızda dolaşan bir nevi yarım evliyalar gibi görünürlerdi. En çenesi kuvvetli cerrar dilencilerin en belalı sırnaşıkların, dökülmüş etleri arasından vücudunun kemikleri görünen cüzzamlıların yapamadıklarını bu fukara-yı sabirin geçinenler sükûtlarıyle yaparlardı.

Bazı memleketlerdeki dilencilerin kralları olduğuna dair hikâyeler vardır. Ben, kendi hesabıma bunlara pek inanmamışımdır! Kralın dilencisi, evet. Fakat dilencinin kralı!

Bununla beraber bizim eski dilencilerin de bir kralı olmak lazım gelseydi, onu mutlaka bu fukara-yı sabirin arasından seçerlerdi. Çünkü, halk arasında o kadar itibarı vardır. Gelelim şimdiye; hele sarık ve cübbe yasak olduktan sonra aramızdan elini, eteğini büsbütün çeken fukara-yı sabirinin boş kalan tahtına şimdi yeni bir namzet vardır: Çıplak, eski elbiseli, ağarmış pabuçlu, yorgun kasketli eski memur. Yeni dilenci için en büyük tılsım kılık kıyafetiyle; sükûtu, çekingenliği ve dalgın hüznü ile kendini o zannetirmektir.

XV

İzmir, gerçekten ticaret şehridir. Birkaç yıl evimi pek güzel geçindirmiş, epeyce de para yapmıştım. Biraz daha zenginleştikten sonra Değirmendağı taraflarında bir ufak ev alarak büsbütün yerleşmeyi düşünüyordum. Fakat birtakım sebepler, beni istemeye istemeye, gene İstanbul'a doğru sürükledi. Anlatayım:

İzmir kurtulmuştu. Fakat korkunç bir geçim sıkıntısı ge-

çiriyordu. Bizim piyasada rakiplerin sayısı günden güne çoğalmaktaydı. Kelli felli efendiden adamların, hatta sarıklı ülemanın günden güne hırpanileşen kılıklarla, elleri boyunlarında, kaldırımları arşınladıklarını görüyordum. Lokanta camekânları, kebapçı dükkâları önünde durarak dalgın dalgın düşünüyorlar, yürürken kendi kendileriyle konuşuyorlardı. Gururları şimdilik ayaktaydı. Biri, bir yardım teklifinde bulunsa mutlaka terslerler, belki hatta dövüşmeye kadar da giderlerdi. Fakat eller, eski elbiselerin terden sararıp akmış koltuk altlarında, kravat boğazda ip haline gelerek çarpılmış, yüz tıraşlanmış ve uzamış; bu kendi kendine söylenişlerin, bu ağır ve nereye gittiğini bilmeyen pençesi kalkmış kunduralarla yürüyüşlerin bu biçareleri ergeç nereye götüreceğinden şüphe etmemek lazımdır. Onlar, çekingen ve utangaç tavırlarıyle bizden daha bakirdiler. Bu korkunun merhametleri bir şehvet gibi azgınlaştıracağı, yeni kaldırıma çıkmış körpe kızlar gibi peşlerine taburla müşteri takılacağı muhakkaktı. Hele sokakta sarıkla gezmek tehlikeli olmaya başlayınca mesleğin ilerisi bana büsbütün karanlık göründü.

Beni, yer değiştirmeye zorlayan bir ikinci sebep de, Tamaşalık'ın zengini sıfatıyle etrafımda birtakım şüpheli insanların dolaşmaya başlamasıydı. Dilenciler bankalara kolay girip çıkamadıkları için, paralarını öteye, beriye gömerler. Bazı serserilerin ustalıkla Mesule bacının, hatta İsmail'in ağzını aradıklarını öğreniyordum. Hele son zamanlarda evimin etrafında bazı yerlerin kazılması büsbütün nevrimi döndürüyordu.

Fakat doğrusu aranırsa asıl sebep gene de bunlar değildir. Mesule bacı, şaka filan derken, başıma sahici bir küçük bey çıkarmıştı. İsmail'in üç kat elbisesi, burnu demirli potinleri vardı. Daha başka şeyleri de öyle. Yani, aşağı yukarı çöplükte bir konak çiçeği. Bacı alışverişlerinden arttırdığı birkaç para ile, onun için, hırdavatçılardan bir kırık ütü bile satın almıştı. Hatta, gelecek bayrama bir paşa elbisesi de dü-

şünüyordu amma, bunu tabii şiddetle menettim. Kendisi de bir yeni yeldirme yapmıştı. Sabahları çocuğu elinden tutarak çantası ve sefertasıyle Namazgâh mektebine götürüyor ve kendisine dadı dedirtiyordu. Oğlan, ateş gibi çıkmıştı. Bacağından umulmayacak kadar çalışıyordu. Öyle ki, iki yıl içinde iki sınıf atlayarak dördüncüye geçmişti. Yani, neredeyse İdadî diye başıma ekşiyecek.

Her şey yolunda gidip dururken bir de bir akşam geldim ki, ev âdeta cenaze çıkmış gibi bir halde. Mesule bacı, başına çatkı çatarak somurtmuş. Oğlanın yüzü ağlamaktan arı sokmuş gibi...

Mesele anlaşıldı. Arap, kendine dadı adını taktığı gibi oğlanı da bana, benim için «bey baba, bey baba» demeye alıştırmış. Zaten hocalara ve bellibaşlı ailelere gösteriş olsun diye sefertasına doldurduğu dolmalar, tatlılar milleti için için kızdırıyor... Bunun üzerine bir de «bey baba» lakırdısı çıkınca çocuklar, gayet haklı olarak, «Dilenci beybabanın keyfi iyi mi?» diye sormaya başlamışlar. Derken bacı, hocaya çatarak kimbilir neler söylemiş, o da fellahı kolundan tuttuğu gibi sokağa atmış.

Allah bilir ki, ben bir gün bile yolumun üzerinde olduğu halde, bu Namazgâh semtinden geçmemiştim. Fakat mektep çocuklarına dersten başka ne malum değildir ki? Evvela ben de bacıyı haşladım. Sonra: «Ben artık mektebe gitmem!» diye ağlayan oğlana şiddetle çıkışarak sümüğünü çeke çeke yatmaya gönderdim ve arkasından: «Bak maskaraya!.. Yumurta kabuğundan çıkmış, kabuğunu beğenmemiş!» diye bağırdım. Bağırdım amma, beni de bir düşüncedir aldı. Her çocuk gibi İsmail de sık sık ağlar. Fakat bu seferkini beğenmemiştim. Ağlarken bana bakmıyor, çok uzaklarda bir şeyler görür gibi dolup dolup taşıyordu. Saklamaya ne hacet! Mesule bacının kötü terbiyesi, yumurcağa izzet-i nefis denen hastalığın tohumunu atmıştı. Bu gördüğüm, onun filizleriydi. Hay, Allah belasını versin!

İnsanın terbiye ile değişeceğini zannetseydim bunu kökünden kazımak için elden geleni yapardım. Fakat biliyordum ki, böyle tohumlarla uğraşmak nafile bir yorgunluktur. Önce kayboluyor gibi görünecek, fakat bir zaman sonra hiç beklemediğim bir taraftan tekrar burnunu gösterecektir. Hele karın doydukça ve okuyup yazma arttıkça!

O gece, gözlerimi uyku tutmadı ve yatağın içinde bir yandan bir yana döndüm. Oğlan, hakikati yeni mi öğreniyordu? İmkânsız görünmekle beraber bu, pek de akla gelmeyecek bir şey değildi. Çünkü, ahalisinin yarısı dilencilikte geçinen Tamaşalık'ta herkes birbirinin ne yaptığını bilir, fakat kimse kimsenin üstüne varmazdı. Arada sırada sıkı tutulan bir gizli mukavele var gibiydi. Fitre, zekât, ıskat gibi kelimeler sık sık geçer, fakat asla sadaka lakırdısı olmazdı. Onun için Tamaşalık'ta kimsenin İsmail'e bizim nasıl geçindiğimizi anlatmış olmasına imkân yoktu. Yahut da biliyordu. Fakat başkaları tarafından yüzüne çarpılmayınca pek iyi anlayamamıştı.

Bir üçüncü ihtimal olarak da, yaşının büyümesi ve bilgisinin artması akla gelebilirdi. Biran oğlanı önüme oturtarak her şeyi açık açık anlatmayı kurdum. Okuduğu kitaplardan misal getirerek, Yakup oğullarının vaktiyle kuyuya attıkları kardeşleri Yusuf'tan ekmek dilenmeye gittiklerini, bir zaman peygamberlerin en zengini olan Eyüp Peygamberin bir sıkıntı zamanında yabancıya el açtığını anlatacaktım. Fakat kendini bir kere efendilik sevdasına kaptırmış insana bunlar ne yapar?

Vücudum yatakta bir yandan bir yana dönmekten ağrımaya başlayıp kafam karışınca bu defa bir vehim bastırdı. Birkaç gün evvel kızını kaybeden Gani Dede'yi ayan beyan görmeye, o cenaze dönüşünde olduğu gibi ağlayışını işitmeye başladım.

Bu Gani Dede, gayet güzel konuşan ehl-i dil, ârif bir adamdı. O kadar ki, dilenci ile ahbaplık etmek nedense

âdet olmadığı halde, belli başlı adamlar onu evlerine davet ederler; İkiçeşmelik kıraathanelerinde karşılarına alıp tatlı tatlı söyletirlerdi. Sonra da ayrılırken avucuna birkaç kuruş sıkıştırırlardı. Hasılı, efendiden adamdı; büyük adamların nedimlerinden farkı yoktu. Uzunyol'da tertemiz bir evde otururdu; hatta galiba bir evlatlığı bile vardı. Böyle olduğu halde bu adamın Zehra adındaki kızı veremden ölmüştü. Bütün o taraflar halkı Gani Dede gibi Zehra'yı paylaşamazlardı. Onun ölümü âdeta bir mesele oldu. Cenazesi bir kibar cenazesinden farksızdı. Eski belediye reislerinden bir paşa ile büyük üzüm tüccarlarından biri ve pos bıyıklı bir melami miralay, tabutun arkasında sıra ile Dede'nin koluna giriyorlardı.

Bu zavallı adam, kendine ve kızına şeref veren büyük insanlara karşı o gününde bile zarif ve mümkün olduğu kadar güler yüzlüydü. Fakat akşam kararırken tenha bir sokakta benimle yalnız kalınca hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı:

«Yavrucuğum içli bir çocuktu; zorla kendini sevdirdiği için kimse ona hürmet ve muhabbette kusur etmezdi. Bununla beraber nasıl geçindiğimizi, adımızın ne olduğunu biliyordu. Bir türlü hazmedemedi yavrucağım,» diye kahroluyordu.

Evet, yumurcağı karşıma alıp konuşurken mutlaka bana inanacaktı. İnanmayıp ne halt edecekti? Meseleyi hallolundu sanacaktım. Fakat günün birinde de Gani Dede'nin kızı gibi geberecekti.

Nasıl bir serserinin piçi olduğunu biliyor muydum? Nereden bu derdi başıma satın almıştım, Yarabbi!

Ertesi sabah oğlan, süklüm püklüm yanıma girdi. Dün akşam benden yediği zılgıttan adamakıllı afallamış görünüyordu. Gece unuttuğu bir şeyi arar gibi odada bir iki dolaştı; benden yüz bulamayınca dışarı çıktı. Sonra tekrar geldi; elimi öptü. Fakat gene gözlerini benden kaçırıyordu. Biraz sonra, Arabın, hiçbir şey olmamış gibi, elinde sefertası ile

onu mektebe götürmekte olduğunu görünce beni bir hırs bastı; pencereyi açarak arkalarından bağırdım:

– Nereye?

Oğlanı elinden tutarak bir tümsekten indiren bacı şaşaladı:

– Naraya olaca?.. Mattaba.

Sert bir emir verdim:

– Dönün bakalım geriye!.. İsmail bugün mektebe gitmeyecek!..

Bugün diyordum amma, İsmail artık hiçbir gün mektebe gitmeyecekti.

İKİNCİ KISIM

I

İstanbul'un hali başkadır. Orada kimse kimsenin farkında değildir. Ayaklara dolaşmamak şartıyle bir duvar kenarına upuzun yatarak ölmeye kalksan kimse, «Ne yapıyorsunuz?» diye sormaz.

İzmir de gerçe büyük şehir; fakat ona benzer mi? İnsan, bir zaman onun sokaklarında dolaştıktan sonra şehrin tanınmış çehreleri arasına karışıp gider. Şöhretin iyi tarafları gibi fena ve yıpratıcı tarafları da bulunduğunu unutmamalı. Şu veya bu marifetimiz için arandığımız müddetçe mesele yoktur. Ancak halk, maymun iştahlıdır; şair ve hânendesi gibi fukarasını da sık sık eskitmek meylindedir. Her gün yeni bir çehre ile meydana çıkan yeni rakiplerle baş koşmak kolay olmaz. Nitekim İzmir'deki bazı temelli müşterilerim üzerindeki tesirimin gitgide zayıfladığını, onların beni alttan alta, bazı yeni çehrelerle aldatmaya başladıklarını dehşetle görüyordum. Halbuki İstanbul'un nihayetsiz köşe bucakları vardı. Bir semtte müşterilerinize usanç vermeye başladığınızı görünce izinizi kaybetmek ve bir zaman sonra, bir eski hatıra tatlılığı ile geri dönerek, muhabbeti bir müddet daha devam ettirmek pek mümkündür.

Şöhretin bir ikinci tehlikesi de, meslektaşlar arasında uyandırdığı kıskançlıktır ve bu, politikada olduğu gibi; insanı ölüme kadar götürebilir. Dilencilerin böylelerine karşı korkunç ittifaklar yaptıkları ve akla gelmez iftiralarla kuyularını kazdıkları çok görülür. Nitekim, ben de İzmir'de bunun acıklı bir misalini gözümle görmüşümdür. Sokaklarda Mevlânâ diye meczup bir derviş gezerdi. Belinden iple çıplak vücuduna bağlanmış yırtık sarı abalı, seyrek sakallı, halim mavi gözlü bir Giritliydi. Geceleri sokak fenerlerinin altında durarak Mesnevi'den uzun parçalar okur ve Mevlânâ ile konuşurdu.

Her meczubun bir münasebetsizliği vardır. Bu biçareninki de sokakta mahallebicileri çevirmek ve yedişer, sekizer yaşındaki fakir çocukları etrafına toplayarak onlara mahallebi yedirmekti. Melânâ'nın büyüklerce çok sevilip tutulmasını çekemiyen meslektaşları, onun için korkunç bir hikâye uydurdular. Güya sokakta mahallebi yedirdiği küçük kızların bazılarını, ortalık karardıktan sonra, mezarlığa götürür; ağızlarını bağlayarak sataştıktan sonra, vahşice öldürür ve taze mezarlara gömermiş. Kaybolan çocuklar kimlerin nesidir? Niçin şimdiye kadar bunları bir arayan çıkmamıştır? Mevlânâ, taze mezarları hangi âletlerle açıp kapıyor? Bu cihetleri soran yoktu. Fakat sırtına giyecek gömleği olmayan ve tavuk gibi sokakta bulduğu ekmek kırıntılarıyle çöplenen bir fukaranın önüne gelen çocuğa mahallebi yedirmesini nasıl izah etmeli?

Hâsılı, masal, halk arasında gitgide yayılıyordu. Nihayet, günün birinde dokuz yaşında bir kız çocuğu gerçekten kaybolunca, şüpheler büsbütün kuvvetlendi. Daha acısı, polis de buna inanarak bir gece Mevlânâ'yı, – fener alaylarına benzeyen – bir alay ortasında ite kaka Namazgâh karakoluna götürdüler ve kalabalığı dağıtıp kapıları kapadıktan sonra orada bir hayli hırpaladılar.

Birkaç gün sonra kaybolan çocuğun kendi büyükannesi

tarafından çalınarak Tire'ye kaçırıldığı anlaşılmıştı. Fakat Mevlânâ, bir türlü şüpheden kurtulamıyordu. Gariptir ki, ona en çok musallat olanlar çocuklardı. Sokakta sürülerle peşine takılarak, biçareye küfrederler, taş atarlardı. Nihayet, bir gece, bir çocuk, belki de mahallebi yedirdiği çocuklardan biri, Mevlânâ'yı taşla başından yaraladı. Fakat o, böyle küçük şeylere aldıracak adam değildi Sarı sakalı şakağından sızan kanla ağır ağır ıslanırken gene fenerlerin altında duruyor, ışığa elini uzatarak Mevlânâ ile konuşmalarına devam ediyordu. Birkaç gün alnında kirli bir sargı ile sokaklarda dolaştı. Gitgide yüzü şişiyor, gözleri küçülüyordu. Nihayet, memleket hastahanesine kaldırdılar ve birkaç gün sonra öldüğünü işittik.

Günün birinde benim de başıma böyle bir şey gelmesi mümkündü. Nitekim bir ezan vakti, yanıma temiz kıyafetli bir genç adam yaklaştı. Para vereceğini zannederek başımı önüme indirdim. Fakat o, çekingen bir sesle kulağıma mırıl mırıl bir şeyler söylüyordu. Anlayamadığımı görünce tekrar etti. Meğer benden kaçak esrar istiyormuş; kaç kuruş istersem verecekmiş! Esrarı kimlerin sattığını bilmem. Acaba kılık kıyafetimde beni onlara benzeten bir şey mi var? Fakat bana öyle geldi ki, bu, bizim meslektaşlardan birinin marifetidir ve doğrusu adamakıllı korktum. Beni esrar kaçakçısı diye belleyerek ikide birde karakollara sürüklemeye ve haraca bağlamaya kalkarlarsa ne yapardım?

Evet, şöhret âfettir. Tamaşalık'ta adım zengine çıkmıştı. Belli başlı adamlardan benden faizle para istemeye gelenler oluyordu. Nihayet, geceleri birtakım şüpheli gölgelerin dolaşmaya başlaması ve evimin etrafındaki toprakların yer yer kazılarak saklı para arandığını gösteren bazı alametler büsbütün içimi çürüttü. Hasılı, Tamaşalık'ta barınmak artık tehlikeli olmuştu. Fakat, İstanbul! Orada fukaranın istikbali için Darülâceze'den başka korkulacak ne vardır?

Niçin buradan göçmek vacip olduğunu anlatmak için bir araba lakırdı söyledim. Fakat doğrusu aranırsa asıl sebep, gene de bunlar değildir. İsmail'i başımdan atmak istiyordum. Bu yılan gözlü oğlan beni, adamakıllı rahatsız etmeye başlamıştı. Onu paralı, parasız bir yatılı mektebine kapayacak ve bir daha adını anmayacaktım. Hatta Mesule bacı yapışmaya kalkarsa onu da defetmeyi göze almıştım. Benim gibi zayıf insanlar için aile bağlarının ve muhabbetin her şekli azaptır. Kimsenin beni tanımayacağı ve hor görmek için sebep aramayacağı bir yerde izimi kaybetmek ve yapayalnız büyük göçe hazırlanmak! Dünyada gerçek saadet budur. Birçok kimseler büyük göç gününde yalnız kalmaktan dehşet duyarlar. Ölürken etraflarında, yüzlerini muslukta yıkayıp yıkayıp odaya giren, kızarık gözler ve şiş burunlarla gülümsemeye uğraşan candan insanlar bulmak hayali onları bütün ömürlerince nelere katlandırmaz. Halbuki, büyük göçte insanın hiçbir şeye, ne muhabbete, ne hatta meşhur son yudum suya ihtiyacı olmadığını ben bozgunda ve İzmir hastahanelerinde birkaç kereler yaptığım hazırlık tecrübeleriyle bilirim. Ateş, kimbilir kaça çıkmış, hava uçurumları üstünde, sefil bedenin bütün ağrı acısıyle ilişkilerinizi kesmiş bir mücerret ruh gibi uçup gidiyorsunuz. Ben, birkaç defa tekrar ettiğim bu seferlerin birinden pekala geri dönmeyebilirdim de... Demek istiyorum ki, o büyük göç pek öyle zihinde büyütülecek kadar korkunç bir şey değildir.

Evet, bu yılan gözlü oğlan, rahatımı kaçırmıştı. Artık Darüşşafaka filan gibi bir parasız yatılı mektebi mi olur. Olmazsa sırtımdaki gömleğimi de vermeye razıyım... Tek bu muhabbet, yahut nefretten yakamı sıyırayım...

Hayatımda birinci defa olarak bir karar vermiştim ve gene birinci defa olarak bu kararda sıkı duruyordum. İsmail, mektebe gitmeyecek, âlâ, fakat Tamaşalık'ta nasıl barındı-

rırsın? Yumurcağı kökünden koparmamış olsaydık mesele yoktu. Mahalledeki yarı çıplak Arap çocuklarıyle haşır neşir olur giderdi. Fakat bu kadarcık bir mektep tahsili, onu baştan çıkarmaya kâfi gelmişti. Evvelce mektep dönüşlerinde irili ufaklı mahalle arkadaşlarını peşine takarak alabildiğine eğlenir; kulübenin damlarına çıkarak hırsız - polis oynar, taş muharebeleri yapardı. Fakat mektebe gitmeyince bunları büsbütün kesti. Âdeta yaşlı bir adamcık oldu. Çocukları yanına sokmuyor; yere oturarak taştan evcikler yapıyor; tahta parçalarıyle toprağın üstüne bir şeyler çiziyor. Sonra uzun zaman uğraştığı için tatsızlığını ve boşluğunu gören insan gibi onları âdeta düşmanca hareketlerle bozarak evimizin etrafında ağır ağır dolaşıyor... Amma kaç defa, kaç yüz defa... Toprağın altında gerçekten hiçbir şey yokmuş gibi acayip bir kof ses çıkaran bu ufak ayaklar diyebilirim ki, benim yüreğime vuruyordu. Bir çare olarak, bir keçi satın aldım ve İsmail'i Mesule bacı ile beraber Kadifekalesi'nde onu otlatmaya göndermeye başladım. Bazen dağın arka yamacındaki Sinekli köyüne kadar indiklerini söylüyorlardı. Ne yaparlardı, bilmiyorum. Fakat hiç olmazsa gözüm görmüyordu. İsmail, bana dargın mıydı? Ona ne şüphe... Fakat söylemeliyim ki, bu dargınlık da açık, namuslu bir dargınlık değildi. Bana bir parça kafa tutsa, yahut herhangi bir sokak çocuğu terbiyesizliği yapsa bayağı ferahlayacağım. Fakat, her sabah, her akşam, efendisinin elini yalayan bir keçi yavrusu gibi ılık ve ıslak dudaklarıyle sessiz sedasız elimi öpüyor, geceleri yanıma gelerek lambanın yanındaki pöstekiye yüzükoyun uzanıyor, eline geçirdiği herhangi bir gazete, yahut kitap yaprağını, yahut bugün bile içeri odada bir Kur'an mahfazası gibi hâlâ asılı duran çantasından aldığı eski ders kitaplarından birini okuyor, okuyor. Sükûtlar uzun sürdüğü zaman bana söylemek için zoraki bir şeyler aradığını hissediyorum. Keşke onu da yapmasa. Çünkü kafalarının ardında işkilli bir şey ol-

mayan insanlar birbirlerinin gözünün içine bakarak konuşurlar. İsmail'le ben işte bunu yapamıyoruz. Onun gözleri benimkilerin içinden ziyade etraflarında, kanatlı bir gece böceği gibi kirpiklerimde, kaşlarımda, sakalımda dolaşıyorlar; karşılıklı bakıştığımız halde birbirimizi görmüyoruz. İsmail'in beni zor gördüğüne şüphe var mı?

İki serserinin melezi olan bu anlaşılmaz yumurcakta herhalde için için bir şeyler kaynıyor. Bu sıkıya dayanamayarak günün birinde kaçması da mümkündü ve bu bana kanatları büyümüş kuşun kaçması kadar çaresiz görünüyordu. Akşam üstleri sokakta her gecikişinde: «Oldu. Anası gibi o da bir daha gelmeyecek!..» diye âdeta acı bir sevinç duyuyordum. Fakat, kapının çekildiğini ve onun ufak taşlıktan geçtiğini işitince de hıçkırarak ağlayacak gibi oluyordum. Bir gece sokakta yediğim bir sıkı yağmurdan sonra birdenbire ateşlenerek yatmıştım. Yarı uyanıktım; daha doğrusu uyanık mı, uykuda mı olduğumu bilmiyordum. Onun ağır çocuk uykusunda olması lazım gelen saatlerde birkaç defa, terlikleri elinde, odaya girdiğini ve yavaşça yanıma yaklaşarak uzun uzun bana baktığını hissettim. Sevgiden olmasına imkân veremiyordum. Fakat acıyordu bana herhalde. Demek ki beni bırakıp gitmeyecekti. Ancak, onun bana yapamadığını ben, ona yapmaya mecburdum. Pılıyı pırtıyı toplayıp bir ayak evvel İstanbul yolunu tutmalıydım.

II

Böyle olmakla beraber İstanbul'da yerleşmeye gene de yüzdeyüz karar vermiş değildim. Hangi tüccar, piyasa ahvalini bir kere yoklamadan ticarethanesini bir yerden bir yere kaldırır? Dediğim gibi, asıl derdim, yumurcağı başımdan defetmek. Ondan sonrası kolay. Bakalım artık vukuat ne gösterir? Farzet ki birkaç ay sılaya gidiyorum. Benden besbeter

birçok memur ailelerinin ikide birde borç ederek, daha olmazsa tencerelerini, yataklarını satarak İstanbul'a yazlığa gittikleri görülmüyor mu? Evet, ortalığı şöyle bir kolaçan ederim. Hesabıma uygun gelirse ne âlâ... Olmazsa İzmir yirmi dört saatlik yer... Mesule bacıyı aldığım gibi, doğru Tamaşalık...

Tamaşalık'tan ayrılış hazin olmuştu. Konu komşu bir büyük memur uğurlar gibi nalınları ve yırtık terlikleriyle yollara dökülmüşlerdi. Bu acayip Arap kalabalığından kuşkulanan polis, onları Tilkilik caddesinden geri çevirmemiş olsaydı vapura kadar peşimizi bırakmayacaklardı. Bu ayrılığın, her iki taraf için de bir teselli noktası, zayıf da olsa, bu dönüş ümidiydi. Nasıl ki bir sabah vakti İstanbul'un sisleri batmış kubbelerine bakarken, sonra otomobil gürültüleri arasında caddelerden geçerken duyduğum korkuyu da gene bu ümit az çok gidermişti. Korku ve bir de dargınlığa, kine benzer bir acayip soğukluk. Vaktiyle bizim konaktan kovulmuş, sekiz on yaşlarında bir evlatlık vardı. Etyemez taraflarında bir küçük esnaf ailesine kapılanmıştı. Dehşetli küskündü bize. Fakat arsız gönlüne de bir türlü söz geçiremezdi. İkide birde yeni evinden kaçıp gelerek konağın etrafında dolaşırdı. Fener direklerinin arkasına saklanarak pencereleri seyrederdi. Fakat çağrıldığı zaman da fena halde öfkelenerek kaçardı. Ben şimdilik İstanbul'a karşı böyle bir vaziyetteyim: Dargınlık, öfke, utanma, korku ve daha ne bileyim neler. Salkımsöğüt'teki ucuz otelimizde Mesule bacıya bir aya kalmadan gene Tamaşalık'a döneceğimizi durmadan tekrar ediyordum. İstanbul'u bacı da yadırgamıştı. Zaten onun burada tanıyabildiği Galata Köprüsü'yle yangın kulesinden ibaret gibiydi... Tek arzusu, Boğaz'daki yalıyı bir kere görmekti. İzmir'e dönmeden evvel ona bu yalıyı uzaktan olsun, göstermek için başımın etini yiyordu. Bereket, Mesule bacıda zaman gibi semt fikri de bulunmadığından istediğini yapmak güç olmadı. Büyükannemin mezarını aramak için Üskü-

dar'a geçtiğimiz bir gün ona, vapurdan Şemsipaşa kıyılarında rastgele bir beyaz yalı göstererek: «İşte aradığın,» dedim. Zavallı kadın, bahçenin ağaçlarından paşanın, küçük beyin pencerelerine kadar her şeyi gülüp ağlayarak tanıdı ve bu faslı da böylece kapamış olduk.

*
* *

İlk tasavvurum, hayatımız için verilecek büyük kararı sonraya bırakarak bir eyyam, Amerikalı seyyahlar gibi, İstanbul'u dolaşmak ve para yemekti. Kesenin ağzını açmıştım. Tramvay ve vapur masraflarından kaçmıyordum. Sabahları sokağa çıkıyor, otura kalka dünyayı dolaşıyorduk: Gülhane Parkı, Eyüpsultan, Kapalıçarşı ve daha nereleri... Dediğim gibi, şimdilik gönül eğlendirmekten başka maksat yoktu. Fakat yabancı bir lokantada karnını doyurmaya giden lokantacı nasıl o dükkânın ve semtin iş kabiliyeti üzerine düşünmekten kendini alamazsa ben de dolaştığımız yerlerde, esnaf gözüyle, bazı tahminlerde bulunuyordum ve bu gezintiler, aynı zamanda bizim piyasa bakımından, ufak tefek tetkik seyahatleri oluyordu.

Aklımda yanlış kalmadıysa, İstanbul'a gelişimizin beşinci günüydü. İsmail önde, Mesule bacı ile ben arkada ağır ağır Sultanahmet yokuşunu çıktık. Ayasofya'yı, Sultanahmet Camii'ni gördükten sonra Divanyolu'na doğrulacak ve Fatih'e, Topkapı'ya doğru gidebildiğimiz kadar gidecektik. Bu semtte bacı ile İsmail'in en hoşlarına giden şey, meydanın alt başındaki kıyafet müzesi oldu. Hele bacı, kazan taşıyan kavuklu, kaftanlı yeniçeriler karşısında o kadar heyecana geldi ki. İsmail için elinde taşıdığı ufak bir su şişesini düşürüp kırdı: O: «Aman ayo. Bi canları eksik bunların... Tuların upardı!» diye bağırırken İsmail gülmekten katılıyordu.

Ben, yeniçeriler vesaire hakkında biraz bir şeyler söylemek istedim, fakat oğlanın bunları benden daha iyi bildiğini

görerek kısa kesmeye mecbur oldum. Yumurcağın hiçbir zaman bana bugünkü kadar batmadığını hissediyordum. Arkasında bal rengi bir süre gömlek, belinde bir kayış, kemer, ellerini büyük adam gibi kırmızı benekli, kısa paçalı kadife pantolonunun ceplerine sokmuş, bağcıklı parlak potinleriyle önümüzde bir yürüyüşü, ikide bir durarak kubbelere, kemerlere hiç küçülmeden bir bakışı vardı ki, bir padişah çocuğudur da babasının hayratlarını seyrediyor sanırsınız. Al keratayı ayaklarının altına, hani o kanatlarını tuttuğun zaman parmaklarda kirli bir tozdan başka bir şey bırakmayan kelebekler gibi ez. Hem sade onu değil, dilenci artığıyle büyümüş bir veletten başıma bir şehzade çıkaran beyinsiz Arabı da. Bacıyı mezarlıkta Şeyh Abdu'nun elinden kurtardığım günü o saatte âdeta hasretle hatırlıyordum.

Bir aralık şamdan kadar boyuna, potinlerinin demirli burnu üzerine yükselerek bir yazı levhasını okumaya uğraşan yumurcağa: «Hey, buraya bak, beberuhi!.. Gidiyoruz!» diye seslendim. Ben, kimseye ağır söz kullandığımı bilmem.

Bu «beberuhi» kelimesi bence pek büyük bir hakaretti; içimde hamur gibi kabaran büyük hıncın ifadesiydi. Bana gerçek bir şehzade gibi görünen oğlanın karşılık vereceğini, yahut sadece kubbelere, kemerlere bakmak için yaptığı gibi boynunu biraz yana çevirerek azametle bana bakacağını umuyordum. İşte o zaman kızılca kıyamet kopacak ve bu güzel günün bütün şenliğine su iktiza edecekti. Fakat o, duvardaki levhanın arkasında meraklı bir âlem seyrediyor gibi dalgın ve heyecanlı, beni hatta işitmedi; elimden tutup çekerek: «Bak baba, ne güzel! Ah, bana hepsini anlatabilsen!» dedi. Meşhur:

«Dil best âver ilk hacc-ı ekberest»

kıtasını hemen hemen doğru okuyor, mânâsını bir parça sezinleyebildiğini gördükçe âdeta seviniyordu. O yaşta bir ço-

cuk için kendisine alınan bir hediye, yahut oyuncağa sevinmeyi anlarım. Fakat bir şiiri anlar gibi olduğuna sevinmek! Ülen bacaksız, benim senden çekeceğim var. Fakat bereket ki, bir mektep bulup, canımı da vermek lazım gelse vererek, seni başımdan defedeceğim gün artık çok yaklaştı ve dünyada hiçbir şey bana bu kararımı değiştirtmeyecek.

Divanyolu'nu kim bilir ne kadar zamanda ağır ağır yürüyerek, öğle ezanı okunurken Beyazıt meydanına varıyorduk. Orada da çınarların altında, uzunca bir mola verdik. Paytak paytak etrafımızda dolaşan güvercinlere yem serptik; meşhur tablalı kuskusçunun pilavıyle ve soğuk şerbetiyle kendimize bir güzel ziyafet çektik. Sonra, gene oğlan, ellerini ceplerinden çıkarmadığı kadife pantolonu, havaya kalkmış küçük burnu ile önde; ben, redingotum ve kiraz bastonumla, ortada, bacı, sırık gibi boyu, parlak zeytunî çarşafıyle, en arkada; Direklerarası'na doğru tekrar yola koyuluyorduk.

İsmail, bir aralık geri dönerek bana, Zeynep Hanım Konağı'nı soruyor. «Darülfünun; bizim en büyük mektebimiz,» diye cevap veriyorum; kollarında çantalar ve kitaplarla kapısından girip çıkan kocaman adamların, zannettiği gibi hoca olmayıp talebe olduklarını anlatıyorum. Koca koca kubbeleri, minareleri hiç hayret etmeden seyreden yumurcak, bu defa bir ısık çalıyor; gözbebekleri korkudan büyümüş gibi, «Kim bilir ne çok şeyler öğreniyorlar, baba!» diyor. Hatıraların rikkatine kapılarak bir zamanlar benim de onların arasında bulunduğumu söyleyecek gibi oluyor, fakat hemen kendimi toparlıyorum. Bunu söylemek, «Öğrenirler, öğrenirler amma, bu onlardan bazılarının sonradan benim gibi olmalarına mani olmaz» demek gibi bir şey olacaktır. Mesule bacının İstanbul'da Galata Köprüsü ve yangın kulesinden sonra tanıması mümkün olan tek yer Direklerarası'dır. Bazı ramazan akşamları yalının hanımlarıyle beraber, kapalı kupa arabaları, içinde buradan geçtiğini galiba bana söylemişti. Fakat, ne yazık ki onun direklerini yıkılmış buluyor ve

Vezneciler'den Süleymaniye taraflarına sapıyoruz.

Caddeden çıktıktan az sonra sokaklar daralıp fukaralaşıyor; şurada, burada diken ve taşlık dolu yangın yerleri; taşları arasında yosunlar bitmiş yıkık medrese ve çeşme duvarları; birbirine yaslanmış çarpık tahta evler. Bir uçsuz bucaksız sarayın dehlizlerinden çıkmış gibi, Mesule bacı ile rahat bir nefes alıyoruz. Öyle geliyor ki, bir parça daha gidersek Tamaşalık'ın seslerini işitmeye başlayacağız.

Mesule bacıya mezattan aldığımız yabanlık eşya arasında bir çift de topuklu iskarpin vardı. Fakat bu topuklar onun terliğe alışmış uzun ceylan bacaklarını ikide bir burkuyor ve biçareyi ince ince haykırtıyordu. Nihayet dayanamadı; çarşafının eteklerini kıvırarak bir çeşme yalağının kenarına ilişti. Çeşme, çoktan kurumuştu. Fakat yanında yetişmiş bir asma, hâlâ yemyeşil yaşamakta devam ediyor; iki küflü telden ibaret çardağı üzerinde sokağı geçtikten sonra karşı evin üst pencerelerine tırmanıyordu. Ben de bastonuma dayanarak ve sırtımı duvara yaslayarak bacının yanında dinlenmeye başlamıştım. Omuzunda sopaya takılmış iki gaz tenekesi su ile yanımızdan geçen iri boylu bir bekçi:

– Siz, galiba ev arıyorsunuz, dedi. Karşı evin aşağı katında iki oda var. Kalabalığınız yoksa rahat edersiniz. Taşlık, mutfak, bahçe, kuyu, hepsi tamam...

Mesule bacı ile birbirimize baktık. Ben tereddütle:

– Eh, görelim bir kere, dedim ve münasebetsiz bir şey yumurtlamasından korktuğum bacıya kaşlarımı kaldırdım.

Ev diyorum; fakat bekçinin gösterdiği ev, dökülmüş kırmızı boyaları, hayvan şahnişiyle bir viran konak yavrusuydu. Böyle bir yer bulup yerleşmeyi o dakikaya kadar aklımdan geçirmiş değilim. Nihayet kapıdan girerken de böyle bir fikrim yoktu. Maksadım, sadece bizim eski konağı hatırlatan bir yeri dünya göziyle bir kere daha görmekti ve bu arzu, yüreğimi çarptırıyordu.

Ev sahibi elli yaşlarında gün görmüş bir dul kadındı. He-

men hemen bir eski hanımefendi. İstanbul'da haftada iki defa hizmetini görmeye gelen bir azatlı kalfadan başka kimsesi yoktu. Selamlık adını verdiği aşağı katı, aza çoğa bakmıyarak, kendine canyoldaşlık edecek iyi bir insanlara kiralamaya karar vermişti. Benim redingotumla sakallı ve gözlüklü eski İstanbul efendisi çehrem; Mesule bacının zeytunî atlas çarşafı ve karşısında adamakıllı bir insan gördüğü zaman –pislikte açan çiçek gibi– beyaz dişlerinde bütün inceliğiyle canlanan saraylı nezaketi; hele düzmece şehzadenin kadife pantoloniyle sivri güzel çehresi derhal kadının kalbini kazandı.

Bekçiye, bize aklının yattığını anlatan işaretler yapıyor; temiz basma entarisi, beyaz başörtüsü ile önümüze düşerek taşlığı, kileri, ortaklaşa kullanacağımız mutfağı gösteriyor; hatta istersek küçük için yukarı katta bir oda açabileceğini söylüyordu.

İsmail'in, öğretilmiş gibi: «Ben dadımla yatarım efendim,» demesi, kadının büsbütün gözlerini açtı. Biz, bu saf kadıncağıza karşı düpedüz bir sahtekârlık oyunu oynuyorduk. Sokak yüzündeki odayı, taşlığı, mutfağı gezerken gerçekten de üç-beş dakikayı geçmiyecek zararsız bir oyun. Fakat biraz karanlık olan arka odanın sıkışmış kırık pancurları bekçinin sert bir yumruğiyle açılınca oyun birdenbire rengini değiştirdi. Ufak bir bahçenin üstünden Haliç'e ve Okmeydanı'na doğru karşı sırtlara inanılmaz bir bakış... Uslu uslu konuştuğu bir kadına birdenbire âşık olduğunu hisseden bir adam gibi, bütün hesaplarımı altüst eden bir yürek çarpıntısıyle derhal kararımı veriyordum. Niçin bu evde bir iki ay oturmamalı? Ömürde bir defa olacak saltanat... Bizi dışarıdan gelmiş tekaüt memur gibi bir şey sanıyor bu kadıncağız... Daha fazlasını ne kendisi merak edecek, ne kimse ona söyleyecek... Han odalarından daha ucuz bir ev. Halbuki ben, çok daha fazlasını verecek bir adam değil miyim? Bekçinin bir aralık yanıma yaklaşarak bana gizlice: «Belki bir-

kaç kuruş daha intirtiriz,» demesine kulak asmıyor, kadının ilk istediği parayı bir tahtada sayıyorum. Hem hepsi bu kadar da değil. Mademki bize ufak tefek eşya da veriyorlar. Niçin bu geceyi burada geçirmemeli? Bekçiye bir araba buldurup getiriyorum. Ben, Mesule bacı ve İsmail bir körüklü payton içinde otele iniyor ve dönüyoruz... Dedim ya, ben, bugün çılgın bir mirasyediyim... Ömrümde bir defa bu... Arabada mutlaka karşımıza oturmak için inat eden Mesule bacının otuz iki dişi bir şenlik gecesi gibi pırıl pırıl yanıyor... Ben, tatlı bir başdönmesi içindeyim. Aramızdan yalnız düzmece şehzade, şimdiye kadar arabaların arka dingilinden başka yerini bilmediği halde, yanımda bir sahici şehzade gibi kuruluyor; kaldırımlardan yürüyenlere bütün ömrünce arabadan bakmış gibi rahat ve hayretsiz bir bakışla etrafı seyrediyor.

III

Mademki ayrılık vacip olmuştu. İsmail'le son günlerimizden bu evde bir hoş sada kalmalıydı. Küçük misafirimden artık hiçbir ikram esirgemiyordum. Evvelden hazırladığım bir tertibe göre, ona sur dışlarına kadar bütün İstanbul'u ağır ağır gezdirdim. En hoşlandığı yerin camiler olduğunu hayretle görüyordum. Sokakların güneşinden sonra; ellerimizde kundurularımızla siyah kapı perdelerini aralıyarak bu loş ve serin sükûnet âlemlerine girdiğimiz zaman çocuk, âdeta kendinden geçiyordu. Ben, çok kere, rahlesinin önünde alçak sesle hatim süren bir hafızı dinleyerek otururken, o, sessiz, sedasız, dolaşıyor; hiçbir büyüklük karşısında ürküp eziliyor görünmeyen minimini boyu ile kubbeleri, kemerleri, avizeleri seyrediyor, mahfillere girip çıkıyordu. Camilerle beraber de mahalle içlerindeki mezarlıklar. Yanımda uslu uslu yürürken iki sokak aşırı yoldan servi kokularını

alıyor, tavşan gibi burun kanatlarını oynatarak:

– Mezarlık var şurada baba; gidelim mi?.. diyordu.

Büyük, küçük her mezarlıkta mutlaka durmamız ve taşların kitabelerini birbirimize yardım ederek okumamız lazımdı. Bunlar arasında beğendikleri olursa, kalemiyle dilini ve dudaklarını boyayarak, daima cebinde taşıdığı bir küçük deftere özene bezene yazıyordu. İsmail'in bir merakı da, yaymacılardan ucuz kitap satın almaktı. Son zamanlarda verdiğim ufak tefek harçlıkların hemen tamamiyle bu kitaplara gittiğini görüyordum. Evimizde ben, Haliç'e bakan o arka odayı almıştım. Geceleri denizi ve karşı kıyıları karanlıkta seyretmek daha hoşuma gittiği halde, onun hatırı için lambaya izin veriyordum. Ben, minderimde kâh geceyi seyreder, kâh uyuklarken İsmail, tıpkı Tamaşalık'taki gibi, yere uzanmış, arasıra eliyle yüzündeki pervaneleri kovarak bunları okuyor, okuyordu. Fakat ne de olsa çocuktu; bir zaman bu vaziyette kitabını okuduktan sonra başı ellerinin üstüne düşüyor ve olduğu yerde uyuyup kalıyordu.

Bu ufak çocuğa bu merak nereden gelmişti? Birkaç sene gidip geldiği Namazgâh mektebinden mi? Olamaz. Bu muammanın anahtarını babasında aramak lazım. Herhalde Defterdarın oğlu rastgele bir serseri değildi. Çocuktaki bu yüz, bu burun, bu ceylan gibi gözler de onu göstermiyor mu?

Mesule bacı, İsmail'i almaya gelinceye kadar üzerine bir örtü atıyor ve uyuyan yüzünü çekinmeden seyrediyorum. Aramız açıktır; bu muhakkak! İkimizin de birbirimizi affetmemize imkân yoktur. Bir dolandırıcı, memleket satan rütbeli adamlardan biri olsam İsmail beni affedecektir. Fakat ben olarak asla!..

İsmail'le geçirdiğim son geceler, beni alışık olmadığım gamlı düşüncelere sürüklüyor, âdeta mizacımı değiştiriyordu. Nihayet, eylül sonlarına doğru bir gece sakat avucumu yavaşça onun kitabına kapayarak zihnimde hazırladığım ma-

salı okumaya başladım:

– İsmail, sen artık büyüdün! Her şeyi anlayacak yaşa geldin. Söyleyeceklerimi iyi dinle... Sen, bana baba maba dersin amma, bilirsin ki ben senin ne babanım, ne hiçbir şeyinim... Senin baban bellibaşlı bir adamdı. Biçare vakitsiz ölmüştür... Kim olduğunu sana söyleyemem... Fakat ileride belki bir gün her şeyi çok iyi anlayacak yaşa geldiğin zaman... Peki, sen neci oluyorsun, diyeceksin! Ben, işte öylesine bir adamcağız... Ben, şu olmuşum, bu olmuşum bundan sana ne bir şeref gelir; ne bir leke... Sen, bana babanın ve ananın bir emanetisin, anladın mı? Hem seninle beraber bana büyücek bir para da emanet ettiler. Bugüne kadar onu yedin, yani demek istiyorum ki, senin kursağına benim bir lokma ekmeğim gitmemiştir... Giydiğin elbiseler, okuduğun kitaplar hep onundur. Daha da epeyce kalıyor bu paradan elimde... Tahsilinin sonuna kadar da idare edeceğine şüphe yok... Birkaç güne kadar seni bir yatılı mektebe yazdırıyorum. Biz, buradan gideceğiz... Yani, demek istiyorum ki, bizi pek bütün değilse de, uzun zaman göremeyeceksin. Umarım ki çalışır, adam olursun... İşte böyle İsmail...

Çocuk, masalımı olduğu gibi kabul etti mi? Belki evet, belki hayır... Fakat muhakkak olan şu ki, bu masal, ikimizi de bir ağır sıkıntıdan kurtarmıştır. Onun artık benden utanmasına sebep kalmıyor. Bana gelince, ben gerçekten nesiyim bu yumurcağın? Hareketlerimin hesabını kime borçluyum? Durup dururken bir fuzulî babalık çıkararak kendimi sıkıntıya sokmak niçin?

Ne iş gördüğümü öğrenerek ağladığı ve utandığı geceden beri, diyebilirim ki, ilk defa çekinmeden göz göze geliyoruz. Birbirimizi görmeyeliberi İsmail, ne kadar değişmiş... Alın daha geniş; yüzünün derisi daha gergin ve parlak; burun, ağız, yanak ve çene kemikleri daha seçkin... Gözler hâlâ o kan serpintisi gibi ince kırmızı beneklerle âdeta bir genç adam gözleri... İsmail, vücudunda bir ayıp hastalık şüp-

hesinden kurtulmuş gibi sevinçlidir. Fakat aynı zamanda bizden ayrılacağına da ağlıyor. Eh, bu kadarı olacak tabii. Bu kadar yılın alışkanlıkları var; kucağımda kendini bilmeden yattığı ve her gözünü açtıkça benim çehremi gördüğü hastalık geceleri var.

Onu yatmaya gönderdikten sonra lambayı söndürüyorum; artık sevilmediği yüzüne söylenen bir ihtiyar âşık gibi kırılmış ve unutmaya karar vermiş, gözyaşlarını geri çevirmeye uğraşıyorum.

Fakat, Mesule bacı, benim gibi yapamadı. O, gönülsüz ve kibirsiz sade bir mahlûktu. İsmail'in bizden ayrılacağını haber alınca vahşi çığlıklarla saçını, başını yoldu:

«Ban da gıdarım!.. Ban da gıdarım; onu mattabında bulaşı yakarım... Bana da bir sokum ekma varıla!..» diye kendini yerlere çarptı.

Bacının ciddi tehditlerine kulak asmayarak bir rezalet çıkarması ihtimaline karşı İsmail'le ağız birliği ederek mektebin yerini sakladık. Doğrusu, arasıra orada beni de görecek değillerdi. Son haftalarda bir tesadüf bu işi hayli kolaylaştırmıştı. Efendiden bir arkadaşım, İsmail'i elinden tutarak mektebe götürecek, dışarılıklı bir kimsesiz çocuk olarak bekâr yatılı yazdıracaktı. Bu arkadaş ayda bir mektebe uğrayarak onu yoklayacağını va'dediyordu.

Bana gelince, dediğim gibi, ben kendimi bir yerlerde kaybedecektim. Fakat kendim nerede bulunursam bulunayım, üç aylık taksitler, gün aşmadan, mektebe gidecekti.

IV

Efendiden bir arkadaş, dedim. Benim için efendiden arkadaş, sakallı Talât'tan başka kim olabilir? Şimdi yeni devirde yalnız sakallı değil, bıyıkları da defetmiş olan zavallı sakallı Talât... Onu İstanbul'da aramayı aklımdan geçirmiş de-

ğildim. Fakat bir tesadüf, hiç aklıma gelmeyecek bir yerde bizi birdenbire birbirimizin kucağına attı. Bir gün bir dairenin sofasında dolaşırken... Fakat hikâyeyi biraz yukarıdan almak daha doğru olacak.

Evvelce de anlattığım gibi, ben, İstanbul'a öyle ne yapacağımı pek bilerek gelmemiştim. İsmail'i başımdan atacaktım. Şimdilik muhakkak olan bu. Sonra birkaç ay gezecektim; para yiyecektim. Senelerce Anadolu'da çalışmış ve bir parça para yapmış izinli bir memur gibi... Öte tarafı sonradan düşünülecek şeydi. Elimde epeyce bir para vardı. Fakat bu, Mesule bacı ile beni sittin sene yaşatamazdı. Hele, İsmail'in tahsil masrafı da omuzuma bindikten sonra...

Demek ki, bir zaman sonra tekrar çalışmaya başlamak lazım gelecekti. Fakaaaat... İstanbul havası bana umduğum kadar yaramamıştı. Sokaklarda gezerken, Süleymaniye'deki evimin pancurlu penceresinden Haliç'i ve Okmeydanı'nı seyrederken kanımdaki eski mikrobun yeniden üremeye başladığını, sebebi birdenbire görünmeyen hüzünler ve korkularla karışık bir titremenin ağır ağır vücudumu sardığını duyuyordum.

İstanbul sokakları benim gibi gerçekten birinci sınıf bir meslek adamına ilhamlar verecek kadar zengindi. Fakat bunlar, şimdilik bence birer kuru düşünceden ibaret kalıyor ve tekrar işe başlamak fikrine karşı vücudumda derin bir tiksinti uyanıyordu. Hasılı, günden güne artan bir hastalığın tehdidi altındaydım. Ne demiş de Tamaşalık'taki ordumu, ocağımı dağıtmıştım; beni ancak orası paklardı.

Bir battal yelken gemisi gibi daima çıkacak rüzgârı bekleyen zayıf irademle ne yapacağımı, kendimi buradan nasıl kurtaracağımı kestiremediğim günlerden birinde bu nüksün bana bir kere daha bir delilik yaptırdığını saklayamayacağım. Tıpkı İzmir'deki İncir hanında olduğu gibi.

İstanbul'daki sefahatlerimden biri de arasıra çarşı hamamlarına gitmekti. Buralarda insan, renkli peştemalıyle

bir nevi Arafat hacısı gibidir; elbiseleriyle beraber hüviyetini de vücudundan atar. Denilebilir ki, tam müsavat ancak hamamdır.

Bir gün bu hamamlardan birinde, yıkandığım sırada göbek taşında yatan bir adamcağıza hafif bir baygınlık geldi. Yüzüne tasla soğuk su serperek, ötesini, berisini uğuşturarak bir parça yardımda bulundum. İnsanlar arasıra yokluk âlemine kayar gibi olduktan sonra kendilerini tekrar dünyada bulunca karşılarında gördükleri ilk çehreye acayip bir yakınlık duyarlar. Onda da öyle oldu. Elimde su tasımla ve kendisininkine benzeyen peştemalımla gülümsediğimi görünce, beni kendi cinsinden bir adam sanarak tatlı tatlı konuştu. Onun benimkinden daha fukara görünen cılız çıplak vücudu da bana cesaret vermişti. Hasılı, çabucak ahbap olduk. Ismarladığım gazozu yudum yudum içtikten sonra, Galata'da bir handa avukatlık ettiğini söyledi, buna karşılık benim kim olduğumu sordu. Ben mi? Bir parça askerlik, bir parça memurluk yapmış işte öyle bir adam! Gerçi beş on param var... Şöyle böyle geçinip gidiyorum. Halime göre şöyle hafif bir iş bulsam elbette daha iyi olacak ya... Fakat bu sakat parmaklarla ne yapabilirim? Benim bir parça soğuk su ile yaptığım yardıma o da öyle birkaç serinletici lakırdı ile mukabele etti. Dünyada çaresiz dert yoktu. Halime göre, bir memuriyet veya iş tedariki için şu veya bu yoldan gidilebilirdi. Herhalde bir gün Galata'daki yazıhanede bir kahvesini içmeye gitmeliydim. Teşerrüf ederdi. Başbaşa vererek bir şey düşünürdük. Başka bir zamanda bu çeşit bir lakırdıya kulak asmayacağım muhakkaktı. Fakat zihnimin o altüst zamanında bu davet, bana denize bir olta atmak gibi göründü. Kimbilir kısmet bu.

Fakat, Galata'daki yazıhanede, sokak kıyafetimizle, karşılaştığımız zaman ahbaplığımızın şekli birdenbire değişiyordu. O, artık karası kaybolmuş gözler, keçi kuyruğu gibi sivri bir ıslak sakallı, göbek taşında çene atan çıplak adam değil-

di. Buna rağmen, beni büsbütün de boş döndürmek istemedi. Bir iskemleye oturtarak hamamdaki gazozuma karşılık bir çay ısmarladı. Hamam dışındaki kılığıma göre, numaramı daha iyi takdir ettiğinden, artık gereken tavsiyeyi yaptı. En doğrusu, harp malûlü olarak, münasip bir yerde bir ufak tütüncü dükkânı açmaya çalışmalıydım. Bunun için bana yol gösterdi; bir istida müsveddesi ile iki tanıdığına iki tavsiye kartı karaladı ve böylece ahbaplığımız sona ermiş oldu.

Bir köşebaşında bir tütüncü dükkânı! Bir gün haber alırsa İsmail'in pek utanmayacağı bir ticaret. İşte bu sevda ile daireyi dolaşmaya ve işimi takip etmeye başladım. Fakat ilk önce bana gayet kolay göründüğü halde muamele uzuyor, gittikçe dalbudak salarak bir devlet işi gibi bir şey oluyor. Beni saatlerce kapı diplerinde bekletiyorlar, daireden daireye, kalemden kaleme gönderiyorlar. Kendileri kâğıdını kaybetmek veya yanlış yazmak gibi kusurlar yaptıkça beni azarlıyorlar. Günlerce pencere içlerinde, merdiven basamaklarında, üstü tahta ile kapalı yangın kovaları üzerinde oturuyorum. Fakat sıkılmıyorum, hatta eğlendiğimi hissediyorum. Ümidimi çoktan kestiğim halde, belki de bunun için muamelemin takibine devam ediyorum. Zaten sıkılmaya ne sebep var? İşini bitirdiği zaman nereye gideceğini bilmeyen adam, bitip tükenmez bekleyişler içinde zaman denen şeyin hesabını, kitabını çoktan unutmuş adam!

Bu dairelerde beni çeken daha başka bir şey de seziyordum...

Bütün işi olanlar, ortaya dökülmüş dertlerimiz ve sefaletimizle, hamam gibi orada da hepimiz çıplak, hepimiz müsaviyiz. Yalvaranlar var; odalardan bağırarak, yahut ağlayarak çıkanlar var; aldığı bir vakitten başlarını havaya kaldırıp çıkanlar var.

Talât'ı işte bu dairelerden birinde buldum. Yaşlanmış, daha ziyade kurumuş, hafifçe kamburu çıkmış ve uzun tıraşı ak pak. Fakat vücut gene eskisi gibi çevik, aceleci. Arasıra

kolunda bir yığın evrak ile bir kapıdan çıkıyor, koşar gibi adımlarla bir başka kapıya giriyor. Kıyafet eskisinden de berbat. Kunduralarının topukları dönmüş; siyah ceketinin dirsekleri ışık vurmuş gibi parıl parıl... Fakat ahali, arasıra sofadan geçen kelle, kulaklı müdür beylerin pek farkında görünmediği halde ona koşarak saldıranlar, elleri ve kollarıyle yalvaranlar, önünde iki büklüm olanlar var... Anlaşılıyor ki, dairelerde birçokları için büyük müdür ha var ha yok olduğu halde, Talât gibi bir küçük memur her şeydir; keyfine göre insanı kurtarmaya, yahut yakmaya muktedirdir.

Talât'ın başında artık fes yok. Fakat bu karşısına çıkanlardan kendini kurtarıp yeni bir kapıya gireceği zaman eliyle hâlâ onu başında arıyor; bulamayınca seyrelmiş karışık saçlarını düzeltiyor. Tanınmayacağıma yüzde yüz emin olarak durduğum yerden eski arkadaşımın bu telaşlı giriş çıkışlarını seyrediyor ve muhabbetle gülümsüyordum.

Fakat bir defasında gene böyle gülümsiyerek kendisine baktığım bir sırada, birdenbire durdu, gözlerini bana dikti. Yanında dert anlatmaya çalışan birine elinin tersiyle, «Git, git!» işaretleri yapıyordu. Ben, ağır ağır başımı yukarı kaldırarak tavanları seyretmeye başladım. Fakat yutmadı, aynı aceleci adımlarla yanıma gelip, dikkatle yüzüme baktı:

– Yahu, ben sizi tanıyacağım galiba, dedi.

Gözler, birbiriyle karşılaştıktan sonra, inkâr kabil mi? Birbirimize sarılarak öpüştük ve onun heyecandan yere dökülmüş evrakını toplayarak odasına girdik.

Burada birçok masalar ve masaların başında dimdik oturan genç çocuklar vardı. Talât'ın başefendi masası en başta ve camın önündeydi. Ellerimi okşayarak, beni yanına oturttu ve bir nane şekeri verdi. Kıyafetlerimiz aşağı yukarı bir olduğu için, en ziyade kırık elim ve sakalımla meşgul oluyordu.

Birbirimizi kaybettiğimiz yılların tarihini, hastaneden çıktığım güne kadar kısaca anlattım ve öte tarafı için kolum-

la müphem bir işaret yaptım. Bereket ki onunda daha ince elemeye vakti yoktu. Gerçek bir teessürle gözleri sulanmaya başlarken bir iş sahibi, yahut kâtip, elinde kâğıtlarla yanına geliyordu. Talât, yüzüne musallat olmuş bir sineği kovar gibi elleriyle hareketler yapıyor, fakat öteki, sık davranarak yakasını bırakmıyordu. Öyle ki, kavga, yahut muameleyi bitirdiği zaman heyecanı geçmiş ve soracağını unutmuş bulunuyordu.

Talât'ın çocukları büyümüştü. Büyük kızı bir mahkeme kâtibiyle evli, ortanca kızı bir ilkmektep hocasına nişanlıydı. Büyük oğlu Gümrükte memurdu; henüz yirmi yaşına gelmeden bir dul kadınla evlenmişti. Ötekiler, daha mektebe gidiyorlardı.

– Neyse, ağırlığın büyük bir kısmını üstünden atmışsın, dedim.

Acı acı güldü:

– Nesini attık, dedi, büyüğün kocasını işinden kovdular. Altı aydan beri karı-koca başımdalar. Oğlan da aşağı yukarı öyle. Aylıklarını ayın on beşine kadar yerler; bohçalarını ve iki çocuklarını alarak benim başıma ekşirler... Kovacağım, fakat çocuklara dayanamıyorum. Ah, bilsen torun ne tatlı şey... Vallahi insan, kendi evlatlarından fazla seviyor onları... Ortanca kız evlenmek için benden para bekliyor. Ötekilerin boğazları, üst başları vesair masrafları... Kadın uzun zamandan beri hasta, yani daha doğrusu kötürüm gibi bir şey... Çaresiz, ev işlerinden tekaüt ettik. Fakat buna rağmen iki çocuk daha çıkardı... Anlıyorsun ya hali!

İki Darülfünundan mezun memur, yirmi küsur yıllık hizmetine karşı aldığı parayı söylediği zaman içime derin bir hüzün çöktü. Fakat: «Senin anlayacağın, dilenciden «mek» parmak farklı bir aylık» diye ilave edince de gülmemek için kendimi zor tuttum. Zavallı adam, benim sınıftan bir dilencinin ne kazandığını bilmiyordu.

Tatil zili çalmıştı. Daire boşalıyor, fakat onun işi bir tür-

lü bitmiyordu. Hâlâ elinde tomar tomar evrak ile dışarı gidip geliyor, her çıkışta:

– Allahaşkına otur, diye yalvarıyordu.

Bu çıkışların uzunca süren bir tanesinden istifade ederek odacıya acele işim olduğunu, yakında tekrar geleceğimi söyledim ve kaçtım.

Tekrar geleceğim yalandı. Talât, hayatta tek arkadaşımdı; fakat benim gibi bir adamla devlet memuru arasında arkadaşlık tasavvur edilebilir miydi? İkinci bir karşılaşmada sırrımı söylemeye mecbur olacaktım. Şu halde şimdiden izimi kaybetmek daha doğru olurdu.

Fakat aksi bir tesadüf sekiz on gün sonra beni gene yakalattı, bu defa sokaktaydı. O, yanımda yürüyor, tekrar kaçmamdan korkar gibi sımsıkı koluma yapışıyordu. Bir tramvay durağında, gene yalancı bir vaitle, kaçmak istediğim zaman razı olmadı, beni hemen hemen zorla Sultanahmet Parkı'nın ağaçları altına sürükledi. Akşam karanlığında yanyana bir kanapeye oturduk. Yırtık çantasını ve akşam pazarından aldığı ucuz zerzevatları önüme koyarak:

– Benim de hakkım yok mu? Felekten bir yarım saatçik çalmaya benim de hakkım yok mu? dedi.

Derin bir sükûn ihtiyacıyle gözlerini kapayarak başını arkaya bırakıyor, elinin eriştiği yerlerdeki otları kopararak kokluyordu. Kendi yorgunluğu ve ıstıraplarıyle o kadar dolu ki, bana hiçbir şey sormayacağını hissediyor ve ferahlıyordum. Biraz sonra âdeta kendi kendine konuşmaya başladı:

– Tekkelerin aptalı vardır ya... İşte ben de dairelerin aptalıyım. Vur abalıya... Zaten bütün dairelerde böyledir. Bütün daire uyur; ayakta işe yarar bir tek adam vardır; belki de yaradılışı icabı, nasılsa işlemeye başlamış bir zavallı adam... Bütün işi ona yüklerler. Geçen gün gördün halimi... Yıl on iki ay böyledir. Hep bana, hep bana!..

– Sen üstelik Darülfünun mezunusun, dedim, daha iyi bir iş bulabilirdin.

– Bulabilirdim. Fakat eşeklik ettim. Daha doğrusu vaktiyle ettiğim eşekliğin devamı... İlerlemek için İstanbul'dan çıkmak lazımdı. Fakat etrafımda, paşa döküntüsü gibi, bir alay çocukla nasıl yerinden kımıldarsın?..

– Sen ki o kadar becerikli bir insansın ve dediğim gibi elinde iki tane kapı kadar Darülfünun şehadetnamesi var... Daha iyi bir iş için hiçbir yere başvurmadın mı?

Gene acı acı gülmeye başladı:

– Yahu, şu kılık kıyafetime bir baksana... Bir gün şu kabuktan sıyrılabildim mi? İş verecek adamlarda hüsnüniyet tümen tümendir. Adama bir kere bakarlar ve kılık kıyafetine göre paha biçerler: «Neyle geçinebilir bu adam!.. Elli yahut yüz elli, yahut iki yüz elli...» Bana gelince, sen üniformayı yalnız asker mi giyer sanırsın? Yirmi küsur yıldan beri mümeyyiz elbisesi sırtıma yapışmış, âdeta derim olmuştur... İş verecek adamlar halime bakarlar, «Mümeyyiz» derler... Eh, gittiğim yerde de mümeyyiz olarak çalışacak olduktan sonra kendi yerimin suyu mu çıktı?

– Peki, senin nasıl canla başla çalıştığını gören âmirlerin aylığını artırmayı düşünmüyorlar mı'

– Ne sebep var? Onlar pek iyi bilirler ki, gidecek yerim yoktur, on beş gün açıkta kalıp kafa tutmaya kudretim yoktur. O halde, neye para versinler, yahut va'detsinler? Ben halde bir adamı, daha sıkı çalıştırmak için kovmakla tehdit kâfi değil mi? Daha sıkıya gelirse dediklerini yaparlar da... Âmir, tüccar değildir ki, çalışkan bir adamı kovmakla ne kaybedeceğini düşünsün!.. Yapar mı yapar?

– Peki, seni sevmeleri lazım değil mi?

Talât, gene güldü:

– Onu inkâr edersem nankörlük olur. Severler; tıpkı sütlü ineği, yumurtalı tavuğu sevdikleri gibi... Hepsinden vazgeçtim; hiç olmazsa insanın izzet-i nefsine hürmet etseler... Muhakkak farkında olmuşsundur... Geçen gün senin yanında yerin dibine geçtim.

– Farketmedim.
– Yok canım!..
– Vallahi...

Talât, bir tereddüt geçirdi. Mademki farketmemiştim. Saklayabilirdi. Fakat bu kadar açıldıktan sonra bunu lüzumsuz gördü ve devam etti:

– Geçenlerde bir gün daireye geldiğim zaman masamı bir tarafa çektiklerini, bir işçinin yanımdaki duvara bir şeyler çakmakla meşgul olduğunu gördüm. «Bu ne?» dedim. «Zil,» dedi. «Zilin ne işi var?» dedim. «Bilmem vallahi; müdür bey de öyle emretti,» dedi. Bunu işitince fitili aldım; doğru müdürün yanına: «Talât Efendi,» dedi, «seni her defa odacı ile çağırtmak güç oluyor. Bir zil taktırdım. İki defa çalındı mı anlarsın ki, sana ihtiyacım var. Gelirsin... Güzel fikir değil mi?» Müdür, marifetinden memnun oluyor, ellerini uğuşturuyordu. Teres, bunca yıllık müdürdür; en basit muameleye aklı ermez; ikide bir odacı ile çağırtarak akıl sorar. Üstelik gelenin gidenin yanında da haşlar... Hepsini sineye çekeriz... Odacıdan bir farkım onun zille, benim odacı ile çağırılmamdan ibarettir. Onun da kalktığını görünce, tepem attı: «Aman beyefendi! İstirham ederim. Demek bir zil çalarsa odacı, iki çalarsa bendeniz... Artık odacı menzilesine mi düştük?» diye bağırdım. Keşke yapmamalıymışım. Aşağıdan alarak yalvarsaydım belki acırdı. Fakat isyanım onu kızdırdı: «Benim böyle bir fikrim olamaz, hâşâ... Fakat emirlerime de itiraz edilmemeli!.. İşinize gelirse!..» dedi ve yazı yazmaya başladı.

Bir şey söylemeden duruyordum. Zille çağırılmak elbette işime gelmezdi, gelmezdi amma, ne diyeceksin? Bir müddet bekledikten sonra, içimden: «Allah belanı versin deyyus!» diye söylenerek dışarı çıktım. Görüyorsun ya, sokak dilencisinden farkım kalmadı.

Sesi değişmişti. Ağlıyordu.

Karanlıkta beni bunaltıcı bir gamdır bastı. Bu saçlı, sa-

kallı adamı ağlatan şey benim çöplükten çıkmış parmak kadar piçi ağlatan şeyin aynı... Beni artık ağlatmıyorsa kanıksadığımdandır; böyle maskara mızmızlıkları artık nefsime yediremediğim içindir. Gene de zaman zaman tahta eşyayı yiyen kurt gibi bir şeyin derinden derine bir yerlerimi kemirdiğini duyarım. Yarabbi, hikmetine nasıl akıl erdirmeli senin? Yaratır, yaratır salıverirsin. Anladık; fakat bu kurdu niye içimize koyarsın?

Talât'tan sakladığım sırrı söylemek artık birçok cihetlerden vacip oluyordu. Ağır ağır:

– Gam yeme, dedim. Daha ağırı var onun. Ben dilendim, biliyor musun?

«Dileniyorum» demeye dilim varmamıştı. O, birdenbire sesini kesti. Kelimemde bir mürur-u zaman mazereti arıyarak: «Ne zaman? Şüphesiz bozgun esnasında!» dedi. Kurumamış gözleri bana şimdi bambaşka bakıyordu. Başımı eğmeye, yüzümü saklamaya tenezzül etmiyerek ben de ona baktım. Anladı:

– Vah kardeşim! dedi.

Fakat, artık ellerini üstüme sürmüyor; kucaklamaya hazırlandığı adamın tehlikeli bir hastalığı olduğunu anlamış biri gibi dehşetler içinde kalıyordu.

– Arkadaşlık artık bitmiştir, dedim, görüyorsun ya, ben cüzzamlıyım!..

O, dalgın dalgın, şaşkın:

– Ne münasebet! Ne münasebet!.. diye kekeliyordu. Yerimizden kalkarak kapıya doğru yürüdük. Benim halim ona ilaç gibi tesir etmişti. Zilin sesi şimdi ona bir musiki gibi geliyor olmalıydı. Karanlıkta ayrılacağımız zaman ellerindeki kalabalığı bahane ederek elimi sıkmadı. Niyetindeki kötülüğü sesindeki ateşle saklamaya çalışarak:

– Muhakkak görüşelim, dedi.

– Olur, haydi uğurlar olsun, diye cevap verdim.

Evet, bu dakikada Talât'ın niyeti kötüydü. Fakat bil-

mem neden, sınıf gayretinin bizi pek uzun zaman ayıramıyacağını hissediyordum. Nitekim de öyle oldu. Bir zaman sonra gene birbirimizi aramaya başladık. Yalnız, bir arada görülmeyi pek istemeyen âşıklar gibi, tenha yerler arıyorduk. Ben, İsmail'in mektebe yazdırılmasında olduğu gibi az çok yaldıza muhtaç işlerde onun devlet memuru nüfuzundan istifade ediyordum. O da evinde yediği suyuna tirit akşam yemeklerinin eksiğini bazen bizde Mesule kalfanın lezzetli dolmalarıyle tamamlıyor, pek sıkıştığı zamanlar utana sıkıla bizden borç para bile alıyordu.

*
* *

İstanbul'da geçirdiğimi söylediğim ikinci buhran o akşam Sultanahmet Parkı'nda sona ermişti. Vaktiyle İncir hanında nafile bir ümitten canımı kurtardığım gece kendimi nasıl hafif buldum, sokağın açık havasını nasıl kokladımsa bu gece de öyle yapıyordum. Dilenirken hiç olmazsa beni zille çağırarak hakaret eden yoktu.

Bütün cesaretimi bulmuştum. Işıkların yeni yanmaya başladığı, yorgun insanların somun gibi şişen yüreklerle şuraya, buraya dağıldığı bulanık saatlerde sokaklar bana uçsuz bucaksız malikânelerim gibi görünüyordu. Divanyolu'nu çıkarken adımlarımı ağırlaştırıyor, halkın niçin kendini tuttuğunu bilen bir tiyatro oyuncusu gibi çekilip kaçınmaktan başka bir inceliği olmayan, eski tecrübe edilmiş oyunuma yeniden başlıyordum.

İstanbul'da çalışmaya karar verişim işte böyle oldu.

V

O sene kış erken başlamıştı. Durmadan, rüzgâr esiyor, sokakları barınılmaz hale getiren yağmurlar yağıyordu. Ar-

kasından büyük karlar akın etti.

Böyle havalarda ben halde fukaralar için en emin yer, dairelerdir. Bunların kaloriferle ısınanları vardır; kömür sobası, yahut sadece insan nefesiyle ısınanları vardır. Fakat kunduraları ıslanmamış olan için hepsi aynı derece iyidir.

Buralarda kimse insana ne aradığını sormaz. Herkes, kendi derdine düşmüştür. İş kovalayanlardan ve hatta dairenin küçük memurlarından çoğu aşağı yukarı ben kıyafette oldukları için, dikati çekmek tehlikesi yoktur. Ellerinde puldan, mühürden yüzleri görünmez hale gelmiş kâğıtlarla kalem odalarına dalıp çıkanlar, kapılarda bekleşenler, kendi kendilerine konuşarak dolaşanlar, duvar diplerine, merdiven basamaklarına çömelip birbirleriyle dertleşenler...

Bunlar arasında fazla sırnaşıp beteldiği için kovulanlar olur. Aylarca bekledikten sonra, birdenbire bağırmaya başlayanlar, bayılanlar olur. Fakat en ziyade yalvaranlar... Hem de benim meslektaşlardan hiçbirinin bulamayacağı kelimelerle, gözyaşlarıyle... Ve galiba da en çabuk bunların işi çıkar...

Yağışlı, soğuk kış günlerini bu dairelerde geçirmek pek zevkime gidiyor ve yıllardan beri insanlarla kaybettiğim yakınlığı bana yeniden kazandırıyordu. Soba başlarında ıslak kundura ve pantolonlarını kurutan, soğuk ve nezleden şişmiş yüzlerini ateşe uzatarak dertleşen fakir halli insanların halkasına ben de giriyorum. Tut ki ben de burada takibedilecek bir muamelesi olanlardan biriyim. Yeri geldikçe ben de konuşuyorum. Birçoklarına akıl veya hiç değilse teselli verdiğim oluyor. Dikkat ve hürmetle dinlediklerini görmek yüreğime tatlı bir sıcaklık veriyor.

Dediğim gibi, buralarda herkes, kendi derdinde olduğu için karşısındakinin de bir şeyi olabileceğini çokluk merak etmezler. Fakat soran olursa dalgın veyahut esrarlı bir gülümseme ile anlayamayacağı bir şeyler mırıldanıyorum. Bir hastam var da ilacını mı alamıyordum; yoksa ilaçtan daha

mı zaruri bir ihtiyaç? Karşımdaki, bunları bilmiyor; fakat benden ağır bir bedbahtlık sezerek hayalini zenginlik derecesine göre bundan bir masal çıkararak bana yardım ihtiyacıyle yanıyor. Bu çekingen bakışlar, bu göğüse gitmeye hazırlanan tereddütlü el hareketleri de benim çok iyi tanıdığım alametlerdir. Ona yardım etmek için başımı çeviriyorum; sokakta aldıklarımla kıyas edilemeyecek kadar büyük bir para avucuma sıkışıyor. Onun zengin veya fakir olmasının ehemmiyeti yoktur. Hatta ne kadar fakir olursa vergisi o kadar çok olacaktır. Bu, onun o dakikadaki kendi bedbahtlığının derecesine bağlı bir meseledir; bir de benim o dakikayı avlamakta göstereceğim inceliğe... Görülüyor ki ben, daireleri fisebilillah dolaşıyor değilim ve kazancım bazen sokaktakinden de daha büyüktür. Yalnız, buradaki çalışma tarzım bana sokaktakinden daha ahlaksız görünüyor. Sokaklarda daima gölge gibi sessiz dolaştım. Burada konuşmak mecburiyeti var. Söylediğim kelimelerden açık bir mana da çıkmasa, onlarla birtakım insanları aldatıyorum. Kendimi mesela, ilacını alamayan bir hasta gibi göstermek –yalan ufak ve zararsız da olsa– bir nevi dolandırıcılık değil midir?

Fakat, bunun üzerinde pek fazla durmayarak kendimi teselli ediyorum:

– Evet, bunun bir ahlaksızlık olduğu muhakkak... Fakat, mademki bir dairedeyiz; o halde pek fazla ince eleme. Bak etrafına... Merdivenleri koşa koşa çıkan şu geç kalmış memur da biraz sonra efendisine vapuru kaçırdığını, yahut hastasına ilaç almaya gittiğini söylemeyecek mi? İstanbul'da iş isteyen bir memura tanıdığı bir hekimin, bulunduğu yerin havasının kendisine yaramadığına dair bir rapor va'dettiğini biraz evvel kulağımla işitmedim mi? Evet, pek ince elemeyeceğiz. Sonra Allah esirgesin, her şey zınk diye durur.

Yolu biraz çapraşık olmakla beraber bu dairenin en sevdiklerimden biri Ayasofya'daki Adliye binasıydı. Bir zaman oraya memurlarının bazılarından daha intizamla devam etti-

ğimi hatırlarım. O tarihte bina henüz yanmamıştı. Fakat sofa ve odalardaki sobalardan birer parmak genişliğindeki tahta aralıklardan sıçrayan ateşlerle son hazırlıklarını yapıyordu.

Bu Adliye binasında âdeta bir küçük memleket içinde kaybolmuş gibiyim. Yıprak pantolon paçalarından sızan çamurla, sokak haline gelen kalabalık koridorlarda dolaşıyorum. Mahkeme kapılarının önünde avaz avaz isimler çağırılıyor. Kalabalık, yer yer dalgalanıyor; sıkışıyor. Kara cübbeleriyle bir acayip kuş gibi aramızdan süzülüp geçen avukatlara birtakım kimseler saldırıyorlar...

Direklerarası'nda ramazan gecesi piyasasına çıkmış gibi her kapının önünde ayrı ayrı duruyorum; davanın en meraklısı ve en heyecanlısı nerede ise tahkik ederek oraya giriyor ve dinleyiciler sırasında kendi halinde birkaç kişinin arasına oturuyorum.

Türlü türlü alacak verecek davaları; hırsızlık, dolandırıcılık, boşanma davaları; herbiri bir ayrı hikâye olan cinayet davaları... Kirli çamaşırlar ortaya seriliyor, birçok insanlar bütün sakatları, kusurları ve sefaletleriyle önümüzde çırılçıplak soyunuyorlar... Evet, herbiri bir ayrı hikâye olan davaların hemen hepsinin altında para... Onu hep başkasının kesesinden, gırtlağından sökmek için sonu gelmez bir boğuşma...

Bu muhakemelerin... meraklı olduğu kadar da düşündürücü tarafları var. Birçoklarını dinlerken bizimkilerin sokakta avuç açışlarını ne kadar temiz, asil ve namuslu buluyorum.

Bir gün, oldukça tuhaf bir vaka oldu. Sofadaki büyük sobanın başında birkaç fakir adamla beraberdim. Deminden beri merdiven başında bir avukat, kibar kıyafetli bir iri adam ve kürk mantolu bir ihtiyar kadınla konuşuyordu. Bir aralık, bunların hep bir arada döndüklerini ve bana baktıklarını farkettim. Niçin «bize» değil de, «bana?» Biz soba başında, dört, belki de hatta beş kişiyiz. Buna rağmen bakıla-

nın ben olduğumu ve şimdi yüzlerini tekrar öte tarafa çevirdikleri halde benden bahsettiklerini, garip bir sezinti ile hissediyordum. Biraz sonra kibar kıyafetli dediğim erkeğin onlardan ayrılarak bize doğru geldiğini görünce bu korkum daha kuvvetlendi. Kendine rasgele dolaşan bir adam hali vermek için ellerini cebine sokuyor, zaman zaman kuvvetle topuklarına basarak duraklıyor, etrafımızda bir nevi çark çevirerek ağır ağır yanımıza yaklaşıyordu. Yüzünü şimdi daha iyi görüyordum. Kalpak gibi kıvırcık saçları çil mi, çiçekbozuğu mu olduğu anlaşılamayan kirli beneklerle dolu bir kırmızı yüzü, birbirine yakın iki yuvarlak gözün altında ördek gagası biçiminde biraz çarpık bir burnu vardı. Cebinden çıkardığı bir sigarayı yakmak için sobaya eğildi; ötekilere bakarak, «amma da soğuk bugün,» dedi. Sonra maksat «ben» oluşuma göre, esasen lüzumsuz olan bu ihtiyatları birdenbire bırakarak: «Davanız mı var sizin de?» diye sordu ve benden biraz kendisiyle beraber gelmemi rica etti. Avukatla şişman adamın bizim ağır ağır merdiven başına doğru yürüyüşümüzü seyrettiklerini görüyordum.

Neyse, biraz sonra maksat anlaşıldı: Allah cümleyi kötü şerrinden saklasınmış; kendisinin durup dururken böyle biriyle başı belaya girmişmiş; dayakla karışık bir alışveriş davası... Şayet bir adi şahit, hakikati mahkeme huzurunda söylerse, hak yerini bulacakmış. Hasılı, kibar adam, bana yalancı şahitlik teklifinde bulunuyor, bir hakikatin tezahürüne hizmet şerefiyle beraber bir miktar da para teklif ediyordu. Buna benzer ufak tefek sahtekârlıkları hiç yapmamış değilim. Hele «Nur-i İrfan» mektebi kâtipliği devam edeydi bu işte az çok bir ihtisas bile edinecektim. Fakat bugün, hiç bir mecburiyet yokken bu şekilde bir adalet vazifesi yapmak bana ağır geldi. Üstelik yalancı şahitliğin türlü tehlikeleri olduğunu da biliyordum. Nemelazım, tatlı aşıma acı karıştırayım. Ayıp bir şey yapıyormuş gibi sıkılarak şerefli hizmeti reddettim. Adam bende ekmek olmadığını görünce, zoraki neza-

ketini bir yüzük gibi, zaten yaraşmayan çehresinden birdenbire attı; gözleri daha vahşi, burnu daha çarpık, «Hadi öyleyse yoluna!» dedi ve arkadaşlarına doğru yürüdü. Beni bir kere de İzmir'deki bir gencin afyon kaçakçısına benzeterek benden afyon istediğini hatırlıyorum. Demek, halimde yalnız kaçakçıya değil, yalancı şahide de benzer bir şey vardı ve bu, herhalde çehremi sık sık mahkemede gören avukatın marifeti olacaktı. Doğrusu, o günden sonra pek sevdiğim Adliye'den bana bir ürküntü geldi ve ziyaretlerimi seyrekleştirerek başka daireleri dolaşmaya başladım.

Şubat geldiği halde kış devam ediyor, hatta daha da şiddetini artırıyor. Ben, artık sokak adamı olmaktan çıkarak bir nevi sandalyesiz kalem efendisi oldum. Dairelerin birinden çıkıp ötekine girerek hem ısınıyor, hem sanatımı yapıyordum. Kazancım da oldukça yolunda. Bu daire dilenciliğinin benim için yeni bir ihtisas şubesi açtığını hissediyorum. Muvaffak olduğuma, hatta bu nevi işler için çorak gibi görünen bir sahada kimsenin dikkatini çekmeden muvaffak olduğuma göre, ustalığımı kabul etmek lazım. Ne yapıyorum? Bu, benim sırrımdır; daha doğrusu, benim kendimin de bilmediğim bir sırdır. Eserini nasıl yaptığını hangi büyük sanatkâr bize söyleyebilir? Şair dedeme sorulsaydı her gün hepimizin kullandığımız bir sürü tatsız tuzsuz kelimelerden o ramazan mahyalarına benzeyen nur parlaklığında mısraları nasıl çıkardığını izah edebilir miydi? Tanrı'nın her büyük vergisi bir sırdır.

Bununla beraber, dairelerde benden çok usta sanatkârlara rastlamak her zaman mümkündür. İşte bir misali:

Bir gün, dairenin üst katındaydım. Üzerine oturduğum bir kalorifer borusunun tatlı sıcaklığıyle hafifçe kendimden geçmiştim ki, birdenbire bir acayip sarsıntı ile yerimden fır-

ladım. Ortalık allak bullaktı. Bütün oda kapıları açılmış, merdivene doğru itişe kakışa bir koşuşma oluyordu. Evvel, zelzele zannettim. Fakat değil. Çünkü saçını ve kravatını düzelterek, göğsünü ilikleyerek zelzeleden kaçmak âdet olmamıştır. Nihayet, mesele anlaşıldı. Ankara'dan gelen vekil, daireye uğramıştı.

Onu sokaktan, hatta belki de otomobille daha uzaklardan kovalayanlarla yüzünü görmek için kalem odalarından fırlayanlar, yukarı kattan inenler aşağı sofadaki toplantı salonu önünde kucaklaşıyorlar, bedevî topu denen vaziyette birbirlerine kenetleniyorlardı. Öyle ki, iki iri odacı, dirseklerini birbirine geçirerek canları pahasına karşı koymasalar bu kalabalık, kapı kanatları üzerinde bir dalga gibi çatlayacak ve vekili görmek isteyenler alt alta, üst üste salonun ortasına fırlayacaklar.

Vekil, dairedeki şube müdürlerinden biriyle yalnız görüşmek istemiş ve içeriye kimse sokulmamasını emretmişti. Bu müdürü tanırdım. Tanırdım dersem uzaktan tabii. Uzun ve dimdik vücudu, geniş alnı üstünde ortası hafifçe açılmış kır saçları, sakin ve ağır hareketleriyle kibar bir adama benzerdi. Arasıra odasından çıkarak arkasında havlu ve sabun kutusu taşıyan bir odacı ile, ayakyoluna giderken ehemmiyetli bir memleket işi görmeye gidiyor gibi görünür ve tanıyan, tanımayan gayrı ihtiyarî yana çekilerek kendisine yol açarlardı.

On dakika, yahut daha fazla bir bekleyişten sonra toplantı salonunun kapısı açıldı. Kalabalık, vekil çıkıyor sanarak yeniden heyecanlandı. Fakat, hayır! Loş sofa üzerine birdenbire açılan kapının aydınlık çerçevesinde evvela davul gibi bir arka göründü. Bu bahsettiğim müdürdü; daha doğrusu, müdürün bize doğru çevrilmiş arkası. Anlaşıldığına göre, vekil, bir iltifat eseri olarak, onu kapıya kadar getirmişti. O da teşekkür etmek için birdirbir oynamaya hazırlanır gibi bir vaziyette öne eğilmiş, başını, kollarını öne sarkıtmış, dur-

madan eğilip kalkıyordu. Geri geri yürürken ayağı kapı eşiğine takılarak sendeledi; bereket versin odacılar, kalçalarına yapışarak düşmesine mani oldular. Ben, bu manzarayı bir merdiven basamağı üzerinde seyretmekteydim. Adamcağızın kendisine bakan kalabalığı görünce fena halde bozulacağını sanıyordum. Fakat korktuğum olmadı. Çünkü, bunun için kalabalığı görmek lazımdı. Halbuki o, Sina dağında Tanrı ile konuşmuş Musa gibi nurlar içinde yürüyordu. Kendisine bakanları görmedi. Gözler kamaşmış, ağız ve burun delikleri bir ibadet iştiğrakı ile genişlemiş, hâlâ işitmekte devam ettiği güzel sözlere gülümseyerek ağır ağır aramızdan geçti; kundurasının burnunu bu sefer de kendi kapı eşiğine takarak heykel vücuduyla, bir kere daha zıpladıktan sonra odasına girdi.

Kendi kendime, «Hay Allah,» dedim, «meğer bizim tekkemiz de, pirimiz de buradaymış!»

Çok kere böyle kelleli kulaklı, yüksek zatların sokakta yüksek sesle bizimkilere çıkıştıklarını duyarım: «Utanmıyor musun dilenmeye be adam?»

O zaman istemeden dudaklarıma bir neşeli gülümseme gelir ve yalnız kendimin işitebileceğim bir sesle sorarım:

«Efendim, o mertebeye ermek için acaba ne yaptı?»

VI

Meslekteki tecrübelerimi böylece tamamladıktan sonra bahara doğru tekrar sokağa çıkmak beni âdeta bir bunaltıdan kurtarıyordu: Ooooh, dünya varmış!

Fakat bizim kardeşler için İstanbul, artık eski İstanbul değildir. Çocukluğumda onlar açıkça yaşarlardı. Turşucu gibi, kâğıt helvacı ve mezar malcı gibi onlar da bir nevi esnaftılar. Pek çoklarının muayyen yerleri, mahalleleri, müşterileri vardı. Öteki esnaf gibi sokaklarda çekinmeden gezerler, ba-

ğırırlar, şarkı yahut ilahi söyleyerek açık açık sanatlarını yaparlardı. Simitçi gibi dilencinin sesinden de rahatsız olmak kimsenin aklından geçmezdi. Hele ramazan gibi, muharrem ve üç aylar gibi mübarek zamanlarda Anadolu'dan İstanbul'a akınlar olur, şehrin ötesinde, berisinde âdeta dilenci panayırları kurulurdu.

Bunların en çok iş yapanları değilse bile, en göze görünenleri sakatlardı: Kolsuzlar, ayaksızlar, körler, türlü bilinmez âfetlerin üfürüp şişirdiği; yahut dal gibi kuruttuğu âzalar; korkunç surette patlamış gözler; etleri dökülmüş çene kemikleri, balon gibi gırtlaklar; bir tarafı yaşarken bir tarafı çürüyüp dağılmaya başlamış insanlar; kazma ile ortalarından ikiye bölünmüş, solucanlar gibi yerlerde kıvranıp sürünen yarım adamlar; eczane camekânlarında gördüğümüz ceninlerden az daha farklı çocuklar ve daha neler!.. Bunlar, sahipleri tarafından sıra sıra kaldırımlara dizilir; panayır çadırında iki başlı buzağıyı, sakallı balığı görmeye giren meraklı kalabalığı onların da etrafını çevirir ve merhametten ziyade bir seyir hakkı olarak gönlünden kopanı tenekeye atardı.

Aralarında meydan oyuncuları gibi, sırf soytarılıkla ve kendilerine mahsus bazı hünerlerle ekmeklerini kazanmalar da vardı. Bunlardan çocukluğumda tanıdığım bir tanesini hâlâ unutamam. Hacıyatmaz adını verdikleri bu adam, kol ve bacakları diplerinden budanarak âdeta bir iri çomak haline gelmiş bir sakallı dilenci, yahut sanatkârdı. Yeni doğmuş bir çocuk gibi bir abani kundağa sararlar ve her halde aylıkla tutulmuş bir iri hamalın sırtına yükleyerek sokağa salıverirlerdi.

Hacıyatmaz'ın on beş, yirmi günde bir mahallemize uğraması kuklacının, yahut borazanlı macuncunun ziyareti gibi bir neşeli vakaydı. Çocuklar, günlerce evvelden para biriktirerek yolunu beklerdik. Hacıyatmaz'ın hünerine gelince, kalabalığı etrafına toplanmış gördüğü zaman çevik bir baş hareketiyle sakalının ucunu birdenbire ağzına alır ve suratı-

nı şekilden şekile sokarak bizi katıla katıla güldürürdü.

Sonra, sakalını bırakarak gene dişleriyle hamalın çıplak başındaki bir uru ısırıp adamcağızı bağırtmaya başlar ve kahkahalarımızı iki misline çıkarırdı. Bu yarım adam, boynunda asılı tenekeye yağmur gibi yağan onluklarla kimbilir kaç bütün adam, hatta para hatırı için sabahtan akşama kadar kafasındaki uru ısırtmaya katlanan o insan azmanı hamal cesametinde kaç insan beşibirliğini besliyordu?

Sakatlardan sonra deliler ve aptallar gelirdi. Halk, gerçekten bunların âşığıydı; abuk sabuk lakırdılarının kimbilir nerelerden geldiğini sanarak mana çıkarmaya uğraşır ve bu insanları korktuğu kadar da severdi. İstanbul sokaklarında evliya diye başlarında mum yananlardan kimbilir kaçı bunlardandır!

Delilerden sonra da akıllılar; dünyanın ve dünya varlıklarının hiçliğine, bu varlıklardan hiçbirinin öte tarafa taşınması kabil olmadığına, buna mukabil bedeli hiçbir dünya faiziyle ölçülmeyecek bir Tanrı istikrazı tahviline sizi bir hatip gibi ikna eden efendiden adamlar, ulemadan adamlar; güzel sesli musikişinaslar; goygoycular gibi şirket, ıskatçılar gibi topluluk halinde çalışanlar; hasılı İstanbul'un dörtte biri, hatta belki daha fazlası...

Evet, benim çocukluğumun mesut zamanlarında bunlar açıkta yaşarlardı. Halk, rızka mani olanın rızkını Allah keseceğine inanır, kimse, bu manzaralardan şikâyet etmeyi aklından geçirmezdi.

Fakat belediyeler ve şehri güzelleştirme cemiyetleri lağımları nasıl balık sırtı caddeler, katranlı yollar, parklar ve abideler altında saklıyorsa, dilencileri de İstanbul'un sapa sokaklarına, yangın arsalarına, yıkık duvar kovuklarına saklamak yolundadırlar.

Memleketime döndüğüm ilk günlerde ortalığı bomboş görerek dehşete düşmüştüm. Fakat pek az sonra meslek adamı gözüyle her şeyin eski hamam, eski tas olduğunu gördüm. Yalnız, herkes gibi benim meslektaşlar da zamana uyarak kıyafet değiştirmişler, yer değiştirmişlerdi. Polisin gözünden kaçmak için hangi saatlerde, ne vaziyetlerle kalabalığın arasına karışmak lazım geldiğini biliyorlardı.

Arasıra bir biçare acemi, duvardan sokağa düşmüş bir kertenkele gibi, polisin eline geçtikçe birkaç tanesinin ellerinde karamela kutuları, yahut birkaç ayakkabı bağı ile uzaktan acıyarak baktıklarını görüyordum. Dilenci simsarları gene eskisi gibi işliyor, ucuz otobüslerle yakın Anadolu'dan İstanbul'a artsız, arasız işçi taşıyordu. Pek iğrenç bir sakatlığı olanlar, dediğim gibi, artık açıkça gezemiyorlardı. Eskiden zuhurî koluna çıkar gibi, türlü acayip kılığa girenler şimdi giyinişlerinde temiz pak ve efendilerini, ihtiyar tekaütleri taklit ediyorlar, iki âlem arasındaki farkı yavaş yavaş kaldırıyorlardı.

Gene bizim zamanımızda kibar insanlar arasında bir mektupla dilenme usulü vardı: Mesela, damat, kayınbabaya, her gün diz dize yaşadığı bir arkadaşı için mektup verirdi. Bu usulün şimdi bizimkiler arasında da alıp yürüdüğünü görüyordum. Dilenci, bir gazino, yahut vapurda gözüne kestirdiği birine, seyir yerinde çarşaflı kadınlara name sıkıştıran eski zampara gibi, bir mektup uzatıyor, geriye çekilerek utangaç ve edepli bir sükût ile neticeyi bekliyordu. Hatta tıpkı kibarlar âleminde olduğu gibi, buna ihtiyacın gerçekliğini gösterecek sahte vesikalar bağlayanlar vardı.

Sonra eskilerle yeniler arasında bir büyük fark daha belirmişti: Dilencilikle beraber yardımcı bir zenaat yapanlar günden güne çoğalıyordu: Mesela, hizmetçi tellallığı. Bunların arasında en edepsiz simsarları atlatanlar, en açıkgöz hizmetçi idarecileriyle baş koşanlar vardı. Dilenci tellallar ıcığını, cıcığını tanıdıkları bazı mahallelerde kapısından hoşnut

olmayan hizmetçileri tahrik ediyorlar; gözleri yeni açılmaya başlayan evlatlıkları koca vesaire vaatleriyle, damarına giriyorlar ve onlara birer ikişer haftalık aralarla kapı değiştirerek boyuna tellaliye topluyorlardı.

Gene eskilerle yeniler arasındaki bir tek fark da şimdikilerin yeni maliye usullerini öğrenmiş olmalarıydı. Parayı hırka dikişleri arasına dikmek, yahut kavanozla toprağa gömmek gibi eskilikler kalkmıştı. Şimdi, onlar çekinmeden bankalara girip çıkıyorlar, Defterdarlık satışlarını takip ederek ucuz emlak satın alıyorlardı. Sonra paralı fukaralar arasında sarraflık da alıp yürümüştü. Ay sonunu bir türlü getiremeyen küçük memurlar arasında peyledikleri müşterilere, saat, kol düğmesi gibi eşya karşılığı olarak borç para veriyorlar, mahalle aralarında âdeta gezginci bir Emniyet Sandığı vazifesi görüyorlardı.

Nihayet, yeni maliye usullerinin ilerlemesi kibarlar âleminde olduğu gibi, fukaralar arasında da bazı korkunç insanlar meydana getirmeye başlamıştı. Bunlar arasında iki tanesini tanıdım ki âdeta tüylerimi ürpertir: İstanbul ve Beyoğlu'nun fakir sokaklarında pencerelerde kiralık oda ilanları asılır. Bunların sahipleri çok kere fakir insanlar, ihtiyar dul kadınlar vesairedir. Bazıları nizamı bilmedikleri için, bazıları buralara belediye ve polis ayağı basmadığını bildikleri için bu ilanlara pul yapıştırılmadığı çok olur. Söylediğim o iki korkunç fukaradan biri ki, tek gözlü, sıracalı çarpık boyunlu bir ufak ihtiyardı, bir yandan kapı kapı dilenirken bir yandan pulsuz ilanları, o tek gözüyle görür ve bunları haber vererek ikramiye alırdı.

İkincisi, pulsuz ilan muhbirinden de daha çekinilecek bir adamdı. Zamanımızda «hacı» modası kalkmış olmakla beraber nedense onu hacı diye çağırırlardı. Fakat o, ne hacıydı, Yarabbi! Kemik hastalığından vücudu, iskambil kâğıdı gibi tam ortasından ikiye bükülmüş genç bir adam. Sokakta iki eline taktığı takunyalara dayanarak dört ayak yürür ve

arasıra kaldırım kenarlarında kuyruk sokumu üzerine oturduğu zaman, kısılmış kollar ve ayaklarıyla çöplükte bir sıçan ölüsü manzarası alırdı. Ancak bu elli, ayaklı mikropta boncuk gibi iki mavi gözbebeği ile akrep kuyruğu biçiminde tükürükle kıvrılmış iki ince çapkın bıyığı vardı ki hiç iyi bir şey söylemezdi.

Bu hacının zenaati; dilendiği yerlerde herhangi kadın veya kızın hangi erkekle bir dalaveresi bulunduğunu gözleyip tahkik etmekti. Sonra, o kadın veya kızların sokakta yollarını bekleyerek, hatta bazen de evlerinin kapılarını çalarak boncuk gözlerinde ve iğrenç bıyığında bir gülümseme ile duaya başlardı: «Allah sevgiliniz, mesela Ahmet Beyi bağışlasın, Allah ikinizi de düşman şerrinden esirgesin.» Biçare kadın veya kızlar bu dua karşısında baygınlık geçirirler; bazıları sinirlenmeye kalkacak olursa Hacı'nın da sesi derece derece yükselmeye başlar. Onun bir inceliği de, müşterilerinin fazla atak ve pervasız olanların ürkek ve mazlum olanlardan ve hele şakaya gelmez bir baba veya kocası bulunanlardan gayet iyi ayırdedebilmesidir. O halde ne yapılacak? Yapılacak şeylerin en iyisi mikrobu şöyle ayak altında eziverip kaldırım taşına sıvamaktır, amma tabii bu, yapılamaz. Böylece Hacı, bu kadıncağızları haraca bağlar ve canlarına tak deyip illallah diye bağıracakları güne kadar durmadan sızdırırdı. Artık çorapçı, sinemacı için biriktirdikleri para mı olur; baba veya kocalarından aşırdıkları para mı olur; yoksa iğne küpe gibi ayniyat mı olur; Hacı, bunları utana sıkıla alır ve dua eder: «Allah, Ahmet, yahut Mehmet Beye uzun ömürler versin; siz fukaranızı korudukça Allah da sizi kem gözden korur.»

VII

Pulsuz ilan hafiyesi dilenci gibi ve bu Hacı gibi cemiye-

tin daha yüksek tabakalarına bırakılmak lazım gelen kibar işlere burnunu sokanlar bir yana atılırsa ben, ötekilerin hepsini hoş görmeye çoktan alışmışımdır. Herbiri bir yol tutturmuş, gidiyor. Şikâyet boştur; bedbinlik nafiledir. Hepsine kader deyip geçmek en doğrusudur. Bu, böyle gelmiş, böyle gidecektir.

Yalnız, nasırlanmış yüreğimi arasıra sızlatır gibi olan bir şey var ki, çocuklardır ve bu hiç şüphesiz bana İsmail'in yadigârıdır. Yumurcağın bana geçirttiği sıtmalar çocuk milletine karşı yüreğimde böyle bir çürük damar bırakmıştır.

Çocuklar! Daha evvel de anlattığım gibi, benim zamanımda çocukların en makbulleri görünür bir sakatlığı olanlardı. Bunlar, orasından, burasından delinip deşilmiş, yahut kopmuş vücutlarıyle, hırdavatçı eşyası gibi, kaldırımlara serildikleri zaman uyandırdıkları merhamet ve getirdikleri para büyüktü.

Simsarların böylelerini Anadolu'da ailelerinden satın almaya çıktıkları, hatta bazılarının küçükken gözlerini çıkardıkları, vücutlarının bir zararsız azasını kopardıkları söylenirdi.

Zamanımızda İstanbul'un büyük caddelerinde böylelerine pek rastgelinmez olmuştur. Şimdi, moda, daha ziyade kıvrak ve sevimli çocuklardadır. Sahipleri onları tertemiz önlükler, işlemeli beyaz yakalar, boyalı potinlerle küçük mektep çocukları kıyafetine sokuyorlar; vapur, istasyon, gazino gibi yerlerde kalabalığın arasına salıvererek kenardan neticeyi seyrediyorlar. Küçük eliyle size şeker ikram eden, gülümseyerek yakanıza çiçek iğnelemeye uğraşan şipşirin bir çocuk! Ona verilecek para vücudundan irinler akan, ayakları, dizkapağından kopmuş canlı çirkefe atılan paradan elbette büyük olacaktır.

Bunlara bizim âlemin sayıları pek de çok olmayan küçük şehzadeleri demek lazımdır. Ötekiler, yani asıl büyük kalabalık caddelerde, hatırlı ikinci sokaklarda pek görün-

mez. Görünse de tebdil kıyafetindedir. Kime yapışacağını bilir; kuşkulandığı zaman elindeki iki eski gazeteyi sallayarak, «Piyangoyu yazıyor!» diye bağırmaya başlayacak kadar nizamları öğrenmiştir. Onu yakalamak elle kuş tutmak kadar güçtür. Arasıra bir tramvayın arkasına yapışmış giderken, yahut bir durak, bir iskele kalabalığı arasında oyulganırken sıkışıp yakalandığı da olur. Fakat bu, pek o kadar korkulacak bir şey değildir. Polis amca, onu parmaklarıyle kulağının memesinden yakalayarak bir müddet ağlata bağırta götürür. Ancak, ne zamana kadar, nereye kadar ve hele kime teslim etmek için? Polis amca, bunu kestirebilse kolay. Fakat kendisi de bilmiyor. Bir zaman gittikten sonra karşı kaldırımda bir ahbap, yahut ucuz bir balık işportası görür; duraklar, çocuğun yüzünün pek salya, sümüğe batmamış bir tarafını arayarak... İki şamar atar ve salıverir; devlet takibinin durmadığını anlatmak için de kunduralarının nalçalı pençeleriyle; birkaç kere olduğu yerde tepinir: «Azat buzat, cennet kapısında gözet!» Ondan sonra biraz evvel tuttuğu kulak memesinden parmaklarında kalmış kiri, pantolonuna silerek yoluna gider.

Ne söylüyordum? Evet... Büyük kalabalık, caddelerde pek görünmez olmuştur. Onların yeri Belediye ve polis uğrağı olmayan iç mahalleler, yangın yerleri, medrese, kışla, kale artığı büyük viranelerdir. Ta şehir kapıları dışına kadar... Çok kere sürü, daha doğrusu sopalar, taşlar temel çivileriyle silahlı çeteler halinde gezerler. Bazı nereden indiği anlaşılmayan serçe sürüleri gibi büyük bir dörtyol ağzına birdenbire akın ettikleri de olur. Fakat şüpheli bir koku aldılar mı gene öyle hep birden havalanırlar.

Onlardan bazılarını yalnız yakalamak isterseniz ayaz paşanın kol gezdiği gece yarılarından birine doğru büyük ve küçük sokaklarda siz de şöyle bir kol gezmeyi göze alacaksınız.

Rüzgâr ve yağmura karşı oldukça muhafazalı bir sokak

köşesi, içerlek bir kapı, yahut kenara çekilmiş bir araba altında bir karaltı, büyücek bir kümbet gördüğüm zaman bilirim ki, ta kendisidir. Çünkü artık Belediye, sokaklarda köpek ve bu heybette süprüntü yığını bırakamayacak kadar ileridir maşallah... Yaklaşırım; bastonuma dayanarak, güçlükle dizlerimi bükerek yanına çömelirim. Bir değil de iki, üç tane iseler, sepette kedi yavruları gibi, birbirine sokularak topak olmuşlardır. Garibi şu ki, yalnız yatanların pek küçüklerini İsmail'in küçüklük haline benzetirim. Zaten karanlıkta böyle büzüldükleri ve öksürdükleri zaman hangisi hangisine benzemez piçlerin? İsmail, Tamaşalık'taki evde hastalanıp sayıkladığı, yahut derslerine çalışırken rahatsız bir vaziyette uyuyakaldığı, horladığı zaman tıpkı böyle yanına çömelirdim. Bunlardan birinin üstüne eğilirken hafif bir hareket yapsam İsmail'in uyanacağını, onun kızıl benekli gözlerinin açılacağını sanarak ürperirdim. Dedim ya, bu oğlan, beni sakat bıraktı.

Böyle yalnız yatanlardan kaç tanesini, hele karlı gecelerde, alıp evime götürmeyi kaç defa düşünmüşümdür. Fakat başıma yeni bir İsmail belası sarmaktan ürkerim. Ben, daha onun sersemliğini üstümden atabilmiş değilim.

Çömelmekten kesilmiş dizlerimi zorla doğrultarak kalkarım. Nedir bu yüreğimi ağır ağır kemiren kurt? Bir suç mu işledim acaba? Fakat dedikleri gibi bir Allah varsa ve gene dedikleri gibi bazı kullarından hesap sormak onun âdetlerindense cevabım hazırdır: «Bu sakat dilenciye gelinceye kadar çalınacak başka kapılar vardır büyük saltanatlım... Önünde kral kıyafetiyle kapıcılar bekleyen kapılar, önünde tüfekli jandarmalar bekleyen kapılar ve daha niceleri, niceleri.»

Bazen ukalalığım tutarak, bir mesele gibi düşünürüm:

Bunlar çoğalıyorlar, korkunç bir surette çoğalıyorlar. İlerde daha çoğalınca ve sayıları keten başlıklı dadıların çektiği arabalarda çocuk bahçelerine giden çocukların sayısını kat kat aştıkça nasıl bir İstanbul göreceğiz? Fakat sonradan gene düşünürüm ki, böyle bir gün gelemez; gelmesi mümkün olaydı çoktan gelirdi. Haşaratın doğuşu gibi ölümleri de sürü iledir. Hele böyle soğuk gecelerde Azrail amcanın tırpanı durmadan işliyor. Sonra da, efendime söyleyeyim, bu sürüler mutlaka dilenci yetiştirmezler.

Bunlar, büyük cemiyetin birer deposu, bir nevi açık hava mektebidirler. İçlerinde ne zekâlar, ne dizginsiz cüretler ve hırslar kaynaşır. Bir ormanda gibi kuvvetli; durmadan zayıfı, çürüğü yiyor. Serseri çocuğu göz göre göre silahla öldüren asılır. Buna hiç şüphe yok. Kanun kanun, adalet adalettir. Fakat dövülen çocuk, işkence edilen çocuk için polis ve mahkeme defterlerinin tertemiz olacağını sanırım. Böylece, kalbur üstünde, yani sağ kalanlar en zekiler, en kuvvetli ve gözüpek olanlardır.

Bazı sürülerin ansızın bir bostana akın etmelerini, bahçe duvarlarını aşarak yemiş ağaçlarına tırmanmalarını görürüm; uçlarına kurşunlu balık iğnesi takılı bir nevi oltalarla balkonlardan nasıl çamaşır avladıklarını gülümseyerek seyrederim. Bu mekteplerde zarlar ve iskambillerle kumar oynamak, bıçak atmak ve daha ona göre neler, neler öğrenilmez. Yalnız, büyük cemiyetlerin ahlak, merhamet, vefa üzerine düzülmüş ve tesirleri bazen ölüm döşeğine kadar süren masalları müstesna...

Yağışlı gecelerde kapı eşiğine başını koyarak uyumuş çocuk; gürültü yaparsam uyanarak İsmail'in gözleriyle bana bakacağını zannettiğim çocuk! İki buçuk sene sonra sokakta rastlayacağım kelepçeli hırsızın, peynir sardığım gazetede resmini göreceğim tığ gibi katil güzelinin o olmadığından hiç bir zaman emin olamayacağım. O kadar da çabuk yetişirler biçareler!

Hâsılı, bir sürülerin fazla çoğalmasından korkmamak lazımdır. Bir kısmı durmadan kalır; bir kısmı başka mesleklere geçer; kasa hırsızı, yankesici, kalpazan, manitacı vesaire olur. Yıldızı parlak olan son bir kısmı da büyük cemiyette şerefli vazifeler alırlar.

VIII

Neresinde kalmıştım masalımın? Ne vakit bu yumurcakların lakırdısı geçse, zaten perişan olan hafızam böyle büsbütün darmadağın olur. Evet, ilkbahara doğru dairelerden sokağa çıkışımı söylüyordum. Bahar, İstanbul'da ölümlerin çoğaldığı mevsimdir. Kışı bin zorlukla çıkaran hastalar ve ihtiyarlardan birçoğu baharda pes ederler. Etrafta her şey uyanır ve yeniden yaşamaya hazırlanırken ölmek, muhakkak ki çok acıdır. Fakat bunun bir ufak teselli tarafı da vardır: Cenaze yalnız kalmaz. Bir ilkbahar öğlesinin ılık güneşinde, keskinleşmiş çayır, kekik ve servi kokuları arasında dostlar elbette daha derin bir vefa ile insanı mezarına götürürler.

Baharda öyle günler vardır ki, büyük mezarlıklar âdeta – yemişçileri, çalgıcıları ve salıncakları eksik – seyir yerleri halini alır.

En yıpranmış kalbin, aşka kadar bütün eski heyecan ve heveslerini yeniden bulmaya başladığı bir mayıs gününde zavallı bir dostu – insanın kendi kemiklerini kemiriyor gibi bir ses çıkaran hınzır bir testere gıcırtısı içinde toprağa sokarken – kendinin henüz yaşadığını, biraz sonra Eyüp kebapçısında kebap yiyeceğini hissetmek ne ruhani bir zevktir. Hele bir iki de güzel sesli hafız yanık yanık Kur'an okumaya başlayınca akacak gözyaşının tadı başka hiçbir şeyde bulunmaz. Cemaat arasında kır havası almaya çıkan hastalar, miniminî torunlarını Hıdrelleze götürür gibi, giydirip kuşatarak yanlarına alan bastonlu büyükbabalar bile eksik olmaz.

Baharda mezarlık, bizim meslektaşlar için de pek hararetli bir pazar yeridir. Eskiden ıskatçılar diye tehlikeli bir rakibimiz vardı. Bunlar, muayyen mezarlıkların gediklileriydiler. Aralarına yabancı sokmaktan hoşlanmazlar, şüpheli birini cemaat arasına karışmış görürlerse taşla, hatta yerine göre sopa ile mezarlık dışına kadar kovalarlardı.

Iskatçılar, memuriyetlerin ve maaş zamlarının büyüklere sırnaşmak ve asılmakla alınacağını sanan bazı küçük memurlara benzeyen adamcağızlardı. Daha mezar yarımyamalak örtülüp aşirlerin arkası alınmadan ölü sahiplerinin etrafını sararak çekiştirmeye başlarlar ve biçareleri mezarlıktan dar kaçırırlardı. Mezar başından ayrılmamak için kilitlenmiş çeneler, bembeyaz gözlerle dost ısrarlarına karşı koyan bu biçarelerin –bir arı hücumuna uğramış gibi– çukurlara basarak, taşlardan atlayarak canlarını kurtardıkları çok görülürdü. Hatta bütün dünya mallarını gözlerinden çıkardıklarına hulûs ile inandıkları, bütün insanlığı kardeş gibi göğüslerine basmak ihtiyacını duydukları bu ilahi dakikada kendilerini tutamayıp ıskatçıya dayak atanlar bile olurdu.

Yeni belediyenin şimdi mum edip şamdana diktiği dilenciler arasında bu ıskatçıları da unutmamak lazımdır. Belediye, onları yeni mezarın mümkün olduğu kadar uzağında bir yere, şayet varsa bir duvar dibine eteklerini toplayıp toplu olarak çömelmeye zorluyor; vakti gelince çantalı bir memur yanlarına yaklaşarak, mal sandıklarının tekaüt üç aylıklarını dağıtır gibi, sıra ile ellerine üçer, beşer kuruş veriyor.

Ben, burada da kıyafetim, çehrem ve hiç kimseden hiçbir şey kabul etmemeye azmetmiş yalnız ve mahzun duruşumla bir muamma gibiyim. Ölünün bir uzak ve fakir akrabası mı? Zaman zaman iyiliğini görmüş bir eski emektar veya mektep arkadaşı mı? Herkesten kaçıp saklanmak ister gibi bir halim var. Fakat nereye baksanız mutlaka görüyorsunuz... Görünmemeye uğraşıyor gibi yaparak görünmek, hiçbir şey istemeksizin istemek... Büyük cemiyette tutunanlar-

dan, büyük mevkilere yükselenlerden bir kısmının sırlarını bunda aramak acaba doğru olmayacak mıdır?

Bu vaziyette dururken yumuşak topraklarda ayak sesi işitilmemiş bir gölgenin sessizce omuz başımda belirdiğini farkederdim; titrek bir el uzanır; bir türbeye bırakılan mum gibi âdeta çekingen bir hürmetle avucuma büyücek bir para bırakır.

*
* *

Bununla beraber benim mezarlıkları sevişim yalnız kâr düşüncesiyle değildir. Daireler gibi onlar da benim için bir kazanç yeri olmaktan ziyade, bir mektep olmuşlardır.

Bizim güzel kalpli eski şairlerimize ne ruhanî ilhamları vardır mezarlıkların!.. Gerçekten de öyledir. Bir ölünün arkasından ağır ağır yürüyen insan, ne kadar vakarlı ve derin düşüncelidir. Yol devam ederken bütün hırs ve tamahlardan çırılçıplak soyunur; dünya nimetlerini gözden çıkardığı için –memlekete yeni gelmiş bizim bazı muhacirler gibi– boş bir fıçı içinde oturan, Yunan hakimi Diyojen'e benzeyen bir adam olur.

Bu şairlerden beyitler aklıma geliyor.

«Dehrin ne safa var acep sîm-ü zerinde,
İnsan bırakır hepsini hîn-i seferinde»

Evet, netice bu olduktan sonra nedir, sîm-ü zer; nedir rütbe, nişan, hamam, han apartman?

Nafile didişip boğuşmalar, kinler neye yarıyor? Bu kadar yüzsüzlük, arsızlık, hayasızlık ne için? Hele bir yığın hiçler uğruna birbirini kırıp incitmek niçin? Hasılı, kâh bir alaturka tekbire, kâh bir alafranga mızıkanın ahengine uyarak önde sallana sallana gidenin halini ibretle düşününce insanın sırtında nesi varsa çıkarıp yola öyle devam edeceği gelir.

Fakat, benim gibi bu işi bir parça da ticaret haline getirenler, zaman ile tekbir ve mızıka sesini az çok kanıksayanlar için meselenin başka tarafları da vardır: Güzel kalpli şairin zannettiği gibi, ölümle her şey bitiyor ve bir zavallı ölünün kemikleriyle geçinenler yalnız mezarlığın börtü böcekleri oluyor değildir. Arkadaki cemaat arasında bu adamcağızın bıraktığı parayı yiyecekler vardır; içinde öldüğü yatakta yatacaklar, ayaklarından çıkmış çorabı giyecekler vardır. Ben, kendim bile elimde bir ölünün yadigârı olan eski kiraz bastonumla bu böceklerden biri değil miyim? Hem hepsi bu kadarla da kalmıyor. Ölen bir memur ise, onun bıraktığı sandalyeye oturmak için, bu cemaat arasında birbiriyle boğuşacaklar vardır. Bir fakir eskici ise, bıraktığı zembille de müşterilerle yıllar yılı geçinecek olanlar vardır. Henüz yetişme çağında nur yüzlü bir kızcağız bırakmışsa onu baştan çıkaracaklar ve bir tükenmez sermaye gibi gene yıllar yılı elden ele, kucaktan kucağa dolaştıracaklar vardır. Hatta daha ilerisini düşünmek de mümkün... Adını, sanını bilmeden arkasından yürüdüğüm şu adamcağızdan kalma fikirleri – kitaplarda ve kürsülerde hamam kubbeleri gibi birbirlerine tekrar ederek – kaç yıl onlarla yaşayacak kaç kişi bulunduğunu biliyor muyum?

Merkezefendi'ye götürdüğüm cenazelerden birini yaşarken de tesadüfen tanımıştım. Kılığı, kıyafeti benden pek farklı olmayan ufak tefek, seyrek sakallı bir adamdı. Eskimiş paltosu, yorgun kunduraları üzerinde kısalmış pantolonu ile pazarda ucuz zerzevat ararken tesadüf ederdim. Gösterişsiz ve sessiz bir insan olduğu için esnaf, onu «baba» diye çağırır ve bazıları, hatta hakaret ederdi. Fakat buna mukabil de bu fakir adama bazı çok iyi giyinmiş adamların lüzumundan fazla hürmet gösterdiklerini, kendisi paltosunun yamalı yerlerini elleriyle saklamaya çalışırken ötekilerin, önlerini ilikleyerek elini öpmeye çalıştıklarını görürdüm. Biraz evvel zerzavatçının hakaretine karşı korkak korkak gözleri-

ni kırpıştıran bu ihtiyar -birkaçını bahsettiğim cenazedeki cemaat arasında da tanıdım- o kibar adamlarla konuşurken birdenbire değişir, ufak bir ispenç horozu gururuyla başını kaldırarak bir acayip emniyetle söz söyler ve gülerdi.

Bir gün, gene çarşıda bu adamın son zamanın en büyük bestekârlarından biri olduğunu öğrenmiştim. Hangi şarkı veya büyük besteleri bestelediğini bilmiyordum. Kaç defa akşam vakitlerinde bir çalgılı gazinonun açık kapılarından bir şarkıcı kızın -kadeh, tabak gürültüleri ve el şakırtıları arasında- şarkı söylediğini işittimse bu biçareyi hatırlamış ve kendi kendime sormuşumdur: «Belki de ucuz akşam pazarı zerzavatçılarından hakaret görmüş olan o fakir kıyafetli adamındır. Bu biçare ölüden kalmış ses kaç insanı yaşatıyor! Kimbilir gecede kaç lira alan bu pullu entarili kızı onun etrafında udlar, kemanlar, darbukalarla dövünen çalgıcılar; ellerinde donanmış tepsilerle koşuşan beyaz önlüklü garsonları; köşesindeki masasında vergi hesabı yapan gazino sahibini, vergiyi alacak devleti; şu pencerelerin karşısındaki masada bu şarkıyı dinlerken çehresine düşen hüzün ve mananın güzelliğiyle karşısında rakı içen zengin hovardayı kendine âşık eden kadını ve daha bilmediğimiz ne insanları...»

Ölü, bazen ne tükenmez hazinedir, Yarabbi!

Evet, insanın bir cenaze arkasında yürüdüğü zaman, dünya hırslarından en temizlendiği zamandır. Fakat, yol uzun sürerse bu çok temiz şeyin ötesine berisine kurt düşmeye başladığını çok gördüm. Hele geride kalanlarla nasıl geçineceklerini düşünmek için çok vakit bırakmamış küçük adam cenazeleri arkasında...

Bu fikir, bana böyle birinin cenazesinde musallat olmuş ve bir daha yakamı bırakmamıştır. Cami meydanı mahşer gibiydi o gün. Musalla taşlarından birinde kıymetli Acem şal-

larına sarılmış bir tabut, ötekinde bir küçük adam cenazesi yatıyordu. Caddeyi dolduran otomobiller, otobüsler birdenbire harekete gelerek şallıyı yetişilmez bir süratle kapıp götürdükleri için ben, çaresiz ötekiyle başbaşa kaldım. Başbaşa diyorum. Çünkü büyük kalabalık çekilince biz ikinci tabutun etrafında kalan beş, on kişi ile âdeta yalnız görünüyorduk. Mezarlık, pek uzak değildi. Fakat yayan gittiğimiz için bir kaç yerde, usul hilafına tabutu duvar yıkıntısı falan gibi yüksekçe bir yere bırakarak soluk almaya mecbur olduk.

Bu, bir esnaf cenazesiydi. Etraftan kulağıma geldiğine göre. ufak bir mahalle arası bakkalı. Avcı elbiseleri giymiş, kasketli ve çizmeli bir genç adam, boğazı beyaz bir tülbentle bağlı zayıf bir ihtiyarı kolundan tutuyordu. Birinin, «kırk yaşında bir oğul kaybetmek kolay değil!» demesinden anlaşıldığına göre, cenazenin en hatırlı çehresi bugünlük bu ihtiyardı. Yüzünde teessürden ziyade önündeki bir uçuruma bakanlar gibi bir şaşkınlık görünüyordu. Durduğumuz zaman bizimle yere çömelerek dinleniyor, sonra, parkta mehtap sefasına çıkmış âşıkların yaptıkları gibi, bir kolunu belinden geçirerek kendisini tutan genç adamın kolunda bastığı yeri görmeden adım adım sürükleniyordu. İşte bu kendini tamamiyle başka bir insanın iradesine bırakmış külçe halinde ihtiyarın birdenbire silkelendiğini, kendisini düşüyor sanarak daha kuvvetle yakalamaya uğraşan avcı elbiseli adamın kollarından kurtulmak için âdeta çabaladığını fark ettim. Öteki, tekrar eski vaziyete dönmek istedi. Fakat ihtiyara garip bir canlılık gelmişti. Yarasına dokunulmak istenen bir at gibi titizleniyor, kısa ve sert silkinişlerle onun kendine artık el sürmesine mani oluyordu.

Kimsenin dikkat etmediği bu hareket bana manalarla dolu göründü. Bunun bir isyan ve nefret hareketi olduğuna şüphe yoktu. Kırk yaşında bir ölünün babası olmasından başka bir şey bilmediğim bu ihtiyarda, kendisini âdeta kucağında taşıyan bu genç adama karşı birdenbire içinden ne geç-

mişti? Ortada başka bir sebep görünmeyişine göre, bunu yol boyunca yavaş yavaş şaşkınlığından kurtulan ihtiyara musallat olmuş bir düşünce ile izah etmek lazım geliyordu. Evet, ona bu düşmanca hareketi yaptıran şey, ancak şaşkın kafacığında önceden bir ufak aydınlık gibi uyanarak sonradan bir yangın haline gelmiş bir düşünce olabilirdi.

Kimseden bir şey öğrenmek imkânı olmadığı için zihnimde şöyle bir hikâye tasavvur ettim: Bu adam, gelini ve torunlarıyle beraber oğlunun yanında barınıyordu. Bu nevi ailelerde baba hatırı diye bir şey kalmıştı. Bakkal oğul, kırk yaşına rağmen babasını hâlâ çocuk gibi sayıyor, karısına ve çocuklarına da öyle yaptırıyordu. Kalın ensesiyle toparlak yüzü, gençlik ve sıhhat kadar da hayvanlık ve sarhoşluktan kızarmış bu avcı elbiseli adam, gelinin ne idüğü belirsiz serseri kardeşiydi.

Karabatak gibi bir batıp bir çıkan, ne iş gördüğünü kimse bilmeyen, kâh hapse girdiği, kâh kötü kadınlarla para yediği öğrenilen bu kayınbiradere bakkal, yaşadığı müddetçe yüz vermemiştir. Fakat şimdi ölümün kokusunu alan bu adam, Çatalca, yahut Gemlik'ten çıkageliyor; evin perişanlığından istifade ederek dizginleri ele alıyor. Bugün cenaze alayında ihtiyar babayı âdeta kucağında taşımaktadır; fakat yarın kızkardeşiyle kendini çocuklara vasî tayin ettirmeyi ve artık dayanacak yeri kalmayan babayı sokağa atmayı konuşacaktır; kimbilir, kaç yılda meydana çıkmış zavallı bakkal dükkânını sabun ve pirinç çuvallarıyle, tavana asılmış süpürgeleriyle kimbilir kaç günde yutmaya çalışacaktır ve yutacaktır.

Dediğim gibi, önümüzdeki iki adamın haline bakarak bu, benim kendimden uydurduğum bir masaldır. Fakat bu küçük cenazeler arkasındaki düşüncelerin buna pek uzak şeyler olmadığını çok iyi bilirim. Sevdiğimiz insanın ateşiyle yanıp tutuşan melek gibi olduğumuz dakikalar az değildir. Fakat bu meleklikte sebata bizim cinsimizin fazla tahammü-

lü yoktur. Yüreğimizdeki bir tutam ateşimizi yakıp tükettikten sonra birtakım aşağılık düşünceler, geceleyin mezarlıklarda dolaşan sırtlan gibi yavaş yavaş zihnimize sokulmaya başlarlar; kafamızı silkeleriz; kaçar gibi olurlar; sonra, gene gelirler; etlerimizi kemirirler. Hele yukarıda da söylediğim gibi arkadakileri bir ufak bekleme zamanı bile veremiyecek derecede darda bırakmış küçük ölülerin cemaatleri arasında öyle şeyler kulağıma çalınmıştır ki, bana dehşet vermiştir.

Çocukluktan kalma bir hatıram vardır: Ben doğmadan çok evvel çırak çıkarılmış bir Çerkez kalfamız, kızını bir binbaşıya vermişti. Günün birinde bu binbaşı öldü. Büyükannem bizi yanına alarak çok uzakta olmayan cenaze evine götürdü. İhtiyar kalfa da, binbaşının karısı olan kızı da bizi görünce bir ağızdan haykırışmaya başladılar:

– Ne olacak halimiz?.. Kapıdaki çifter çifter neferler gitti!.. Tayın ekmekleri gitti; tayın yağları gitti!..

Bu giden şeyler arasında bir daha geri gelmeyeceği en çok muhakkak olan binbaşının kendisiydi. Fakat o biçarenin adının bir kerecik bile geçmediğine daha o zaman dikkat etmiştim.

IX

Bununla beraber, insanlığın dirisi gibi ölüsü etrafında kalabalık ne kadar çok olursa pislik de o kadar çok oluyor. Bunun bir büyük adamın Eyüp'e götürülen cenazesinde gördüğüm bir misalini, kendi şahsî sefaletlerimden biri gibi, her zaman hatırlayacağım. Başta bir mükellef mızıka, sonra kol kol askerler, tüfeklerinin ucunu yere çevirmiş kara askerleri, pırıl pırıl deniz askerleri, jandarma, polis, sonra mektepler; renk renk erkek mektepleri, kız mektepleri; Babil'in asma bahçeleri gibi havada sokaklar boyunca çiçek çe-

lenkleri; sonra teşrifat sırasıyle İstanbul'un büyükleri, hatırlıları ve nihayet öndeki mızıkayı işitemeyecek kadar gerilere dağılmış bir ayak takımı kalabalığı...

Arada bir alay duruyor; büyük adamı arabaya koymak isteyenlerle mezarına kadar el üstünde taşımak için sımsıkı tabutun kollarına yapışanlar arasında itişip kakışmalar oluyor. Tabutun insanın yüreğini ağzına getiren hareketlerle sarsılıp sallanmaya başlaması pencerelerdeki, damlardaki kadınları haykırtıyor ve alay, yeniden yola koyuluyor.

Böyle böyle büyük adam, son bir defa arabasına binemeden Eyüp'e kadar el üstünde, daha iyisi parmak üstünde gitti. Alay o kadar ağır gidiyordu ki, yoruldukça bir yere çömelip bastonuma dayanarak alabildiğine dinlendiğim, hatta bir defasında bir hamal kahvesinde kahve içtiğim halde sonradan hiç sıkıntı çekmeden gene yetişiyordum. Bu kadar uzun ve ağır bir yürüyüşü çoktan unuttuğuna şüphe olmayan ortadaki kibar cemaatin yaşlı, yahut fazla şişman olanlarından pek azı alaydan çıkıp arkadaki otomobillere binmeye razı edilebiliyorlar; fakat ötekiler tırnaklarını dişlerine takarak son vazifelerine sonuna kadar devama karar vermiş görünüyorlardı.

Oldukça geriye kalanlar ve bu suretle biraz da kuru kalabalığa karışanlar aralarında konuştukları ve bu arada sigara içtikleri halde öndekiler bunu yapamıyorlar ve bu sıkıntı, çehrelerine, merasime daha çok yakışan ağır ve ıstıraplı bir ciddiyet veriyordu.

Arasıra açık pencereler ve alçak tahtaboşlardan sarkan taze yüzlü, çıplak kollu ve bacaklı kadınlara – gözlerinin bir tekiyle – şöyle yandan bir horoz bakışı atmaktan başka bir değişikliği olmayan bu yürüyüş o kadar uzun sürmüştü ki, cemaat, kendini Eyüp mezarlığının diz boyu çayırları içinde bulunca alayda hiçbir şeyin önüne geçemeyeceği bir dağılma oldu. Bereket versin, vaziyet beş on dakikalık böyle bir molaya elverişliydi. Cenaze alayları ne kadar tertipli olursa

olsun mezar hiç bir zaman hazır değildir ve daima tamamlanacak bir eksiği vardır.

Çukurun içinden kafaları ve çıplak göğüsleri görünen adamlar telaşla kireç, taş, su gibi şeyler isteyerek uğraşırlarken cemaat de teessürüne biraz ara vererek nefeslenmeye vakit bulur.

O gün de öyle olmuştu. Kalabalık, mayıs bayramına getirilmiş bir mektep alayı gibi, bir zaman için buraya niye geldiğini unutuverdi. Hazırlanan mezarın mümkün olduğu kadar uzaklarına dağılıp öbek öbek oturanlar, çömelenler, hatta gazete veya pardesüsünü serip uzananlar; soğuklamak korkusuyla yalnız arkalarının bele kadar olan kısmını bir ağaca sıkıca yaslayıp bacaklarını ileriye doğru kırarak yorgunluk alanlar, arkadaşlarından ayrılıp uzaklara giderek ve yüzlerini insan bulunmayan taraflara çevirerek tek başlarına karşı ufukları seyredenler!..

Eyüp'te akraba ve ahbabı bulunanlar, hazır gelmişken onların da hatırlarını hoş etmek için mezarlarını arıyorlar ve yanlarında bir iki de misafir götürüyorlardı. Sonra, mezarlığın bugünkü kibar ziyaretçileri arasında eski yazıyı unutmamış bellibaşlı adamlar da bir hayliydi. Bunlar, ayakta kalmış mezar taşları arasında dolaşarak okunaklı kitabeler arıyorlar; eski yazı devrine yetişemediğini tahmin ettikleri gençlere yüksek sesle bunları okuyorlar; eski edebiyatın, efendim, o herbiri birkaç mana ifade eden cinaslarına, telmihlerine, tevriyelerine ve daha nelerine hayran oluyorlar. Daha ötelerde nemli otlar arasında minimini papatyalar, iğne burnu gibi mavi mineler toplayanlar, geçerken kopardıkları bir taze dal ucunu çakılarıyle soyup yontanlar...

Orada, burada üçer beşer kişilik ayak divanlarında merhuma ait hatıralar, fıkralar anlatıyorlar. Sonra, merhum yavaş yavaş kendini aradan çekiyor; söz, başka vadilere sıçrıyor; politikadan ve şundan, bundan konuşuluyor. Derken birinin kendini fazla unutarak yüksek sesle bir şey anlatması

ve hatta gülmesi, ürpermeye benzer bir hareketle matemin tekrar dönmesine sebep oluyor; çehreler yeniden kararıp uzuyor; birisi toprağı göstererek: «Hepsinin sonu bu!» diye derin derin içini çekiyor.

*
* *

Mezarlıkta merhumun çok yakınlarından olduğu söylenen bir büyük zat tanıdım: Kısa kunt vücutlu bir ihtiyar. Göğsü ve karın kısmı o kadar kalın ki, kısa kolları ve kısa bacakları âdeta kasılmış bir elbise içinde gibi dik ve hareketsiz kalıyor. Bu vücut üzerinde Beyoğlu bakkallarındaki yuvarlak Avrupa peynirlerine benzeyen kıpkırmızı ve çıplak bir baş; iki ufak delikten ibaret kalmış bir burun altında diş fırçaları gibi sert ve kısa iki bıyık...

Yürüyecek hali olmadığı için herhalde, otomobille getirmiş olacaklardı. Şimdi, bir mezarın etrafını çeviren parmaklığa sırtını yaslamış ve yanındaki üç kişiden birinin parmaklık duvarına serdiği pardesüye kalçalarını iliştirmiş, ikide bir mendiliyle gözlerini ve yüzünü silerek dinleniyordu.

Etraftan kulağıma çalınanlara göre, bu ölüm, herkesten ziyade onu sarsmıştır. Serviler arasından dolaşarak yabani sarmaşıklar ve dikenlerle kaplı bir başka parmaklığın arkasında, onu iyice görecek ve işitecek bir vaziyette durdum.

Merhuma yakınlığı kadar da yüksek mevki sahibi olduğu için – etrafındaki üç adam müstesna – yanına kolay yaklaşılamıyordu. Bununla beraber, bazıları ona karşıdan uzun uzun baktıktan sonra hızlı hızlı yürüyerek önüne gidip eğiliyorlar; fakat fazla saygısızlığa cesaret edemiyerek birkaç kelimeden sonra geri geriye çekiliyorlardı.

Mezarlıkta büyük, küçük ayrılığı olur mu? O, hepsine babacan bir saflıkla elini uzatıyor: «Siz de sağ olun arkadaşım, yahut kardeşim, yahut çocuğum!» diyor, sonra ağlar gibi yüzünü buruşturarak hepsine hiç değiştirmeden: «Ah, za-

lim! Benim hakkımı yedi; ölmek benim hakkımdı... Ömründe yediği tek hak benim hakkım oldu!» diyor sonra, elini göğsüne bastırarak: «Nasıl da yanıyor yüreğim!» diye ilave ediyordu. O vakit, yanındaki üç daimi arkadaşının iştirakiyle hep bir ağızdan Fatiha okur gibi hafiften mırıltılarla iyi anlaşılamayan bir şeyler söyleniyor ve merasim nihayet buluyor.

Sonra o, birdenbire yanındakilere soruyor:

– Yahu, şu karşı tepede görünen kümbetler köy mü? Muhacirler mi yerleştiler acaba oraya?

Bastonuma dayanarak çömeldiğim yerden ikide birde kulağıma gelen sesi dinliyorum.

– Yahu, bak şu aşağısı köpek mandırası gibi olmuş. Köpekler nerede ise ölüleri çıkarıp yiyecekler. Belediye biraz himmet etse.

– Teşekkür ederim arkadaşım. Ah, zalim! Benim hakkımı yedi.

– Yahu, Kazım'ın telgrafına cevap vermedik değil mi? Dönüşte unutma. Bana hatırlat.

– Yahu, Eyüp'te kebapçılar hâlâ duruyor mu acaba?

Ağaçların arasından aşir sesleri gelmeye başlamakla beraber henüz mezarın tamamlandığını gösteren bir alamet yoktu. Büyük zatın üç arkadaşı biraz uzaklaşarak aralarında konuşmaya başlamışlar ve onu düşünceleriyle yalnız bırakmışlardı. O, bir aralık elini altındaki pardesünün cebine sokarak bir gazete çıkardı; sahifelerini açarak baktıktan sonra tekrar katladı ve yerine koydu. Fakat pardesünün cebinde bu defa eline başka bir şeyler geçmişti. Bunlar, bir kesekâğıdı içinde kebap kestaneleriydi. Bir tanesini aldı; gevrek kabuklarını parmakları arasında sıkarak çıtırdattıktan sonra kestaneyi kâğıda, kâğıdı cebe koydu. Fakat çok geçmeden tekrar çıkardı. Kararını vermişti.

Güçlükle başını çevirip mezar taşlarını okumakla meşgul arkadaşlarına baktıktan sonra bir tanesini soydu, yedi,

arkasından bir tane daha... Fakat, bir üçüncüsünü ağzına attığı zaman birkaç adım ötesinde küçük yüzlü, kara sakallı bir zat peyda oldu.

Boyu gayet uzun, vücudu gayet ince olduğu için otlar ve kurumuş çamurlar arasında başını öne uzatarak yürürken her an yerinden oynamış bir sarık gibi devrilecek korkusunu veriyordu. Yeni gelen, büyük bir heyecan içinde: «Vah kardeşim, bunu da mı görecektik?» diye şişman zatın omuzlarına sarıldı. Sivri sakalıyla arkadaşının çıplak kırmızı başını süpürürken gözlerinden iri iri yaşlar döküyordu. Nihayet, yüz yüze geldiler. Fakat çiğnemeye vakit bulamadığı kestane, boğazını tıkadı; morararak öksürürken, kestanenin birdenbire fırlamaması için, dudaklarını sıkarak avurtlarını şişiriyordu. Sakallı; teessürünü unutarak ona meraklanmaya başlamıştı. Dik ve azimli bir sesle:

– Bana bak, diye bağırdı. Sen, bize daha lazımsın... Bu kadar kendini hırpalamaya hakkın yok!.. Çocuk değilsin!..

Tehlike atlamıştı... Şişman, mendilini ağzından kaldırarak derin bir nefes aldı ve ağlamaya başladı:

– Benim hakkımı yedi, zalim!.. Ölmek benim hakkımdı!..

O esnada teneffüs sona ermiş, kalabalık dört bir taraftan mezara doğru akmaya başlamıştı.

Merhumun başucunda üç kişi nutuk söyledi. Bu nutuklara göre, bugün gerçekten bir büyük insanı, bir nevi yeni zaman peygamberini toprağa verdiğimiz anlaşılıyordu. Fakat o gün cenaze arkasında yürürken ve mezarlıkta oradan oraya dolaşırken hiç kimseyi alaka ile dinlemediğim, ancak şuradan, buradan esen fısıltılara kulak misafiri olduğum halde ben, bu büyük adamın yalnız kendinin değil, yedi göbek evvelden başlamak üzere bütün soy sopunun – hırsızlık, arsızlık, yalancılık, iftiracılık, ahlaksızlık, vesaire vesaire vesairesiyle – tekmil seyyiatını nereden, kimden öğrenmiştim Yarabbi!..

X

Bir kalabalık meclise giren adamda garip bir kuruntu vardır. Bütün o kalabalığı kendine bakmak, boyunbağındaki bir türlü düzelemeyen çarpıklıktan pantolonunun dikiş yerlerindeki parlaklığa varıncaya kadar bütün açık ve gizli ayıplarını aramak için oraya toplanmış sanır, nereye basacağını, ellerini nereye saklayacağını şaşırır. O dakikada o kalabalığı meydana getiren insanlardan herbirinin de kimbilir hangi ayıbı saklamak, hangi çorap deliğinin hangi pantolon paçasından, hangi içine kıvrılmış kirli gömlek kolunun hangi ceket kolundan fırladığını görmek kaygısıyle kendinden başkasını göremeyecek halde olduğunu düşünmez; hele bu insanlardan birçoğunun kimbilir hangi korku veya utancı bastırmak için yüksek sesle gülüp şakalaştığını hiç anlayamaz.

Evet, bir büyük cemiyetin içinde kimin kimi görmeye hali vardır? Ben, bu nükteyi nasılsa bir kere anlamaya muvaffak olduğum için uçsuz, bucaksız İstanbul'da, gerçekten kendi malikânem içinde gibi dolaşıyordum. Hangi noktada durmuş olursam olayım etrafıma baktığım zaman her tarafım yoldu. Meşrutiyet; hayatımın tabii gidişini değiştirmeseydi ben, bu yollardan yalnız birini tanıyacaktım; bütün ömrümce her gün hep onun birer birer bellediğim kaldırım taşlarından aynı kaleme gidip gelecektim. Fakat o yoldan bir kere şaşınca her şey değişiyordu. Her türlü hareketten bir azap gibi tiksinen bu ağır ve sakat kaplumbağa bedenine sanki bir seyyah kuş ruhu hulûl etmişti. Her gün, başımı alıp kimseye ve kendime bir şey sormadan bu yollardan birinde kendimi kaybediyor, hiç acele etmeden istediğim yerde istediğim kadar dinlenecek kainatlar dolaşıyordum. Gerçekten ne kainattır o İstanbul!.. Sürgünde Karadeniz'i askerlik zamanımda, dalganın attığı yerlere göre, bir parça aşağı Anadolu'yu ve Suriye'yi görmüştüm. Bunlardan bende kalan iz-

ler bir kere görülüp geçirilmiş bir rüyanın hatıraları gibi karanlık ve karışıktır. Fakat, buna mukabil kokular ve sesler, bir daha çıkmayacak kadar kuvvetle bana sinmiş gibidirler. Boğaz'da, yahut hatta Haliç'te bir deniz kıyısında birkaç Karadenizli karaya çekilmiş bir sandalı hızlı hızlı kavga ederek ve şarkı söyleyerek kalafat ederlerken gözlerimi yumarım, rüzgarın getirdiği katran kokularıyle kendimi Karadeniz'de bulurum. Tahtakale'de, daha yukarıda Vefa taraflarının bazı mahallelerinde Arabistan sesleri ve kokuları arasına girer kendimi, elinde asâsıyle uzun bir devriâlem seyahatine çıkmış bir serseri derviş vehmine kaptırırım.

Bir aynı mahalleye, bir aynı yere bağlanmayan gezginci fukara için muayyen günü ve mevsimi olan yerler yalnız daireler değildir. Ziyaret günlerinde hastane kapı ve bahçeleri; vapur ve tren günlerinde yolcu bekleme yerleri, hasılı insanların türlü rüzgârlarla deniz gibi coşup taştığı ve inlediği bütün yerler sanatını bilen fakir için tükenmez maden damarıdır. Hasta ameliyat ettiren, yolcu bekleyen, yahut uğurlayan, çocuk imtihana sokan kimse sadakaya inanmayabilir, hatta hiç bir yerden hiç bir şey beklenemiyeceğine de inanabilir. Fakat gene de böyle zamanlarda, kendine göre şahane denecek sadakasını verir. Yeni doğmuş çocuğunu, bir sakal-ı şerif bohçası gibi, iki eli üzerinde hastane kapısından arabaya götüren yaşlı babanın, karşıdan munis bir çehreyle bu sevince iştirak eden fakiri çiğneyip geçmesine imkân var mıdır? Hatta bir bakıma sevinç, insanı kederden de daha fazla cömert yapar. Bunu tecrübelerimle söylüyorum: Çok kere bir nikâh, düğün ve eğlence yerinde aldığım para, hastanede, mezarlıkta aldığımı kat kat aşmıştır. Bunlardan benim için emsalsiz bir vaka denecek kadar ehemmiyetli olan bir tanesini anlatmalıyım:

Her yıl, yaza doğru yolculuklarımdan en büyüğüne hazırlanmayı; Mesule bacı ile Hacca gidiyor gibi helallaşarak on beş, yirmi günlüğüne Bursa'ya, yahut Yalova'ya gitmeyi

âdet etmişimdir. Bu, benim büyük hastalığımdan kalmış bazı ağrıları sıcak su ile tedavi içindir. Fakat dönüşlerde daima kazancın masrafımdan çok daha fazla olduğunu görürüm. Bir defasında Yalova'dan dönüyordum. Geceydi; sıkı ve serin bir yıldız rüzgârı estiği için güvertede in, cin yoktu. Yalnız, vapurun karanlık burnunda – benim çocukluğumun gemilerinde yüzüstü uzanmış tahtadan bir denizkızının başını denize sarkıttığı yerde – bir kızla bir delikanlı duruyordu. Bir de biraz geride, direğin dibinde bir halat yığınının üzerine oturmuş ben...

Erkek, kendi ceketini kızın rüzgârla kabardıkça arasından gece ışıkları görünecek kadar ince elbisesi üzerine atmıştı. Vapurun durmadan inip kalkan burnunda arasıra bir dalga çatlıyor, onlar bir an bulut halinde havaya kalkan bir su serpintisi içinde kaybolup çıkıyorlar, fakat çekilmeyi akıl etmiyorlar. Kız, saçları uçarak önündeki parmaklığın demirlerine sarılıyor, delikanlı onu belinden, kollarından yakalıyor. Hayatlarının öyle ciddi bir anındalar ki, hatta, suların baskınına uğradıkça haykırışıp gülüşmüyorlar. Bu çocuklar ya o gün sıcağı sıcağına nişanlanmışlardır; ya ona benzer bir fevkalade hal... Herhangi bir aşkın bu ciddiyetle üstüste iki gece dayanmasını tasavvur edemiyorum. Bir yandan gitgide artan rüzgâr ve serinlik, öte yandan bu çocukların bir yabancıdan sıkılmaları korkusu bana buradan kalkıp gitmek için bir hareket yaptırıyor. Halatların üzerinden kalkmaya uğraşıyorum. Fakat vapur sallanırken, bu, benim için kolay değildir. Evvela bastonum düşüyor, sonra onu almaya uğraşırken rüzgâr kasketimi uçuruyor. Fakat rüzgâr, kasketimi onların ayakları dibine götürmüştür. Delikanlı, ne de olsa cıva gibi çocuk. Kasketi yakalayıp bana getiriyor. Bu defa onun arkasından kız da yaklaşıyor. Artık saçlarının da, entarisinin de uçacak halleri kalmamıştır. Islaklıktan sımsıkı başına ve vücuduna yapışmışlardır. Arkadan vuran bir fener ışığında birbirimizi pek az görebiliyoruz; çehrelerimizin parlamasıyle

sönmesi bir oluyor. Bu sırılsıklam yüzünde bir garip ateş yanan kızda bu anda bana karşı bir büyük zaaf hissediyorum. Elinde yarısı yenmiş çikolata var. Bir minimini çocuk masumluğuyla gülerek onu bana uzatıyor; fakat saniyesinde bunun nasıl bir çocukluk olduğunu farkederek, elini çekiyor. Galiba ben de dahil olduğum halde, gülüyoruz. O zaman, delikanlı, elini kızın omuzundaki ceketin cebine sokarak bana bir kâğıt uzatıyor. Eğilerek alıyorum. Bu defa kız, küçük bir tereddütten sonra, bir azizlik yapmak istediğini anlatan bir bakış ve gülüşle elini aynı cebe daldırıyor. Bir kâğıt lira da ondan. Bu, onun elini sevgilisinin cebine ilk sokuşudur. Bu hareket, daha ileride kimbilir ne boğuşmalara meydan açacaktır. Fakat bu an için o kadar sevimli, birbirlerine yakınlıklarını o kadar şiddetle hissetiren bir şeydir ki, birkaç adım uzaklaştıktan sonra delikanlı, sevdiğini yanımda öpmemek için titreyerek sıktığı elini bir üçüncü lira için bir kere daha aynı cebe sokuyor. Halbuki bu üç lira, onlar için çok paradır. Bunu yakından gördüğüm hallerinden anlıyorum.

Bir kere de gene büyük sevincini etrafındaki çocuklara onar para dağıtmakla ifade eden çok fakir bir ihtiyar kadına tesadüf etmiştim. Bir yaz gecesi benim eski Nur-i İrfan müdürlerine benzeyen bir iki dolandırıcı, bir umumi bahçede bir sünnet düğünü tertip etmişlerdi. Bahsettiğim kadın, sünnet edilen fakir çocuklardan birinin büyükannesiydi. Bahçenin bayraklarla süslü kapısına yerleştirilmiş halılar ve çiçekli masalarda, içeriye oluk gibi akan halka ikişer liraya bilet satan vükelâ yapılı düğün sahipleri kadının: «Ben Mustafa'nın büyükannesiyim. Yavrumu keserlerken korktu mu, bayıldı mı? Bir kere karyolasında uzaktan gösterin, gene çıkarım.» diye uzun müddet bağırmasına kulak asmamışlar, arasıra kalabalığa karışıp kaçmak istedikçe kolundan tutup dışarı atmışlardı. Fakat sonradan büyükhanıma sokakta bahçenin etrafındaki viran tahtaperdenin kenarında bir yer temin edilmişti. Kadıncağız, buradaki iri bir budak deliğinden yalnız

bahçeyi, oyun meydanını değil, mahalle arkadaşlarından ikisiyle beraber yaldızlı bir karyolada yatan Mustafa'yı da mükemmelen seyredebiliyordu. Çocuğun keyfi yerindeydi. O, başında «Maşallah»lı mavi takkesiyle, eline verilen bir şişirme düdüğü üfleyip öttürdükçe büyükanne de kâh gülüp kâh ağlayarak, aynı düğün daha bir büyüğüne benzer bir sesle etraftaki çocukları çağırıyor, onar para onar para sadaka dağıtıyordu: Şaka mı bu: Büyükanne budak deliğinden mürüvvet görüyor.

Evet, fukaraya karşı mesut adamın da bedbaht kadar eli açıktır; cömerttir. Bizim için korkulacak şey, hakiki ölü mevsim, kalblerin bir makine intizamıyle işlediği sükûnet ve muvazene zamanlarıdır. Keder veya sevincin o kadar birbirinden farkları yoktur. Ehemmiyetli olan şey, o korkunç muvazenenin bozulması, terazinin şaşkın hareketlerle sağa, yahut sola aksamaya başlamasıdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

I

Seferden dönen gemiciler vardır; sefalet iliklerine işlemiş, üst başları rutubetten, küften dökülecek halde; bastıkları yer ayakları altında hâlâ sallanıyor; uykuya dalarken yataklarında, bir büyük ölü dalga üzerinde gibi derin hışıltılarla ağır ağır yükselip alçalıyorlar.

Bu gezintilerden Süleymaniye'deki evime ben aşağı yukarı aynı perişanlık içinde dönerdim ve gördüğüm, duyduğum şeylerin sarsıntısı uzun müddet devam ederdi. Bu zamanlarda hangi cananın kucağı benim bu evdeki köşem kadar rahat olabilirdi. Benim köşem Haliç'i, Beyoğlu tepelerini ve açık bulunduğu zaman da bir kıyısından Süleymaniye kubbesinin bir parçasıyla bir minaresini gören o kırık pancurlu pencerenin karşısında bir büyük kerevetti. Üstünü, geçen yıllar içinde öteden, beriden elime düşmüş birkaç keçe, kilim parçası ve ne kadar aşınsa hâlâ yaşamakta devam ediyor gibi tazeliğini kaybetmeyen bir geyik postu ile donatmıştım. Yanımdaki duvara oyulmuş çiçeklikte daima elimin altında bulundurmaktan hoşlandığım bir iki ufak tefeğim dururdu. Mesule bacının yağmurlu havalarda bile her sabah sulamayı âdet ettiği bir cılız asma, gitgide büyüyerek evin bah-

çe yüzünü ve pencerelerini sarmıştı. Açık kapaması güç olduğu ve rutubetten mantarlaşmış kanatları her zorlayışta orasından, burasından toz halinde döküldüğü için pancurları daima kapalı tutardım. Bunun bu semtte oldukça sert olan kış rüzgârını kesmekte az çok yardımı olduğu için, yazın fazla sıcak günlerinde odayı serin ve loş tutardı. Sonra, önümüzde basamak basamak Haliç'e inen damlarda birkaç leylekten başka bizi görecek kimse olmadığı halde bu kapalılık, bana bu odada izah edilmez bir mahremiyet ve emniyet duygusu vermekteydi.

Geceleri lamba yanmadığı zaman pancurların aralıklarından tavana, duvarlara çok zayıf ve yeşilimsi aydınlıklar aksederdi. Bu yol yol çizgilerle akarsulara benzer bir belli belirsiz kaynaşma ve harelenme vardı ki, bende uzun zaman, imkânsızlığa rağmen, aşağıdaki denizden gelen bir gerçek akarsu aksi şüphesini uyandırmıştı. Denizden, yahut gökyüzünden, yahut da sadece aralık pancur tahtalarının henüz tamamiyle dökülmemiş rutubetli ve kaypak boyalarından, mehtapta ve gökyüzünün bazı fazla aydınlık gecelerinde bu ışık çizgileri bende âdeta seyret sepet sazlarından yapılmış bir büyük kulübe içinde yatmak vehmini uyandırırdı. Dünyada kadından gayri de bir şeye âşık olmak mümkünse, bu fazla hırpalanmış zamanlarımda bu odaya ve bu kerevete karşı duyduğum şeye aşktan başka bir şey denemezdi.

Uyku ile uyanıklık birbirinden ayrı iki âlemdir. Fakat ben, bu kerevet üzerinde geçirdiğim bazı gece saatlerinde bunların hangisi içinde bulunduğumu söylemeye gerçekten muktedir değilimdir. Vücut, yorgunluktan külçe haline gelmiş, en küçük bir hareket imkânını kaybetmiş bulunmasına göre, muhakkak ki her parçası ayrı ayrı uyuyor. Evet, kaplumbağa uykuda; fakat onun ağır ve sakat kabuğu içine hapsedilmiş kuş uyanık. Sırtımı bir yüksekçe duvar yastığına dayıyarak uzandığım yerden tavanda kaynaşan yol yol akarsu akislerini, karşımdaki duvara asılmış iki büyük levhanın çer-

çevelerini ve nur gibi parlayan yazılarını, oda kapısı yanındaki ördek sobanın daima açık kapağındaki ateşi görüyorum. Demek ki uyanığım. Fakat aynı zamanda bunların arasında gündüzün rastladığım bazı çehrelerin gitgide kımıldanmaya, gündüzki sesleriyle, konuşmaya, gülüşüp ağlaşmaya başladıklarını da görüyorum: Yani, hakikat âleminin vücutsuz mahlûku olan rüya. O halde bu anlarda bu âlemlerin hangisinde bulunduğumu nasıl kestirmeli?

Bazen asmanın dalları rüzgârla pencereye vurmaya başlar; soba, hafifçe horuldar; onun horultusunu oturduğu yerde yüzünü aleve karşı uzatarak uyuklayan Mesule bacının horultusu hiç şaşmadan takip eder. Hayaletlerim aralarında fısıldaşırlarken, dışarda bir yere vurulduğunu işiten çocuklar gibi seslerini keserler ve sinerler. Kerevetinin tahtaları âdeta kendiliğinden çıtırdamaya başlar; hafiflemiş elimi uzatarak çiçeklikteki lambayı yakarım.

Bu çiçeklikte elimin altında bulundurmaktan hoşlandığım bazı ufak tefek eşyanın durduğunu anlatmıştım. Söylemesi ayıp olacak amma, bunların bir kısmı kitaptır. Arasıra mezatlardan, ölü terekelerinden yok pahasına aldığım bazı kitaplar. Bunlar arasında en çok sevdiğim kalın bir Mesnevî şerhidir.

Arkamdaki yastığı düzelterek ve yerimde daha ziyade doğrularak onu dizlerimin üzerine açarım. Ahiretle dünya arasında ne acayip bir kitaptır bu Mesnevi! Kökü yerin çamuruna gömülü; fakat başını gökyüzüne kaldırmış ayçiçekleri gibi bir kitap! Ne Farisîsini, ne yüksek fikirlerini anladığımı iddia etmeyeceğim. Hayır, asla. Ben el açmaktan çekinmeyen bir adamım. Fakat bu kadar ilahi bir şeyi istemek için değil! Evet, onun ne Farisîsini, ne fikirlerine bir yakınlık iddia edecek değilim ben. Fakat onda bir küçük insanlardan bahsetme tarzı ve dünya nimetlerine karşı bir yüksek istiğna var ki, işte bunu kimsenin benim gibi anlayacağını zannetmiyorum.

Mesule bacı, şimdi artık Tamaşalık'ın açlıktan hırtlambosu çıkmış örümcek bacaklı, kuru ve sefil Mesule bacısı değildir.

Sarılı, kırmızı entarileriyle, mercan terlikleriyle, örme yün kuşağından sarkan anahtarlarıyle âdeta kelli felli bir konak kalfasıdır. Kendi kendine ne olduğu anlaşılmaz şarkılar söyleyerek evin içinde dolaşır; benim pek taraftar olmamama rağmen, pencereden pencereye komşularla yarenlik eder; kapıdan geçen satıcılarla bitip tükenmez pazarlıklara girişir. Tamaşalık'ta olduğu gibi, burada da kendisini herkese saydırmasını bildiğini hayretle görürüm. Bu kadar düşkünlüğün; bir lokma ekmek, yere düşmüş bir sabun parçası için bu kadar saç saça, baş başa dövüşmelerin ondaki konak kalfası nazlılığını, hatırşinaslığını bir türlü bozmamış olması bence Allah'ın bir muammasıdır.

Mesule bacıda şimdi farketmeye başladığım bir yenilik de sesidir. Eskiden kısık ve bir parça hırıltılı bir sesi vardı. Bu ses, yavaş yavaş açılmış ve tatlı bir gevreklik almıştır. Hele arasıra en olmayacak şeylere çocukça neşelenmesi, cilalı piyano kapaklarından çıkan piyano dişleri gibi bembeyaz dişleriyle çıngır çıngır kahkahalar atması beni de âdeta neşelendirir.

Gelgelelim bunlar Mesule bacının gündüzlere mahsus bir görünüşüdür. Akşamla beraber o da derece derece kararmaya başlar; yüzü uzar; burnu ile dudağı arasındaki mesafe korkunç bir surette uzar; hatta boyu bile uzuyor görünerek haline bir heyula sessizliği çöker.

Geceleri Mesule kalfa ile aramız bozuktur. Hizmetlerimi sessiz sedasız yaparken yüzüme bakmaz; konuşmaz; bir şey sorarsam dudak ucuyla cevap verir ve lakırdısı büsbütün anlaşılmaz hale gelir.

Hasılı bacı, bana dargındır. Onun gözünde ben, kuş ka-

dar bir çocuğu evime sığdıramıyarak sokağa atmış bir zalimim. Dünyada hiçbir şeyin bu kanaati değiştiremiyeceğini bildiğim için, asla üstüne varmam. Zaten bu bahsi kurcalamak tehlikelidir de. İsmail'i ondan ayırdığımız günlerin dehşetini hâlâ unutamam. Onu eşyasıyle beraber, Talât'ın yanında arabaya koyduğumuz zaman Mesule bacı, çırılçıplak evden uğramış, tekerleklerin önüne yatmaya kalkmıştı. Gecelerce onun gömlekleriyle yüzünü, gözünü kapayarak sabaha kadar uludu.

Şimdi, artık sesi pek çıkmamaktadır. Gündüzleri mutfakta, bahçede, sokak kapısında avunuyor. Fakat, gece oldu mu, anlattığım gibi, dertleri tepreşir ve eve, doğrusu pek de şikâyet etmediğim bir ağır sessizlik çöker.

Kış gecelerinde Mesule bacının yeri, oda kapısı yanındaki ördek sobanın ağzıdır. Hava soğuk olmasa bile bu soba mutlaka yanacak ve kapağı açık duracaktır. Alevin eksik olmaması için onun kuru portakal sandıklarından ince ince kesilmiş bir nevi meşaleleri vardır. Kendisi sobanın ağzında bir kilim parçasının üstünde dizlerini dikerek ve kollarını, bacaklarının üzerinden geçirip kilitleyerek saatlerce sessiz sedasız oturur ve uyuklar.

Mesule bacının bir yeni aşkı da vardır. Uzaktan uzağa kendisine benzeyen sıska ve uzun bir arap kedi. Onun karşımızdaki çeşmenin kuru yalağına doğurduğu yavruları bir gün bir süprüntücü –başı bir kaza neticesi yanarak yüzü, korkunç surette birbirine karışmış bir adam– süprüntü arabasına atmış ve faciayı pencereden görerek yalınayak sokağa fırlayan Mesule bacının yaygaralarına kulak asmadan denize götürmüştü.

Kendinin bir zaman süprüntü arabasının arkasından koşuşu ile kendisinin İsmail'in arabası arkasında yaptığı rezalet arasında bir benzerlik bulan bacı, o günden beri bu kediyi eve almış ve kendine, sözümona, dert ortağı yapmıştır.

Sokak yüzündeki pencereden, birbirine benzeyen uzun, sivri yüzleriyle sokağa bakarken yanık başlı süprüntücünün geçtiğini görecek olursa bacı neraklanır: «Allah daha da beter edece işalla, mamun yüslü kal aya!» diye arkasından beddua ederdi.

Doğrusu aranırsa, kedide öyle yavru mavru düşünecek surat yoktu. Sivri hırsız yüzlü, sansar gibi, bir mahlûktu. Mesule bacının merhametini maden gibi işleterek mutfağın yarısını yedikten sonra, akşama doğru sırtını daha ziyade uzatarak ve kulaklarını kısarak, mahallede eşkiyalığa çıkar ve bazen kafasında, bacaklarında dayak yaralarıyle dönerdi. Fakat, geceleri soba başında Mesule bacının ayakları dibinde mazlum mazlum yatardı. Bununla beraber sobanın açık ağzından hiç eksiz olmayan alevin aksinde uzun sivri yüzlerini hafif hafif sallayarak ve çenelerini titreterek karşılıklı bir uyumaları vardı ki bende onların, bilmediğimiz bir dille, birbirine bitip tükenmez bir şeyler anlattıkları vehmini uyandırırdı.

Kedi, arasıra titrer, silkinir, ince ince sesler çıkararak vaziyet değiştirir. Mesule bacı, bunu onun gene yavrularını hatırına getirmesine vererek derin derin göğüs geçirir; kafasını okşayıp kaşıyarak.

«Uzulma, Allah büyük! Allah o mamun yüslü kal ayayı da sulum sulum sulunduraca!» diye söylenirdi. Güya kel ayının sürünmekten başka bir şey yaptığı varmış gibi!..

Bilirim ki Mesule bacının bu sözlerinin bir parçası da banadır. Fakat bu biçareye nasıl anlatırsın ki, onu bu evden atan ben değilim; bilakis bizi bırakıp giden odur. Mesule bacı, bu gecelerde benim kiminle beraber olduğumu anlayamayacaktır. Karşımdaki duvara asılı:

«Dil bedest âver ki...»

levhasının yazısında saatlerce benim neyi seyrettiğimi anla-

mayacaktır. Aramızın en açık olduğu bir dakikada bu kıt'a onu nasıl benim kollarıma atmıştı Yarabbi! Onun manasını sezinlemeye başlarken seviniyor, daha iyi anlamak için benden bir şey beklerken çaresiz dargınlığımızı nasıl unutuyordu. O dakikada kamaştırıcı bir aydınlığa bakar gibi kıstığı kırmızı benekli gözleriyle, hırsla titreyen ince burun kanatlarıyle ne kadar değişikti.

Şimdi artık utanmayı bırakarak söylemenin sırası gelmiştir. Ben, bir zamandan beri arasıra kitap okurum. Hatta bir parça daha kendimi zorlasam arasıradan daha fazla da diyebilirim. Bunun nereden çıktığını bilmem anlatayım mı? Başlangıcı Tamaşalık'tan bir yerlere kaçmayı iyiden iyiye kurmaya başladığım günler çıkar.

Benim İzmir'de bir zavallı Gani Dedem vardı; o zaman benimle konuşan tek adamdı. Gani Dede'yi ehl-i dil kibarların çok sevip aradıklarını daha evvel de söylemiştim. Bunun bir sebebi de, gayet tatlı hikâye anlatmasıydı. Doğru veya uydurma neler bilmezdi o adam; herkesin mizacına göre cin, peri masalları, keramet masalları, dedikodu meraklıları için şehrin büyükleri hakkında iğneler ve taşlarla dolu fıkralar; ilim ve fazilet âşıkları için Farisî beyitlerle karışık Gülistan hikâyelerine benzer hikâyeler. Bunların bir tanesini de ben dinlemiştim: Eski zamanda ilim ve fazilet âşığı bir İran şahı devre çıkar ve aklımda yanlış kalmadıysa, Rey isminde bir kasaba veya şehre uğrar. Sokaklardaki yalınayak çocuklar bile gözlerini yumup sümüklerini şişirerek ezbere Hafız'ı okuyorlar, Sâdi'yi okuyorlar. Yalnız, bu çocukların arasında şahın gözüne – Gani Dede'nin tasvirine göre – bir parça bana benzeyen kocaman başlı ve sakallı bir hırpanî ilişir ki, elifi görse mertek sanıyor. Büyük şahların ihsanı gibi gazapları da boldur. Herifi adamlarına yakalatıyor, başından kavuğunu çıkartıyor ve alnının ta ortasına barutla, at nalı gibi bir dövme hakettiriyor: Hâr-î Râzî, yani Rey şehrinin veya kasabasının eşeği. Aradan beş yıl mı, altı yıl mı, hasılı, ne pek kı-

sa, ne de pek uzun denemeyecek bir zaman geçiyor ve ilm ü fazilet âşıklısı şah bir kere daha Rey şehir veya kasabasına uğruyor. Sakallı, alnının mor damgasıyle gene çoluk çocuk arasındadır. Fakat hayret! O, şimdi fıkıhtan simyaya kadar bütün ilimleri yutmuş, edip, şair bir adamdır. Şiir söylüyor, Kur'an tefsir ediyor, şahın yanında süs gibi gezdirdiği âlimleri, iskambil kâğıtları gibi bir solukta yere deviriyor. Nedir bu mucizenin sebebi? Damgayı yedikten sonra bu sakallının yüreğine garip bir ateş düşmüştür; evvela ötekinin, berikinin eline eteğine düşerek okuyup yazmayı öğrenmiştir; sonra yıllarca geceyi gündüze katarak çalışmıştır. Hem nasıl bir çalışma... Hasılı, Hâr-î Râzî değil, Rey şehrinin, belki İran'ın en büyük adamı olmuştur. Fakat ilim ve fazilet âşıklısı şah, şimdi ne yapacak? İğneyle ve barutla kazılmış damgayı silmeye imkân yok. Meğer ki biçareyi bir kere daha yakalatarak koyun kellesi gibi, alnının derilerini yüzdürsün. O halde bu haksızlık nasıl tamir olunacak? Şah, o vakit: «Gelsin bana dövmeciler!» diye buyuruyor; dövmeciler geliyorlar. Sakallının alnındaki yazıya bir «F» harfi ilave ediyorlar ve Hâr-î Râzî, Fahr-î Râzî oluyor; Rey şehrinin varlığıyle iftihar edeceği adam; meşhur İran şair ve tefsircisi Hazret-i Fahr-i Râzî.

Hikaye doğru mu acaba? Olabilir. Çünkü geceleri önümde yüzükoyun yere uzanarak boyundan büyük kitaplar okumaya kalkan, bana Acemce beyitler soran bu yumurcak, yüreğime vurduğu bir başka damga ile bana geceleri Mesnevi okumayı âdet ettirmiş olursa bir büyük şahın nasılsa cahil kalmış cevherli bir adamdan bir Fahr-i Râzî çıkarmış olmasını çok görmemek lazımdır.

Evet, bu okuma merakı bana bu hikâyenin ilhamıdır. Kitabımı okurken zihnimde bazı ışıklar uyanır; her zamankilere benzemeyen ufak tefek düşüncelerin kımıldadığını duyarım. İleride böyle bir gecede onunla gene başbaşa kalacak mıyız? Zannetmiyorum; ummuyorum. Fakat şayet böyle bir

şey olursa ona bu fikirleri söylemeye başladığımı tasavvur ederim. Benden işittiği şeylerin yeniliği karşısında bakışlarının değiştiğini görürüm. Arasıra dalgınlıklarımdan uyandıkça bana Mesnevi okutan işte bu çocukça hayaldir. Yeni eriştiğim mertebeye kendimi İsmail'e başka türlü göstermek hayali!..

Demek yıllar insanı değiştirmiyor. Çocukken gönlümden geçirdiğim bir kıza udla yaptığım zavallı tecrübeyi şimdi ağarmış saç ve sakalımla Mesnevi'de tekrara uğraşıyorum.

*
* *

Biçare Mesule bacı bunları bilmez. Bir gece kerevetimden birdenbire fırlayarak kırık kolumu bir kere daha kırılmak tehlikesine niçin düşürdüğümü bilmez.

Bir akşam, eve hasta ve çok yorgun dönmüştüm. Üstelik bir lodos fırtınası da esiyordu. Dizlerimin üstüne açılmış Mesnevi ile o uyanık mı, yoksa uykuda mı olduğumu kestiremediğim hallerden birine düşmüştüm. Belki de durmadan zıngırdayan camların sesinden kendimi kaybetmelerimle uyanmalarım bir oluyordu.

İşte o esnada oda bütün eşyasıyle –duvardaki levhaları, rüzgârdan sallanan perdesiyle– açık gözlerimin önünde dururken, uykunun rüyası daha küçük bir İsmail şekliyle karşımda belirdi; sallanan perdeye tırmandı; çıplak ayaklarıyle boşlukta sallanıyor; düşecek. İşte o zaman tanımadığım bir ses çıkararak kendimi fırlatıyorum; kolumun üzerine yere düşüyorum.

II

Kim olduğumuz, neyle geçindiğimiz mahallede bir sırdır. Tamaşalık gibi burada da âdeta ummanın ortasında kay-

bolmuş birer harap tekneye benziyoruz.

İlk zamanlarda Mesule bacının gevezeliklerinden korkarak onu evdekilerle ve konu komşu ile fazla konuşturmamaya çalışmıştım. Fakat sonradan gördüm ki, bu nafile bir yorgunluktur ve onun korkulacak tarafı belki bilakis fazla övünmeye kalkmasıdır. Mesule bacının, bir leyleğin hatıralarından daha derli toplu olmasını tasavvur edemediğim hatıralarıyle, dört yaşında bir çocuk dili gibi güç anlaşılır çetrefil diliyle Tamaşalık'ı öyle bir değiştirerek anlatışı vardır ki ben bile kendimizi garip hususiyetleri olan bir meçhul Afrika memleketindeki saltanatından uzaklaşmış bir hükümdar ailesi sanacak gibi olurum.

Sonra, gitgide anlamışımdır ki, bu mahallede de, Tamaşalık'ta olduğu gibi, herkes kendi derdindedir; kimsenin kimseyi görecek hali yoktur.

Evimizin tek misafiri Talât'tır. Daha evvel de söyledimdi galiba. O, benim ne iş gördüğümü öğrendiği zaman ürkmüştü; park kapısında ayrıldığımız gece bana sürünmekten bile tiksindiğini hissediyordum. «Gene görüşürüz,» derken yalan söylüyordu. Fakat aynı zamanda da gene bir his, bana bunun devam edemiyeceğini haber vermişti. Nitekim de öyle oldu.

Benim sevdiğim yerlerden biri de Bitpazarı'dır. Arasıra orada dolaşmaktan hoşlanırım. İnsanlarda, daha yukarda da bahsettiğim muvazenenin aksadığı yerlerden biri de orasıdır. Bir sıkıntı üzerine bazı eşyalarını, kendileri için kıymetli bazı ufak tefeklerini satmaya gelenler az çok şaşalamış insanlardır; kumar oynayanlar gibi tesadüflere ve bazı çehrelerin getirebileceği uğura daha fazla inanırlar. Ellerindeki ufak bir para ile kelepir düşürmeyi, mesela bir fakir kız çeyizlemeyi umanlar da öyle. Hasılı, ufak paranın pek hesabı, kitabı düşünülmeyen yerlerden biri de orasıdır.

Bir gün, satış yerini çeviren sıralardan birinde dinleniyordum. Tellal bir ara eline uzaktan kararmış bir mutfak ta-

vasına benzeyen, garip ve yuvarlak bir kemençe aldı. İnsan, ancak kendi hemcinsindeki çirkinliğe ve sakatlığa güler. Fakat bu, belki de sahibi tarafından yapılmış kemençe o kadar iptidai ve gülünç bir şeydi ki, gülerek, kemençeyi iğrene iğrene kuyruğundan tutulan bir hayvan ölüsü gibi parmaklarının ucunda sallayarak bağırdı:

– Antika bir kemençe (...) kuruş!

Bu defa halk arasında yüksek sesle bir gülüşme daha oldu.

Tellal, biraz bekledikten sonra sordu:

– Yok mu bir isteklisi bu kelepirin?

Gene kahkahalar.

Kemençenin sahibi, bıyıkları ve saçları ağarmış çok fakir kıyafetli bir Karadenizliydi. Sıralarda oturacak yer bulamayarak yere çömelmesi ona utanıyor gibi bir manzara vermişti. Tellal, eğilerek bu adamla bir şeyler konuştu ve tekrar başını kaldırdı. Bu defa Karadenizliye acımış görünüyor, fakat şakacılığı da bırakmıyordu. Gene bağırdı:

– Kelepir için sahibinden daha birkaç kuruş ikram istedim; razı olmuyor: «Can üstünde hastası varmış; memleketime gideceğim, yol parası çıkmalı!» diyor; dedi.

Kalabalıkta bu sefer ses yok.

Tellal, artık kemençeyi bırakmaya hazırlanmış, son bir tecrübe yaptı:

– Kılığına, kıyafetine bakmayın. Gayet güzel sesi varmış...

O zaman Karadenizli, ayağa kalktı; kısa boylu ve bir ayağı bir parça aksayan bir adamdı. Çalgıyı tellalın elinden aldı. Fakat birdenbire bunun öyle rastgele bir tutuş olmadığına dikkat ettim. Âdeta hakaret görmüş bir dostu, sakat bir evladı elinden tutar gibi severek ve acıyarak bir tutuş... Sonra, yayı sürterek kemençeden birkaç ses çıkardı. Bir Karadeniz türküsünün bir parçacığı mı, yoksa rastgele mi uyduruvermişti, bilmiyorum. Fakat öyle zehir gibi yüreğe işleyen

bir sesti ki, gayrıihtiyari gözümden yaş geldi.

Önümüzdeki sırada kelepir avlamaya gelmiş iki şişman adam oturuyordu. Bunlardan biri, arasıra birdenbire horlayarak, kestirmekte olduğu uykudan silkinerek uyandı; tıkanık mor burnundan yine horluyor gibi çıkan bir sesle: «Güzel sesi var yahu, almalı!» dedi. Zümrüt ve yakut yüzüklerle süslenmiş kıllı küt parmakları ve tıkanık mor burnu ile kemençeden kendisinin de aynı sesi çıkaracağını sanıyordu. Fakat arkadaşı vazgeçirdi. Gözlerimle etrafımda birini aradım. Ben mezattan bir şey alacağım zaman yüksek sesle pey sürmeye cesaret edemem; daha doğrusu, benim sınıfımdan olmayan insanların bazı yaptıklarını yapmaya kendimde hak görmem. Kıyafetinden ürkmeyeceğim bir kimseyi görseydim bu kemençeyi bana almasını rica edecektim. Ne yapmak için? Belki de gene sahibine vermek için... Sonradan gene o sesle çalsın diye... İhtiyarlamaya başladıktan sonra bende böyle anlaşılmaz huylar peyda olmuştu. Etrafımda böyle birini ararken ne göreyim? Tellalın arkasında kalabalık arasında benim Talât. Koltuğunun altında bir bohça ve elinde bir tunç havan. Derhal işi anlıyorum: Talât, gene sıkıntıda; bohçaya doldurduğu birkaç parça eşya ile havanı satmaya gelmiş; kalabalık arasında sıra bekliyor.

Karadenizliyi de, kemençeyi de unutarak kendisine doğru yürüdüm. Beni görünce bohça ile havanı saklamak ister gibi bir hareket yapıyor; hatta bir an beni aldatmak için zihninde bir yalan da tasarladığını seziyorum. Fakat Talât'ın o günlük sıkıntısı benim tasavvur ettiğimden de büyüktür. Üstelik de fena halde şaşalamıştır. Bunu, satmaya getirdiği birkaç parça yırtık pırtık çamaşırı görür görmez kendi de utanarak acele ile tekrar bohçaya tıkmasından anlıyorum. Bereket versin tunç havan bir iki lira ediyor ve Bitpazarı'ndan çıkıyoruz.

Talât'la barışmamız işte böyle olmuştur. Arada bir bunaldığı zaman Aksaray'ın bilmem neresinden benim evime

gelir, yemeğe alıkoruz. Hatta havanın çok bozuk olduğu, yahut evdekilerle kavgalı bulunduğu gecelerde benim odamda yattığı bile olur.

Evimize, hele yemeğe ve gece yatısına bir misafir gelmesi Mesule bacı için, Tamaşalık'ın dana bayramı kadar fevkalade bir şenliktir. Biçarede Sürurî Paşa yalısının kimbilir nasıl hatıraları esip savrulmaya başlar. Artık, köşe bucakta ne kadar gösterilecek eşyamız varsa ortaya dökülür. Talât'a tertemiz yatak çarşafları, ütülü patiska entariler, gıcır gıcır mercan terlikler çıkar. Mutfakta dolma tencereleri kaynar, et satırları takırdar, sıcak bir helva kokusu evi baştanbaşa sarar.

Talât, kapıdan girince bacının, uçmaya hazırlanan bir kuru leylek gibi kollarını sallayarak üzerine koşması, «beyefendi» diye eteğini öpmeye kalkması görülecek şeydir. Bir gün, hatta bacı, Talât'ın pardesüsünün çamurlu eteğini yakalamaya çalışır; Talât, bunu müdafaa için telaşla eğilirken kafa kafaya tokuşmuşlardır.

Benim evimde gördüğü şeyler Talât'ın ömründe hayal edemeyeceği bir saltanattır. Bacının şenlik geceleri gibi parıl parıl yanan dişlerinin bütün neşe ve hevesiyle, belki kendi de farkında olmadan, oynadığı bu konak oyununu, bu misafirlik oyununu zavallı Talât, kendine ikram sanarak ne yapacağını şaşırır.

Onun bize geldiği günler en ziyade kavga veya başka sebeplerle evinden uğratıldığı günlerdir. Bir zaman parmaklarıyle şakaklarını sıkarak ve gözlerini sımsıkı kapayarak oturduğu yerde hıfza çalışan bir çocuk gibi uzun uzun sallanır. Sonra gözlerini iri iri açar, ziyaret ettiği bir sarayın eşyasındaki hadden aşırı nisbetlere şaşan bir köylü gibi, her şeye ayrı ayrı bakar. Bununla beraber onun bazen nerede bulunduğunu düşünerek pirelendiğini, acayip bir rahatsızlıkla gözünü, burnunu oynattığını farkederim. Fakat Mesule bacının sofrasını donatmaya başlayan dolma ve helva tabakları bu

tutukluğu çabucak giderir ve Talât, her zamanki Talât olur.

Talât'a zamanla ufak ufak para yardımlarında da bulunmaya başladım. Yardım diyorsam, borç tabii. Ancak Talât'ı buna alıştırmak kolay olmamıştır. Bitpazarı'nda havanı sattığı gün korka korka yaptığım bu teklifi âdeta hakaretle reddettiğini hatırlarım. Birdenbire belki de hakkı vardı. Fakat soframı şereflendirdikten sonra buna da sıra gelmesi zaruri gibiydi.

Bir gece âfâkî bir konuşma esnasında bana karısının bir türlü neticeye bağlanamayan hastalığını anlatıyordu. Yeni bir ilaç için o akşamüstü tanıdıklarından birine yüzünü kızdırdığını, «Yarın belki bir çaresine bakarız» diye garip bir cevap aldığını söyledi. Ben: «Şu çekmecede bir miktar para var. Sen al onlardan ilaca yetecek kadar. Ay başında getirir, verirsin,» dedim. Talât'ta bir horozlanma alameti göründü:

– Para istemiyorum! Bazı dostların acayip hallerinden şikâyet için söyledim.

Anlamamazlıktan gelerek:

– Malûm, dedim, fakat şurada boşu boşuna duran bir para varken... Ay başından evvel lazım değil bana, diyorum.

Bizim âlemimizde de birçok defalar kadın kandırma vakalarına tesadüf etmişimdir. Nasılsa aramıza düşmüş bir toy genç kadını biri gözüne kestirir. Büyük cemiyette olduğu gibi, ilk önce para ile; mendil, küpe gibi ufak tefek hediyelerle avlamaya uğraşır, avlayamazsa da az çok yumuşatmaya muvaffak olur. Nihayet, bir gece vakti sokağın tenhaca bir köşesinde mülakata çağırır. Bir kötülük için değil, şöyle arkadaşça bir konuşma. Bir yandan söylerken bir yandan elleriyle kadının kollarına, bacaklarına dokunmaya başlar. Çünkü yalnız âşıkane sözlerle kalırsa kadının birdenbire öfkelenerek kalkıp gitmesi tehlikesi vardır. Fakat aynı zamanda

vücuduna bir erkek elinin hâkim olduğunu hissedince... Gece, kadının zayıf zamanıdır.

Bunun gibi ben de nazarî konuşmaktan fazla devam edersem Talât'ın nazlanmasından ve bu esnada kendi ağzından çıkacak bazı büyük kelimelerin gürültüsünden halecanlanarak büsbütün inada sapmasından korktum. Paraları çekmeceden alarak önüne koydum. Şimdi artık daha emin konuşabilirdik. Zavallı Talât, gecenin mahremiyeti içinde nasıl yavaş yavaş gevşetildiğini anlattığım fakir kadın gibi: «Yok canım... Olacak iş mi bu?» diye söylenmeye devam ediyor, vücudunun kanı bütün yüzüne kâfi gelmediği için burnunun ucu ve kanatları garip bir surette kızarıyordu. Manzara hâlâ gözümün önündedir; parmakları masanın tahtası üzerine hafif hafif, sinirli sinirli trampet çalıyor ve gitgide paralara yaklaşıyor. Sonra, onların üzerinde bir ikinci trampet faslı...

Ufak ufak sinir kahkahaları içinde farkında olmadan paraları yerden kaldırıyor; sıcak bir maddeye elini alıştırır gibi gene bırakıyor; gene alıyor. Gayrıihtiyarî Eşrefpaşa Camiinde, uzaktan uzağa büyükanneme benzeyen ihtiyar kadından, ilk müşterimden aldığım parayı, onu nasıl avucumda oynattığımı görüyor ve insanların bazı anlarda birbirlerine ne kadar benzediklerine hayret ediyorum. Kime karşı olduğunu bilmediğim birikmiş bir hıncı bu biçareden çıkarmak ister gibi âdeta zalim bir sevinçle yükleniyordum: «Koy şunları cebine Talât Bey, bu kadar iyiliğin var bana... ayıp, ayıp... ay başına getirirsin, haydi!..»

Gerçekten.. Talât, ay başında borcunu koşa koşa getirip teslim ediyor; yarısını on beşinden sonra, yarısını da ay sonuna doğru tekrar alıyor. Giren ayın başında gene hepsini birden getirmek şartıyle.

O zamandan beri Talât'la aramızda bir defter açılmıştır. Dairesindeki usule göre o, bu deftere özene bezene çizgiler çizer; rakamlar ve yazılar yazar. Ben, bir şey anlamadığımı, daha doğrusu, dikkat etmediğimi göstermemek için

gözlüğümü takar ve, «Evet, doğrudur,» diye bu hesapları tasdik ederim. Anlayabildiğim ufak bir şey, bunların gitgide bir ayın, birkaç ayın çevresi içinden çıkmakta, uzun vadeli bir devlet istikrazı manzarası göstermeye başlamakta olmasıdır. Fakat gene kendi kendime gülümseyerek düşünüyorum ki, onun oldukça ileri bir devlet memuru olarak arasıra benim fakir evime getirdiği şerefe göre nedir bu para!

III

İlk zamanlarda Mesule bacı ile Talât arasında beni pek eğlendiren bir kibarlık yarışıdır başlamıştı. Bacı, Sürurî Paşa yalısında ikraz, nezaket, dalkavukluk namına ne görmüşse Talât'a tatbik ediyor, hatırında kalan teşrifat cümlelerinin kelimelerini beceremediği için seslerini taklit ederek âdeta kuş gibi ötüyordu. Talât da zaten meşhur olan kalem efendisi nezaketiyle ondan geri kalmıyor ve karşımda bazen âdeta ortaoyunu oynanıyordu. Bununla beraber, ikisinin nezaketi de büsbütün hesapsız değildi. Talât, Mesule bacıyı tutmak, bu evde suyun başını tutmak demek olduğunu çabucak sezmişti. Bacıya gelince, ilk zamanlarda onun politikası daha derin ve inceydi. Talât'ı arasıra mutfağa, yahut içeri odaya çekip eline, ayağına kapanmakla onun beni İsmail'i yatılı mektebine göndermekten vazgeçirebileceğini ummuştu. Fakat bir zaman sonra onun bilakis bu işe önayak olduğunu görünce, yahut daha doğrusu, çocuğun hazırlıklarıyle Talât'ın meşgul olduğunu görerek öyle zannedince, birdenbire ona garaz oldu. Memurluk hayatında daima ayak altında kalmış ve etrafındakilerden gördüğü fena muamelelerden hastalık derecesinde bir azap duymuş olan Talât, vaziyeti çabucak sezdi.

Bacının çarpıklığı onu âmirlerinden biriyle arasında çıkmış bir tehlikeli anlaşmazlık gibi rahatsız ediyor, kaşları siv-

rilip ufak yüzü karmakarışık olarak: «Yahu, çıldıracağım. Ben ne yaptım bu Araba? Benim ne kabahatim var?» diye kendi kendini yiyordu. Sürurî Paşa yalısı nezaketine Tamaşalık'ın saç saça, baş başa kavgalarının az çok bir şey ilave etmemiş olmasına imkân yoktu. Onun için bacının öfke değilse bile, somurtkanlığı hiç tatlı bir şey olmuyordu. Zavallı Talât, onun burnu ile üst dudağı arasında gitgide uzayan mesafeyi ve içinde o şenlik gecesi gibi dişlere mukabil birdenbire bir maymun takımı sırıtacak gibi görünen kabarık, kapalı ağzı karşısında dehşete düşüyor, onu güldürmek için âdeta haysiyetsiz hokkabaz yardağı maskaralıkları yapıyordu.

Ortalık kararırken Mesule bacının uzun ince kollarını oda kapısının iki kenarına gererek simsiyah dikilmesi, bir zaman bu vaziyette durduktan sonra, Talât'ın adını söylemeden ağır bir sesle bana: «... yemeğe kalacan mı bu gece?» diye sorması zavallı adamı tepesinden vurulmuşa döndürüyordu. Öyle zannediyorum ki, bu dakikada Talât, çevik ve işkilli zekâsıyle nerede olduğunu, benim kim olduğumu, hele kendine açıkça hakaret eden Mesule bacının kim olduğunu ve bunların hepsinin üstünde de kendinin kim olduğunu şimşek gibi zihninden geçiriyor ve benim: «Sorulur mu? Elbette kalacak!» demem, onu büsbütün şahlandırarak yerinden fırlatıyordu. Akşam karanlığında gözler şaşılaşmış, dolu dolu, fakat mağrur, tulumba gibi inip çıkan gırtlak kemiği üzerinde kirli lastik yakasını ve boyunbağını düzelterek: «Hayır, hayır; mutlaka gideceğim; evde bekliyorlar!» diyordu. Ve ne mutfaktan gelerek evi tutmaya başlayan baharlı dolma kokuları, ne hiçbir şey onu yolundan alıkoymuyordu.

Uzun müddet anlamamazlıktan geldikten sonra bir akşam kapıda: «Yahu, Talât Bey, sen bu kuş beyinli Araba galiba içerliyorsun!» dedim. Birdenbire yüzü karıştı; elini göğsüne vurdu; bir dargın sevgiliden şikâyet eder gibi: «Göreceksin; beni verem edecek!» dedi ve ağladığını göstermemek için hızlı hızlı kaçtı.

Bununla beraber bir zaman sonra Talât'la Mesule bacının yeniden anlaşmaya başladıklarını hissettim. Fakat kalabalık içinde rezaletle birbirinden ayrılmış iki âşık gibi, bu barışmayı âdeta gizli tutuyorlardı. Sebebini aramak uzun müddet aklıma gelmedi. Sonra bir gece, Mesule bacıya ansızın bir baskın yaptım:

– Bana bak, sen bugünlerde sokaklarda fazla dolaşmaya başladın!

İlk önce kafa tuttu ve yüzüme bakmadan dudak ucu ile:

– Alla, Alla... Ben çocu muyum? Narda istaarsam gıdarım, diye homurdandı.

Fakat sonra sükûtumdan korkarak müdafaaya mecbur oldu:

– Atpazarın'a zazavat almaya...

– Sen Atpazarı'na değil, İsmail'in mektebine gidiyormuşsun!..

Birdenbire şaşaladı; korkudan kahkahayla gülmeye başladı.

Ben de hiç görmediği bir sertlikle gözlerimi açtım:

– Bak, ben gülmüyorum ama!..

Mesule bacı, burnuna kızgın maşa ile vurulmuş bir kedi gibi tısladı; toparlandı. Kekeleye kekeleye yeminlere başlamaya hazırlanıyordu. Bu sefer âdeta bağırdım:

– Yalan istemem! Bana haber verdiler.

Kolları, bacakları yaprak gibi titriyordu; bayılacak gibi bir halde sordu:

– Kim soladı!

Tabii: «Ben kendim gördüm!» diyemedim. Çünkü bu, kendimin de bazı akşam vakitleri mektebin civarında dolaştığımı, alacakaranlıkta mektebin pencerelerini, bahçenin parmaklıklar arasından görünen bir parçasını gözetlediğimi itiraf demek olurdu.

Mesule bacı, derhal Talât'ı ele verdi:

– Günah; günah; solamam diye yemin de etti ayo!

Demek, bu oyunu oynayan Talât'tı?.. Bacının surat asması devam ederse bu evde tutunamayacağını görmüş, onu yeniden avucu içine almak için bu çareye başvurmuştu. Meseleyi biraz daha eşeleyince diz boyu rezaletle karşılaşıyordum. Talât, bir gün bacıyı mektebe götürüyor; müdüre çıkarıyor, on beş, yirmi günde bir İsmail'i görmesi için izin alıyor. Bacı, tabii işi tadında bırakmıyor; ziyaretleri haftada ikiye, üçe çıkarmaya kalkıyor. Bu defa kendinden kapıcıya yalvarıyor, hatta ufak tefek rüşvetler götürüyor. Onu bazen teneffüslerde bahçeye salıveriyorlar; bazen ona da muvaffak olamıyarak leylek bacaklarıyle bahçe duvarının parmaklıklarına tırmanmaya kalkıyor.

İşin asıl acı tarafı, bundan en ziyade İsmail'in şikâyetçi olmasıdır. Mesule bacı, bana güya onun suçsuz olduğunu ispat için kendisini gördükçe nasıl kızdığını, kaçtığını, hatta «Gelme... utanıyorum!» diye kovduğunu açıkça anlatıyor.

«Gelme... utanıyorum!» Çöplük çiçeğinin bizi hor gördüğü, gökteki Allah'a ok atmaya kalkan Nemrut gibi küçük bacaklarının üzerinde kalkındığı ve çirkin bir inatla gözlerini ve burun kanatlarını kıstığı zamanlardaki çehresini görür gibi oluyorum; sıkıntımdan yere çömelerek ve gözlerimi kapayıp avuçlarımı şakaklarıma ve yanaklarıma vurarak: «Allah belanı versin fellah!.. Allah belanı versin!» diye inliyorum.

Mesule bacıyı iki gün üst üste, yatak ve yorganıyle beraber sokağa atmakla tehdit ederek ağlatıp bağırttım; üçüncü gün, Talât da aramızda bulunduğu halde ona apdest aldırtarak ve kitaba – evde Mushaf bulunmadığı için Mesnevi'ye – el bastırtarak büyük bir yemin ettirdik ve mesele kapandı. Yahut ben, öyle zannettim ve artık arkasını aramadım.

IV

Fakat meselenin asıl kapanması, hem de bir daha geri dönmemek üzere kapanması bu birinci senenin sonbaharın-

da olmuştur.

Bir yaz gecesi evdeyim. Talât, fevkalade şık bir kıyafetle geliyor; cuma ve bayramlara mahsus elbisesini ütületmiş, tıraş olmuş, saçlarını kestirmiş... Gülerek:

– Bil bakalım nereden? diyor ve hemen kendi bildiriyor:

– Senin oğlanın mektebinden... Velisi bulunmam dolayısıyle müdür bir tezkere yazmış... Gittim, görüştüm. Oğlanın üçüncülükle sınıf geçtiğini müjdeledi. Hatta birinci de olacakmış amma bir, iki hoca haksızlık etmiş... Pek haksızlık da değil ya... Oğlan, bazen kafa tutuyor ve hocaları kızdırıyormuş... «Mektep kapanıyor; tatilde ailesinin yanına gidecek mi?» diye soruyor müdür? Vallahi bilmem, dedim.

– Nasıl bilmezsin, Talât Bey!.. Hangi ailesinin?..

– Doğru amma, böyle konuşmam ihtiyatlı da olmuş. Çünkü biraz sonra oğlanı gördüm... Daha da büyümüş... Maşallah keyfi, neşesi yerinde... Allah seni başından eksik etmesin... «Babam beni aldırmayacak mı?» diye sordu.

– İsmail mi?

– Öyle ya...

– İsmail'le kavlimiz böyle miydi?

– Çocukla kavil olur mu canım? İsmail'i eve alıp almamak senin bileceğin şey... Bilirsin, ben korkarım sizin işinize karışmaktan... Bacı ile de ne geldiydi başıma... Fakat oğlan seninle mutlaka görüşmek istiyor.

Yüreğim hızlı hızlı çarpmaya başlamıştı, cevap veremiyordum.

– «Sınıf geçtim; babamın elini öpmek istiyorum» diyor.

Bende gene ses yok.

– Vallahi gene sen bilirsin amma, çocuğu mahzun etmekte mana yok...

– Öyle mi sanırsın, demek istiyorum; fakat demiyerek sadece acı acı gülümsüyorum.

– Anladım, doğru bulmuyorsun... Pekala; ne diyeyim?..

Talât'ın beni fazla sıkmadan yola gelmesi güzel bir şey. Fakat ne garip ki, buna da memnun olmuyorum. Binmemeye karar verdiği bir vapurun kalkmasını seyreden biri gibi tuhaf bir sinirlilik söylüyor.

Vapur kalktı; Talât söylüyor:

– O halde ben, yarın gene mektebe giderim. Yarın cuma, daire kapalı, çocuğu çıkarmaya söz verdim. Bu kadar parlak bir imtihandan sonra hakkıdır. Niyetim evvela parka, sonra Sirkeci'de bir sinemaya götürmekti. Fakat garip çocuk! Büsbütün başka bir istikamete gitmek istiyor... Kariye camisi varmış; onu görelim, diyor. Bir de bir başka cami daha varmış... Adını unuttum... Mürteci mi olacak, nedir bu oğlan?

Sadece: «Pekala,» dedim.

Oda kararmış, Mesule bacı, daha lambayı getirmemişti. Talât, bir şeyler anlatıyor. Fakat dinlemiyorum. Aklımda hep yarınki gezinti... El ele birtakım dar sokaklara girip çıktıklarını, İsmail'in türbe parmaklıklarına tırmanarak kapalı kepenkler arasından içerisini görmeye uğraştığını görüyorum. Kariye camisi neredFor? Evvela Mısır'da sanırdım. Sonra yangın yerlerinin ötesinde bir yerlerde olduğunu öğrendim; Kâbe gibi ancak istikametini bilirim. İleride bir gün bu camiyi arayıp bulmak benim için de artık vacip olmuştur.

Talât, geç vakte kadar bizde oturuyor. O gece bütün maskaralığı, dalkavukluğu üstündedir. Mesule bacıyı güldürmek için fıkralar anlatıyor; hatta kibrit kutusuna koyduğu bir parayı bacının burnundan çıkararak hokkabaz oynatıyor ve daha neler. Sonra, yalnız kaldığımız vakit defterini çıkararak bana olan borçlarını ne kadar zamanda, nasıl bir usulle ödeyeceğini izah ediyor. Fıkralar ve hokkabazlıklar gibi bunlara da, «Ha! ha!» diyerek başımı sallıyorum. Fakat gözümün önünde hep iç içe mermer sütunlar; ses veren loş kubbeler, mihraplar, avizeler ve aralarında merhamet verecek kadar küçük vücudunu, bunları görmek için yana eğdiği

ince boynu ile İsmail...

Gideceği vakit Talât'ı kapıya, sonra ayağımda terliklerle köşebaşına, daha sonra büyük caddenin ağzına kadar götürdüm. Daha fazla gitmek için bahane kalmadığı zaman ise utanç ve heyecandan sesim kesilerek:

– Talât Bey, muvafıksa o Kariye camiinde ben de bulunayım yarın, dedim. Tesadüf gibi bir şey... Sen evvelden bir şey söyleme... Çocuğu bir kere görmemek doğru olmayacak...

Sonra, ayrı bir sesle ilave ettim:

– Ondan sonra da oracaktın gene herbirimiz yolumuza gideriz.

Bunu Talât'ın sokakta benimle beraber görünmekten çekinmesi ihtimaline karşı söylemiştim.

*
* *

Ne de olsa çocuktu, «Baba» diye boynuma atılarak beni, ıslak dudaklarıyle, yanağımdan öptü!.. Yanağımdan! Boyu daha sivrilmiş, yüzü değişmiş ve daha da güzelleşmişti.

Camiden çıktıktan sonra, Talât, bir meydan kahvesinde oturmamızı teklif etti. Tenha ve yabancı bir yer olduğu için bunu yapabilirdik. Başta Talât olmak üzere üçümüz de neşeliydik. Üstümüzdeki ağaçtan boyuna etrafımıza inip kalkan serçelere simit kırıntıları atarak konuşuyorduk.

Konuşuyorduk diyorsam, bunu yapan Talât'tı. Biz, daha ziyade birbirimize gülümseyerek onu dinliyorduk ve kendi hesabıma ben, bundan daha memnundum. İsmail ile doğrudan doğruya konuşacağım her şey bizi bilinmez tehlikeye sürükleyecek gibi görünüyordu. Talât, İsmail'in vasisi sıfatıyle onun çalışmasını uzun uzadıya methetti. Fakat mutlaka değiştirilmesi lazım gelen bir kötü huyu da vardı. Bunu benim yanımda onun yüzüne karşı söylemek – gene vasî sıfatıyle – onun boynunun borcuydu. Hocalara, âmirlere, büyüklere ka-

fa tutmak sökmezdi. Bak, o kadar çalıştığı halde, dikbaşlılığı yüzünden sınıfta üçüncü olmuştu. Bu kafada giderse ileride çok sıkıntı çekerdi. Kendisi sırf «vaziyeti idare» ederek âmirlerini hoşnut ettiği için, «az çok» adam olmuş ve kazasız, belasız tekaüt yaşına yaklaşmıştı. Bununla beraber Talât, kendi muvaffakiyetleri üzerinde pek hararetle durmadı ve, «Allah hayvanları kızdırılmak için değil, yem yedirilmek için yaratmıştır,» diye, mevzua pek uymayan bir acayip darbımeselle sözünü bağladı. İsmail, evvela gülümsemeyi bırakmamakla beraber utanarak ve önüne bakarak dinlemekteydi. Fakat birbirimizi kaybettiğimiz müddet esnasında bana daha genişlemiş gibi görünen alnındaki inatçı damar kabardı; dudakları ve ince burun kanatları hafifçe kısıldı ve kendini müdafaaya başladı. Hocalara karşı ağzından terbiyesiz kelime çıkmıyordu. Fakat, onların bazı en açık şeyleri anlamamalarından, anlamak istememelerinden ve en ziyade de haksızlıklarından şikâyet ediyordu, «ceza defteri ve numara defteri ellerinde olduğu için» gülerek ve hakaret ederek yaptıkları haksızlıklardan.

İsmail, bu dediklerini ispat için çehresi gibi zekâsının ve konuşmasının da değiştiğini gösteren misaller anlatıyordu. Hocaların kaba muamelelerini, ağır hakaretlerini söylerken öfkeli ve âsiydi. Fakat anlayışsızlık dediği hallerini, ağızlarından nasılsa çıkmış bir yanlışlıktaki ısrarlarını, usulcacık bir kitap veya lügate göz atarak öğrendikleri şeyi kendilerinin diye satmalarını, okumadıkları bir vazifeyi okuduk diye söyledikleri yalanı anlatırken – gene çirkin bir kelime kullanmamakla beraber – dudaklarında ve gözlerinde beliren sinsi alay ve hatta merhamet bana öfke ve isyandan daha korkunç görünüyordu.

Bu sözleri, bu bilgiç edayı, bu bir küçük çocuğa yakışmayacak heyecanlarla değişip karışan küçük çehreyi hiç sevmemiştim. Demek ki, ben yanılmış değilim.

Bu çocukta kendime karşı sezdiğim istihfaf, düşmanlık,

bazı zaaf ve pişmanlık zamanlarımda şüphe ettiğim gibi, bir vehim değildi.

Zemheri ayazında niçin çıplak gezdiğini soran birine, «Bir kere soyunmuş bulunduk» diyen meşhur Mahmut Paşa çıplağı gibi Talât da nasılsa bir kere hocaların müdafaalarına girişmiş bulunuyordu.

Talât'ın daima ayak altında kalmış bir küçük insan olarak İsmail'e birçok noktalarda hak vermesi lazım geldiği, hatta yaşla, sefaletle kirli bir paçavra yıpraklığı almış küçük yüzü bazen aynı heyecanlarla kırıştığı halde o, müdafaalarında ısrar ediyor, cevap bulmaktan âciz kaldıkça Mecelle kaideleri ve kalem odası tekerlemeleriyle çocuğu şaşırtıp mat etmeye uğraşıyordu. Hele şimdi o, bahsi kazansın, ileride başka fırsatta İsmail ile bu işler üzerinde arkadaş gibi, akran gibi konuşup anlaşabilirdi.

Bende biraz evvelki, o bütün kinlerini unutmuş sübyan neşesi tamamıyle sönmüştü. Bu sefer, artık İsmail'in, benim için, çaresiz bir surette kaybolduğunu acı acı anlıyordum. Yalnız, daha yukarıda söylediğim gibi, o, ne de olsa çocuktu. Ömrünün, büyük bir kısmını adam atlatmakla geçirmiş ihtiyar tilkinin oyunları karşısında şaşaladıkça beni yardıma çağırıyor, gözlerimin içine bakarak: «Doğru değil mi baba? Sen söylesene!» diyordu.

Doğru İsmail, doğru amma, ben bu doğruları, bu sesle ve bu çehre ile senin ağzından işitmeyi sevmiyorum. Bununla beraber bu dar zamanında bana sığınışın, bana eski günleri, her söylediğim şeye inandığın zamanları hatırlatıyor. Bu sığınışı şimdi bile her şeye rağmen, o çocukluktan kalma emniyet, hürmet ve sevginin bir parça devamı gibi görmek için, içim eriyor.

– Sonra hocaların hepsi şikâyetçi değil ki benden... Mesela, bir kere de Tarih hocasına sorun beni...

İsmail'in, biraz sonra gene farkında olmadan söylediği başka bir söz:

Münakaşanın sonuna doğru İsmail'in bir sözü benim büsbütün başımı döndürdü. Çocuk, artık iyiden iyi hırpalanmış bir tavırla aşağı yukarı şöyle söylüyordu: «Hem efendim, ben kendim için kavga etmiyorum ki... Ben çalışıyorum; hocalarımı sayıyorum ne diyebilirler bana?.. Hatta seviyorlar bile... Başkalarına yaptıklarına dayanamıyorum. Başkaları için.»

Bu söz karşısında Talât, birdenbire durdu ve kalkık kaşlarının altında birdenbire testekerlek olmuş gözlerle bana baktı.

Görsen ne kimseye benzemeyen bir insan o, baba? Neler biliyor, nasıl konuşuyor?..

Talât'la pençe pençeye didişirken İsmail'in sesi kâh hırçın, kâh alaycıydı; dediğim gibi, her iki halinde de hoşuma gitmeyen bir sesti. Fakat: «Görsen ne kimseye benzemeyen bir insan o, baba!» derken birdenbire ne kadar değişiyor, ne kadar başka bir âleme geçiyordu bu ses Yarabbi!

«Görsen ne kimseye benzemeyen bir insan, o baba!» Başını kubbelerin ihtişamına kaldırdığı zaman yaptığı gibi, boynunu yana eğerek gözlerini kısıyor, boşlukta erişilmez mesafelere doğru bir uçuşu hayranlıkla seyreder gibi dudaklarından hafif bir ıslık çıkıyordu, «Şu şöyle olmuş, bu böyle gitmiş, o, bunu ezmiş, bu, onu anlamamış; öteki, berikine haksızlık etmiş, beriki ötekinin izzetinefsini, yahut kafasını kırmış.» Çok kere yüksek devlet divanlarına, yüksek ilim heyetlerine, yüksek mahkeme heyetlerine kadar en değerli, en ağır insanları derin derin uğraştırıp düşündüren ve birbirine düşüren bütün bu meseleler birdenbire bu sesle ne kadar küçük, ne kadar değmez çocuk kavgaları menzilesine düşüyordu. Ben, bu sesi geçen sene bir gün, küçük kabilemle Ayasofya'dan Süleymaniye'ye çıktığım gün, bir kere daha işittiğimi hatırlıyordum. O gün, birbirimizle kavgaya hazırlanıyorduk. Ben, İsmail'e, hakaret etmiştim. Fakat o, bir Farisî levhadaki güzelliği yarım yamalak sezdiğine sevinerek gene bu

biraz kısık, ağır sesle bana bu kavganın nafileliğini anlatmıştı. Biraz sonra Zeynep Hanım Konağı'ndan çıkan saçlı, sakallı talebelere bakarak, «Kimbilir neler biliyorlar onlar?» derken gene o ses... İnsan, karşısındakine birdenbire bu kadar ağır, bu kadar değişik bir sesle söz söyleyebildikten sonra küçük dünyamızın küçük davalarından, bir yığın hiç etrafındaki küçük didişmelerinden hiçbiri gerçekten yoktur.

Evet, nasıl insan; o kimseye benzemeyen Tarih muallimi! Kendisini tanımıyorum. Belki gerçekten İsmail'in dediği gibidir; belki bir parlak gösteriş arkasında bir çocuk vehim ve hayali! Fakat ben, önünden geçen saltanat arabasıyle önünden geçen çöp arabasına daima aynı müsavi bakışla bakmış gözlerimle bu Tarih muallimini görmeye çalışırken onu çılgıncasına seviyor, çılgıncasına kıskanıyorum. Demek Fahr-i Râzî masalı boş değil, en asi bir ruhu, bir düşüncenin yüksekliğiyle kendi boyunduruğuna vurmak hayali boş değil; İsmail'i kendinin de bilmediği kimbilir hangi ateşin iştiyakiyle çırpınan bu bir parça boyalı tozdan ibaret pervaneyi Mesnevi'nin ateşiyle kendime çekmek hayali büsbütün boş bir hayal değil. Ne yazık ki ben, o adam değilim.

Fakat ne yazık ki bu ömrümde belki ilk defa düştüğüm vecid hali, çok sürmüyor. Söz artık değişmiştir. Ayrılık yakın olduğu için, işlerimizi konuşuyoruz.

Söz arasında gibi başka yerlere bakarak:

– İsmail'in, yaz tatili nasıl geçecek? diye soruyorum.

Birden telaşlanarak:

– İzin verirsen mektepte kalacağım baba! diyor ve bunu gene hoşuma gitmeyen bir ağız kalabalığıyle telaşlı telaşlı izah ediyor. Zayıf kalmış dersler; arkadaşlarının yardımı olmadan anlaşılmayacak dersler; hazırlanacak vazifeler; mektepte başka yerde de bulunmayacak kitaplar ve daha birçok lar, lar, lar!..

Ağır ağır başımı döndürerek Talât'a bakıyorum. O, namaz kıldığı zamanlarda olduğu gibi, gözlerinde, dudakların-

da, burnunda seğirmeler başlıyor.

Mesele gerçekten ehemmiyetli Talât, İsmail'in yazı bizimle geçirmek istediğini söylerken, beni aldatmıştır. Kelimeler tamamiyle aklımda değil. Belki Talât, kendine bir açık kapı bırakmak için kaçamaklı konuşmuştur. Fakat kelimeler ne olursa olsun bende bıraktıkları tesir budur. Halbuki İsmail bizi istemiyor; hatta böyle bir teklifin ağzımdan çıkmasına zaman bırakmamak için bana solumadan kurt masalları okuyor. Mesela, hiç kırık numarası yokken, «zayıf derslerim var» demesi apaçık bir yalan değil mi?

Ya bir gizli duygusu bana lakırdımı geveletmemiş olaydı; sırıta sırıta; «Seni bekliyoruz evde!» diyeydim?..

Evet, İsmail, bizi istemiyor. Bu, Talât'ın bir oyunudur. Belki değil, muhakkak... Karşımda kapana kısılmış fare gibi sık sık gözlerini kırpmasından, burnunu oynatmasından da belli değil mi? Mesule bacı, Talât'ı gene sıkıştırdı; o da yeni bir dargınlıktan ürkerek beni sattı.

İsmail, meselesini bu kadar kolay hallettiğine memnun, gülüyor; tehlike atladıktan sonra başka şeyler üzerine Talât'la çene yarışı yapıyor.

Bu kahvede biraz daha oturabiliriz. Akşama dünya kadar vakit var. Bunu istiyorum da. Bir ara İsmail için âdeta ümitlere kapıldıktan sonra ondan, ağzıma bir pas acılığı veren bu fena duygu ile ayrılmak benim için gerçekten güç olacak. Her şeyin büsbütün bittiğini gören bir dargın âşık gibi bir mucize bekliyorum. Fakat mutlaka kalkmalıyım. Karşı sokağın başında sopalı ve torbalı bir adam görünmüştür. Önümüzdeki sıra dükkânları ağır ağır dolaştıktan sonra bu tarafa dönecek, masaların herbiri yanında gecike gecike bize doğru gelecektir. Ben, bu tehlikeyi nasıl daha evvel düşünmedim?

Birdenbire ayağa kalkarak:

– Bana izin çocuklar, diyorum; hemen gitmeliyim.

Sonra, benden hesap soran varmış gibi, kendim için en

akla gelmeyecek gülünç yalanı söylüyorum:

– İşim var.

Bu uzun yaz gününün ne güneşi, ne de rüzgârı hiç kâr etmemiş gibi eve gittiğim zaman, yanağımda İsmail'in öptüğü yer hâlâ ıslak duruyordu. O gece sabaha kadar da öyle kaldı.

Eylül sonuna doğru bir akşam eve döndüğüm zaman bana kapıyı o açtı; gene aynı ıslak dudaklarla yanağımı öptü.

İsmail, çılgınca bir sevinç içindeydi. Bilmem nasıl bir müsabakayı ikincilikle kazanmıştı. İyi anlamadığımı görünce:

– Yani, parasız devlet talebesi oldum, dedi; bundan sonra artık para vermeyeceksin.

İsmail, artık para vermeyeceğimi söylemekle beni memnun edeceğini sanıyordu. Demek artık aramızdaki son bağ da kopmuştur.

Elinde boğazı kesilmiş bir horozla sokaktan gelen Mesule bacı, bizi bir arada görünce ağlayıp bağırmaya başladı. Horozu elinde sallayarak taze kanlarını üstüme, sakalıma sıçratıyordu. İsmail, kahkahalarla gülerek işi anlattı:

– Ben gelirsem horoz keseceğine yemin etmiş... Akşam geç vakit bekçiyi aramaya gitti...

Sorfada bu işe pek memnun olduğumu birçok defalar tekrar etmeme rağmen, o gece yalnız kaldığımız vakit İsmail:

– Değil baba, dedi, değil, sen umduğum kadar sevinmedin.

Kendisinde şimdiye kadar görmediğim oynak ve şakacı tavırla gözlerinden birini kapıyor, dilini çıkarıp burarak ne söylesem inanmayacağını bana anlatmaya uğraşıyordu. Bunlar, onun mektepte kibar çocuklarından öğrendiği haller olmalıydı.

Gülerek: «Gel bak İsmail,» dedim, «görüyorum ki sen artık küçük bir erkeksin. Birçok şeyleri anlamışsın. Sana bir şey söyleyeceğim: Sevindiğimi söylememin ne kadar doğru olduğunu, başka delil istemeden, hemen kabul edeceksin.»

Ona artık çocuk olmadığını söylemekle beraber eskisi gibi, hatta eskisinden de fazla, bazı akşam vakitlerinde Tamaşalık'ın sıtmasından titrediği zamanlardaki gibi yanıma alarak, kucağıma oturtarak, başını tutmuştum:

– Daha evvel bir sual soracağım sana. Amma doğru cevap isterim. Sana ailenden bir para kaldığını söylemiştim. Ne diyorsun sen bu işe?..

– Evet baba, o zaman inandım. Fakat sonradan düşününce...

– Tamam; anlaştık, inanmıyorsun artık; doğrudur, her şeyin bir mevsimi var. Fakat şimdi söyliyeceğime inanmalısın. Ben, senin için bir parça fedakârlık edebildiğime memnundum.

– Onu biliyorum.

– Demek ki artık para vermiyeceğim diye sevinmeme imkân yok. Peki, o halde bu işe sevinmemi nasıl izah edeceğiz?

İsmail, duygularıyle yaşayan bir küçük çocuk olduğu müddetçe elim, kolum bağlıydı; ona hiçbir şey anlatmama çare yoktu. Fakat şimdiki idraki az uyanmıştı, onu bu yoldan yakalamayı ve yüreğine ufak bir yara açmayı mümkün görüyordum. Bu, benim ufak bir intikamım olacaktı; İsmail, bunu haketmişti.

– İsmail, dedim, ben, senden değil, sen benden, benim gibi bir adamın yardımından kurtuluyorsun. İşte ben buna seviniyorum.

Dediğim gibi, İsmail'in sözümdeki zehiri anlayacağını ummuştum. Fakat bu kadar kuvvetle değil! Vücutçuğunun kollarımda, vurulmuş kuş gibi hopladığını duydum ve ağlamaya başladı.

İsmail duyuyor, ağlıyor; fakat yapılacak bir şey yok. Ne benim tarafımdan, ne onun tarafından. Daha korkuncu, beni ve kendini teskin için söyleyeceğim herhangi bir sözün hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini ve bana hürmetsizliğin en bü-

yüğü bu olacağını bir büyük insan gibi hissediyor.

Biraz birbirimizden uzaklaşmış, karanlığın içinde bu ağlamanın yavaş yavaş kesilmesini bekliyoruz. Sonra, bilmiyorum ne kadar sonra, billur gibi canlı ve pürüzsüz bir sesle tekrar konuşmaya başlıyor:

– Yalnız bir şey var baba... Onu daha söylemedim. Bu imtihanı kazananları olduğu mektepte, yahut istediği mektepte okutmuyorlar. Nerede açık yer varsa orada okutuyorlar. Bana Bursa düştü.

– Çok güzel İsmail. Görmedim amma, güzel memleket derler.

– Gitmeme on, on iki gün kadar zaman varmış. Düşündüm ki, sen istersen, bu on, on iki günü burada geçireyim.

– Çok iyi olur İsmail... Mademki istiyorsun...

Mutfakta bulaşık tıkırtıları kesilmiş, Mesule bacının terlikleri sofada işitilmeye başlanmıştır. İsmail, sesini alçaltarak.

– Yalnız, istersen Bursa'ya gideceğimi o güne kadar bacımdan saklayayım. Yoksa, gene bize kan kusturur. Hatırlarsın ya, o gün araba tekerleklerinin altına nasıl kendini atmıştı?..

İsmail, bundan sonra bacının mektepte yaptığı rezaletleri uzun uzun anlatmaya başladı. Kapıyı boş buldukça içeri kaçarak kendini kovduruncaya kadar uğraşırmış... Mektebe giremeyince de, «İsmail pencereye gelsin; İsmail bahçede parmaklığın yanına gelsin!» diye hademelerle, talebelerle haber göndermeye başlamış... (İsmail bunları anlatırken ikide birde Mesule bacının konuşmasını taklit ederek kahkahalarla gülüyordu)... Sonra parmaklığa çıkarak kollarını sallaya sallaya işaretler yapıyormuş.

– Bilmiyorsun baba... Çocuklar bir kere alaya başlarsa... Bir aralık sana haber gönderecek oldum...

Sofada hâlâ işlerini bitirmemiş olan Mesule bacı arasıra uzun ince vücudunu, yılan girer gibi, kapıdan uzatıyor, anla-

madan İsmail'in kahkahalarına iştirak ederek:

– Ayo, bana da solayın da ban da gulim, diyordu.

Bir keresinde de garip bir halle:

– Sakı bana mı gülüyosunuz ayo? diye sordu.

İsmail bana göz kırparak neşeyle:

– Elbette sana gülüyoruz; başka kime güleceğiz! dedi.

– Yoo... Sen bana gulmezsin.

Mesule bacı hakaretin her şekline alışıktı; bunu âdeta kendi hakkı sayardı. Fakat onda gülmeye karşı garip bir hassasiyet kalmıştı. Şimdi İsmail'in kendine gülmesini imkânsız gördüğü için şaka yapıyordu. Fakat başka zamanda etrafta kahkaha sesi işittiği zaman hemen pirelenerek gözlerini belertir; kendini en gülünç vaziyetlere düşürmekten âdeta zevk aldığı halde, biri gülecek olursa korkunç bir çehreyle:

– «Na oluyu?.. Yüzümde mamun mu oynuyo?» diye kavgaya hazırlanırdı.

Mesule bacının bir defa İzmir'de bir Arap dilenciden yediği korkunç bir dayağı seyretmiştim. Fakat doğrusunu söylemek lazım gelirse İsmail'in bu geceki alayı ondan daha acıydı. Yaşının çok üstünde bu kadar ince duyguları, bu kadar garip sezişleri olan İsmail'in az önce karanlıkta ağlayışını dinlediğim çocuk sefil olduğu nisbette ve hatta asıl bunun için ilahi olan, merhamet kadar tatlı, bir muhabbeti hissetmesi bana anlaşılmaz bir muamma gibi görünüyordu. Bir ara İsmail'deki bu vefasızlık bana öyle eza verdi ki, söyliyecektim. Fakat biraz evvelki ağlayışı hatırladım ve bu anlaşılmaz çocukta – benim arzumu çok aşacak şiddette bir sarsıntı yapacak – yeni bir zembereğe dokunmaktan korkarak sustum.

İsmail, Süleymaniye'deki evde on iki günden de fazla kaldı.

Ondaki değişiklik birkaç ay evvel gördüğümden çok büyüktü. Bazen anasının bize bıraktığı bir bohçadan çıkmış nüfus tezkeresinden şüpheye düşüyor, «Sakın ne idüğü belli olmayan bu yarım yamalak kâğıdın gösterdiğinden birkaç yaş daha büyük olmasın?» diyordum.

Yalnız mektep kitaplarıyle kalmıyarak daha başka kitaplar da okumaya başlamıştı. Zaten bu huy onda küçükten beri vardı. İçine peynir sarılmış gazete kâğıtlarını okur, sokakta giderken bir çeşme, yahut mezar taşına rastgeldiğimiz zaman, «Dur baba, okuyalım!» diye eteğimi çekerdi. Fakat şimdi korkulacak bir iptila haline gelmişti. Bana çekinmeden de söylediğine göre, hocaları onun şuradan, buradan eline geçirdiği kitaplardan bazılarını yakaladıkları zaman gözlerini iri iri açarak, «Ahlak numaranı kıranz!» diye bağırıyorlardı. Birçok geceler uyku saatinde kendisini merdiven aralıklarında kırık mektep eşyaları saklanan odalarda, cebinde taşıdığı bir mum parçasını yakarak, kitap okurken yakalayan gece bekçilerini nasıl kandırdığını gülerek anlatıyordu. Demek, mektebin İsmail'den şikâyeti haksız değilmiş!

Kariye Camiinde buluştuğumuz gün, horoz gibi Talât'la alt alta üst üste boğuşurken hocalar için düşündüğü bazı şeyler tüylerimi ürpertmişti. Şimdi, onun mektep dışındaki daha ağır ve yüksek şeyleri içinde bunlardan daha az korkunç olmayan fikirler söylediğini işiterek dehşete düşüyordum. Bir çocuk için azgın atların kuyruğunu çekmek, koşan tramvaylara sıçramaktan çok daha tehlikeli oyunlar! Yalnız, bu oyunlar tek başına oynanamayacağı için, beni de Talât gibi münakaşalara sürüklemeye uğraşıyordu. Fakat ben, yıllardan beri yalnız yaşaya yaşaya konuşmayı unutmuş ve bunun bir şeye yarayacağına zaten pek inanmamış adam, sadece onu sessiz sedasız dinliyordum ve İsmail yorularak başka şeylerle oynamaya gidiyordu. Ah, şu çocuklar! Bir oyuncak gibi daima oynayacağımı sanırken, hiç beklemediğimiz bir anda elimizde ateş alan bu havai fişekler! Gökte kandil kan-

dil uçtuktan sonra neye çarparak nereye döküleceklerini bilmek mümkün müdür?

Hasılı, İsmail gerginleşen şakaklarının -kalemle yapılmış resimlerdeki gibi biraz yana çekerek- uzattığı gözlerinin saniyeden saniyeye değişen bakışlarıyle daha incelip şeffaflaşmış, cildinin saniyeden saniyeye değişen renkleriyle bana âdeta korku veren bir yeni İsmail'dir. İsmail'in bütün bu tavırları, bu huyları mektepten aldığına şüphe yok. Keşke yalnız almakla iktifa etse. O, kendinde olanlarını bunlarla karıştırınca nasıl bir tertip meydana geleceğini bilmiyorum ve işte asıl bu, beni korkutuyor.

Gecenin bir kısmını bahçeye ve sokağa girip çıkmakla, sofada Mesule bacı ile gülüşüp boğuşmakla, geçiren İsmail, nihayet odama gelir; yorgun ve durgun bir tavırla karşıma oturur.

Mesule bacı, bu hali uyku mahmurluğu sanarak onu yatırmayı teklif eder. İsmail, ona ve bana bakıp gülümseyerek:

– Bir parça işimiz var... Şimdi gelirim, der.

Bu bir parça işin ne olduğunu bilirim. Fakat onun söylemesini beklerim.

– Azıcık senin kitabını okuyayım mı baba?

– Uykun gelmediyse peki, İsmail.

– Senin de gelmediyse.

İkimizin de uykuyu düşünmediğini ikimiz de biliyoruz. Fakat bu, bir nevi âşık ağzı ve nazıdır.

Âdeta nazlanarak Mesnevi'yi yerinden alırım, sahifelerini karıştırmaya başlarım.

– Güzel bir yerinden oku baba.

– Her tarafı birdir onun, İsmail.

– Oku; manasını anlat bana.

– Bunları anlatabilmek için çok okumuş olmak lazım İs-

mail. Bilirsin ki ben cahilim. Amma şöyle rastgele bir yerinden sana okumaya çalışayım.

«Rastgele» deyişim yalandır; okuyacağım yer ona kendimi beğendirmek için, imtihana girecek bir çocuk gibi tekrar tekrar okuduğum bir yerdir. Fakat, gene de imtihanda bütün bildiklerini unutan çocuk gibi şaşırırım.

Mesnevi'nin ne kelimesini, ne de fikirlerini anlayacak bir adam olmadığımı daha önceden söyledim. Fakat onun kimsenin benim kadar anlayamıyacağını da gene daha evvelden söylediğim tarafı yavaş yavaş anlatmaya başlarım. Ben, yalnızlığı içinde düşüncesi rüya, sözü bir nevi sayıklama haline gelmiş bir fikir fukarasıyım. Fakat, belki de bunun için, karşımda uyumak üzere bir çocuğa bir mazbut düşüncenin hendesesini değil, bir rüyanın birbirine karışmış şekil ve boyalarını anlattığım için onu yavaş yavaş tuttuğumu, benim artık hiçbir çirkinliği görmeyen gözlerle kendime ramettiğimi görürüm. İsmail, bu saatlerde hiçbir düşüncenin hiçbir küçük dünya hırsının benim elimden alamayacağı benim İsmail'im olur...

*
* *

İlk ayrılıkta Mesule bacı, yırtıcı çığlıklar koparmış, sonra bunu bana karşı bitip tükenmez dargınlıklar takip etmişti.

Fakat gecenin birinde o, henüz daha eylül sonunda bulunmamıza rağmen yaktığı sobanın başında kendisiyle; ben kerevetimde Mesnevi'm ile yalnız kaldığımız zaman, ağlamadı ve bana darılmadı. Bu seferki ayrılığın çaresizliğini o da anlamıştı. Hafif bir rüzgâr vardı. Asma dalları penceremize çarpıp salladıkça başını kaldırıp dinleyerek İsmail'in korktuğunu söylüyordu. Bursa şuracıkta bir yerdi. İsmail'in yeni mektebindeki yatağında çoktan uykuya dalmış olduğunu ona temin ediyordum. Fakat bu kadar çaresiz bir ayrılığın bu kadar kısa bir yolu olmasına o, bir türlü inanmıyor,

rüzgâr tekrar pencereyi tıkırdattığı zaman bana yeniden aynı suali soruyordu.

Evet, Mesule bacı, bu sefer bağırmadı; darılmadı. Fakat hepsinden fenasını yaptı. Bazı geceler karşı ve arka evlerde gramofon çalardı. Mesule bacı, bunlardan, şarkı da değil de, bir gazel öğrendi. Onun gülerken ve ağlarken bana âdeta güzel gelen bir sesi vardı, fakat: «Ban sani aşkı ile...» diye gazel söylemeye başlayınca...

Bazı akşam, mutfaktan gelen bulaşık şakırtıları arasında onun ilahi bir acıyı bu kadar sefil ve gülünç bir kalığa sokan bu gazelini dinlerken eski vahşi çığlıkları ne hasretle aramışımdır.

VI

İlk geldiğim zaman mahalle dar ve eğri büğrü bir sokağın bozuk kaldırımları kenarına dizilmiş irili ufaklı iki sıra evden ibaretti. Boyaları dökülmüş, şahnişleri çarpılmış, saçaklarının kırıklanmış kafeslerinde güvercinler yuva tutmuş eski zaman evleri; başka bir iddia ve heves, başka çeşit pencereler, kapılar ve balkonlarla tuğladan, taştan yapıldıkları halde onlar kadar sefil ve ihtiyar bir çehre bağlamış yeni zaman evleri ve aralarında yeni bir yangın veya zelzeleden çıkmışa benzeyen birkaç virane.

Bu iki sıra ev, benim için uzun zaman, Karagöz göstermelikleri gibi, iç ve arkası olmayan tek yüzlü bir resimden ibaret kalmıştır; gündüzleri, uzun yıllar asılı kaldığı bir duvarda güneşten, tozdan, rutubetten boyaları silinmeye yüz tutmuş bir eski suluboya; gece olunca pencerelerinin dışarıdan ve karşıdan vuruyormuş gibi görülen ölü aydınlıklarıyle bir karanlık kabartma...

Geçen yıllar içinde bu kapılardan girip çıkan insanlar gördüm; içlerinden ve kapı önlerinden sesler işittim. Bende

bunlara karşı asla bir merak ve tecessüs yoktu. Hatta pencerelerini bile kapalı tuttuğum evimde etrafımı saran dua yalnızlığı içinde rahatsız edilmekten korkarak bunlardan kaçıyordum bile.

Böyle olmakla beraber, bu görünüşler ve sesler, geçen zaman içinde birike birike şöyle bir hadise oldu ki, bu sokak benim için bir cansız resim olmaktan çıkmaya başladı; cepheler yavaş yavaş aydınlandı; bir kere bile ayak basmadığım, hatta geçerken aralık kapılarından bir göz atmayı merak etmediğim halde şimdi hepsinin içini (odaları, merdivenleri, mutfaklarıyle ve daha bütün gizli köşeleriyle) biliyorum; içindeki insanların yaşayışlarını en mahrem hareketleriyle, bir ruh gibi, istemeden seyrediyorum.

Önündeki yıkık çeşmenin kenarından bizim evin cephesine bir ince asma dalı uzayan dar yüzlü tahta evin üst katında bir baba-kız oturur. Baba, muallimdir. Belki de benim İsmail'in bir ilah gibi göklere çıkardığı adam. Bu muallimin şakaklarına kır düşmeye başlamıştır. Fakat yaşı nihayet otuz beş, otuz altıdır. Biraz evvel gömleğinin kollarını sıvayarak bir gazocağında pişirdiği yemeği baba-kız yediler. Kız, yedi yaşında zayıf, sarışın bir çocuk. Mutfak haline getirilen aralıkta durmadan babasının ayakları arasında dolaştı; yavaş yavaş şarkı söyleyen baba, onun kendisine yardım gayretiyle bir şey devirmesinden, yahut kırmasından korkuyor; ikide bir şarkısını keserek: «Hadi, sen sofrayı hazırla; tabakları koy, çatalları yıka, yalnız bıçakla ekmeği kesme!» diye başından savuyordu. Her şey hazır olunca, çocuğun damlasını içirdi; bütün gayretine rağmen, gene de pek lezzetli pişmemiş yemeği ona daha fazla yedirmek için türlü maskaralıklar yaptı; sonra beraber oynadılar; kız nihayet esnemeye başladı ve hiçbir oyunu reddetmeyen güler yüzlü babacığa yeni bir oyun teklif ederken başını bırakarak uyuyuverdi. Muallim, ayaklarının ucuna basa basa birkaç kere aralığa gidip gelerek sofradaki kirli tabakları ve çatal, bıçakları taşıdı; şa-

kırdatmamaya gayret ederek hepsini bir araya topladı. Bizim bitişiğimizde oturan bir ihtiyar kadın, yarın sabah oraya uğrayarak bu bulaşıkları çalkalayacaktır.

Muallim, akşam yemeklerini pişirmeyi, küçük kızı giydirip taramayı öğrendi. Fakat bulaşık yıkamayı öğrenemedi; daha doğrusu, bundan duyduğu tiksintiyi bir türlü gideremedi.

Şimdi, artık lamba dolaşmıyor; gece yarısından çok sonralara kadar kımıldamadan yanacağı yere konmuştur. Baba, küçük kızı kanapeden alarak yatağına götürdü; kucağında evirip çevirerek soydu; geceliğini giydirdi. Bunları yaparken eğilerek, hatta bazen gözlüğünü takarak çocuğu muayene ediyor. Bütün dikkatine rağmen vücudunu cılız ve sefil görüyor; kulaklarının arkasının ve boynunun kirli olduğunu görüyor; gömleğinin koltuk altını sökülmüş, bir düğmesini kopmuş görüyor. Uyku halinde gözlerinin çukuruna, burnunun kenarlarına düşen gölge onu erimiş ve solmuş gösteriyor. Ya arasıra derinden derine içini çektikçe titreşen dudaklarının renksizliği! Baba, gözlüğünden sonra lambayı alarak çocuğun yüzüne yaklaştırıyor. Fakat lambanın bu yüzde oynattığı gölgeler onu bu sefer daha çaresiz surette sefil göstererek evhamını arttırıyor. Bir günün türlü türlü yorgunluklarından, hırçınlıklarından sonra kendini uykuya teslim eden her çocuk, hakikatte budur. Fakat ancak anası olmadığı zaman böyle görünür. Ben, hiçbir şey bilmeden, görmeden şehadet ederim ki, bu küçük kız, anası zamanında başka türlü bakılmıyordu; belki hatta boynu şimdikinden daha kirli, yüzü daha zayıftı.

Ne acayip, bir genç kadındı onun anası! Evde olduğu zaman ya güler, ya ağlar, ya şarkı söyler, fakat hepsinden fazla olarak, kavga ederdi. Yalnız sesten ibaret bir kadın. Şarkı söylediği zaman sokaktan geçenler adımlarını ağırlaştırırlar, hatta dururlardı. Fakat o, sesi, şarkıdan fazla kocasıyle kavga etmek için kullanıyordu. Bütün haykırışlarının hülasası: «Ben yaşamak istiyorum; ben bu zindanda boğuluyorum.»

Ben, gene bir şey görmeden, bir şey bilmeden şehadet ederim ki, o, kocasını seviyordu, çocuğunu seviyordu. Bu sesle şarkı söyleyen bir kadın, hiç değilse bazı saatlerde kocasını, çocuğunu delicesine sevmesin olamaz. Fakat buna rağmen, bir sene evvel başını alıp gitmiştir.

Sonradan mahallede öğrenildi: Artık muradına ermiş; rüyasını gördüğü hayatı yaşıyormuş; vilayetlerde gezen bir saz takımında hanendeymiş; gündüzleri öğleye doğru bir otel odasındaki karyolasında uykudan uyanarak karşıki aşçıdan gelen kırmızı yağlı yemeklerini yiyormuş; akşama kadar arasıra pencereden salladığı bir kömür ütüsü ile boncuklu, sırma işlemeli elbiselerini ütülüyormuş; yatağın başucundaki çilli aynada, kollarını, göğüs ve ensesinin görünecek yerlerini kolonyalı pamukla temizliyormuş; yıkanacak yer ve su bulunmadığı için kundura boyacılarının usulüne uyarak kir tabakalarının üstünü tertemiz boyalar ve cilalarla boyayıp parlatıyormuş; sonra gazinonun içinde veya bahçesindeki sahnede, dışarı bakmak ve gülmek tehlikeli olacağı için yanında ayakta duran Çingene kemancıya gülümseyerek şarkısını söylüyormuş; şarkı bittiği zaman birbirleriyle yarenliklerine fasıla vererek el çırpan dinleyicilerine başıyle selam veriyormuş; sonra gazinonun karanlık sokağına iki keçeli dizilen âşıkları arasından sağında bir bekçi, solunda bir polisle, gene oteline dönüyormuş!

Havanın sıcak olmasına rağmen muallim; küçük kızı sımsıkı örttükten sonra tekrar masasına geldi, çocuğun gözüne vurmaması için lambanın ışığını üst üste konmuş birkaç büyük ciltle sipere aldıktan sonra kitaplarını, defterlerini açtı. Çalışıyor, belki de İsmail'e «görsen ne kimseye benzemeyen bir insan o» dedirten şeyleri düşünüyor, arıyor.

Biraz sonra hafif bir pencere tıkırtısı duyuyorum. Bitişiğimizdeki evden, sabahları muallimin bulaşıklarını yıkamaya giden ihtiyar kadının evinden sokağa dört köşe bir aydınlık çerçevesi düşüyor ve bunun içinde salkım saçak bir kadın gölgesi harekete başlıyor. En güzel bir kadının gölgesi olabi-

leceği gibi, benim Mesule bacınınki olmasına da hiçbir mani bulunmayan salkım saçak bir gölge. Fakat yılların gözlerime kazandırdığı o esrarlı hassa sayesinde ben, bu çerçevenin içinde tombalak bir genç kadın çehresi görüyorum. Güldükçe daha ufalarak yanaklarına gömülen küçük üzüm gözleriyle, kenarları dışarıya doğru kıvrık dudakları ve ucu hafifçe yukarıya kalkık minimini burnu ile çocuk kalmış bir çehre. Hiç çirkin değil. Saçlarını saman rengine boyamasa, ağzını dışarıya kıvrık dudaklarından taşan ıslak kırmızı boyalarla yavrularını yemiş bir vahşi kedi ağzına döndürmese güzel bile denecek. Pencerenin önünde udunu yarı çıplak göğsüne dayıyor; tellerini bir iki kere tıngırdattıktan sonra hafiften hafife şarkı söylemeye başlıyor: Karanlıkta gülümsüyorum; o kadar gülümsüyorum ki, gecenin sessizliği içinde gittikçe artan bu şarkıya, kitaplarının üstünden başını kaldıran muallim de bunu farkediyor; o da bana doğru bakarak gülümsüyor. Dudaklarımızı kımıldatmadan, yalnız bu gülümseme ile konuşuyorum:

– Bu şarkılar hep senin için.

– Anlamamak mümkün mü? Sirke ile sinek avlamak istiyor biçare.

– Bunu benim kendi keşfim sanıyordum. Vaktiyle ben de ud çalarak kendimi birine beğendirmeye çalışmıştım.

– Gidenin şarkılarını hatırlatmakla beni kendine âşık edeceğini sanıyor. Sonra, onun oyunu bundan ibaret de değil. Sabahları bulaşığımızı yıkayan, arasıra odamızı süpürmeye gelen anasına bir zamandan beri para kabul ettiremiyorum. Bazı akşamlar, odamızda küçük çiçek demetleri buluyorum. Kızım, bunları, «Karşıki ablanın» getirdiğini söylüyor. Karşıki ablayı, hatta bir gün odamızda kızımla oynarken yakaladım. Geldiğimden haberi yokmuş gibi birdenbire açık göğsünü kapadı; utanmış gibi bir tavırla gülerek dışarı kaçtı; aşağı inmeden önce kısa bir zaman merdiven başında kendini çağırmamı bekledi.

– Demek şimdi udla o, sizi çağırıyor?..

– Evet, fakat benim ona göre ne işlerim var... Pencereyi kapatmak lazım.

– Aman, onu yavaş yapın... Belli etmeden... Tesadüfen gibi.

– Niçin?

– Sizin için şarkı söyleyen bir insanın yüzüne birdenbire pencere kapamak günahtır da ondan.

Gene gülümsüyor:

– Alışıktır o...

Ben de gülümsüyorum:

– Bu kadıncağız hakkında ne düşündüğünüzü bilmiyorum. Sağdan, soldan benim de bazı şeyler çalınmıştır kulağıma... Günlerce evinden kaybolarak birtakım erkeklerle düşüp kalktığını, gazinolarda sarhoş olduğunu bilirim.

– O halde?

– O halde, gene acırım bu biçareye... Çünkü bunlar, sadece bir koca avlamak içindir ve belki on beş yıldan beri, yani on altı, on yedi yaşında babası yeni ölmüş bir kız olduğu zamandan beri bu, böyledir. Hatta bugün bile sokakta karşısına çıkan adam namuslu biri olup da açık açık: «Küçük hanım, bende epeyce dünyalık var. Seninle bir eyyam bir yere kapanıp safa sürsek» dese, onun ağlayarak ve haykırarak kovacağına şüphe yoktur. Nitekim anası da öyle. Fakat, «allahın emriyle şimdilik nişanlanalım; sonra da birbirimizi tanıyıp tecrübe ettikten sonra gene Allahın emriyle..» dedi mi, kendi de, anası da derhal yelkenleri suya indiriyorlar. Bu teklif yapan bilmem hangi uzak vilayette ölüm halinde bir ihtiyar amcadan miras yiyeceğini söyleyen, çuha pantolonunun dizkapakları deve dizkapaklarına dönmüş kalın kunduralı bir fakir dışarlıklı talebe mi? Üç defa evlenip üçüncüde müsrif, pasaklı, namussuz kadınlara düştüğü ve buna rağmen bir dördüncü tecrübe yapmak istediğini söyleyen orta yaşlı, kılıksız ve ayyaş bir küçük memur mu? Yoksa, hatta çocuklarını evlendirip nihayet kendine sıra geldiğini ve ırz ehli bir kadın aradığını söyleyen ihtiyar kurt mu? Anakız

bunları hiç birbirinden ayırdetmeden razı oluyorlar. Maksat, bir koca değil mi?

Muallim, gülümsemesi daha genişlemiş olarak beni dinliyor; devam ediyorum:

- Çünkü ikisi de zamanın cahilidirler. Eski evlenme usulünün değişmiş olduğunu biliyorlar ve yenisini bu sanıyorlar. Ana, kızını otomobile bindirip götüren adam için ağzı kulaklarına vararak, «Damadım,» diyor, «ne yapalım, zamanın âdeti böyleymiş. Herkes böyle yapıyor!» Bir hafta, bir ay, yahut daha fazla, sonra macera, bir rezaletle, hatta çok kere o da olmadan kendi kendine sona erdiği zaman ana da, kız da gene aynı saflıkla: «Talihimize nişanlı bu defa da ahlaksız çıktı!» diyorlar. O bir hafta, bir ay, yahut daha fazla zamanın zararlarına gelince, eeey dünya halidir bu. İnsanın başına ne gelmez?.. Allah insanı edepsiz şerrinden saklasın!..

Yani, biçarenin bütün ömrü ucuzcu serserilerin kucağında geçtiği halde, ne yaptıklarını kendi de, anası da anlayamayacaklardır.

VII

Muallimin oturduğu uzun yüzlü evle köşebaşındaki mavi konak arasına tek katlı bir bodur ev sıkışmıştır. Benim Tamaşalık'taki evin bir numara hallicesi. Burada ihtiyarlamış bir posta kâtibi ile karısı ve üç çocuğu oturur. Çocuklar yetiştikten sonra arka bahçeye, mutfağın bitişiğindeki eski kümesin yerine, kısmen de onun tahtalarıyle, bir yer odası yaptırılmış, ondan artan para ile de evin yüzüne bir sarı badana vurdurulmuştur. Fakat zaten alçak olup sokağın yükselmesiyle biraz daha toprağa gömülmüş olan tokmaklı kapı hali üzere kalmıştır.

Sırtı iyice eğilmiş olmakla beraber gene de çok uzun boylu kalan baba ve boyca ondan aşağı olmayan oğlu bir ka-

pıdan girip çıkmak için epeyce güçlük çekerler. Kızlar ufak tefek zeytin çekirdeği gibi şeylerdir. Fakat onların girip çıkmaları erkeklerinkinden de daha güçtür. Her defasında, taşlığın karanlığından kedi gözü gibi parlayan gözlerle sokaktan temiz kıyafetli bir yabancının geçip geçmediğini muayene ederler.

Sokak yüzündeki büyük oda bu iki kıza bırakılmıştır. Onlar dipteki yatak yükünün kapılarını sökerek yarısını elbise dolabı yapmışlar, yarısına aynası, renk renk şişeleri, kutuları vesaireleriyle tuvalet masalarını yerleştirmişlerdir. Gündüzleri evde bulundukları zaman burada alafranga şarkı derslerine ve Almancaya çalışırlar; ara sıra teklifsiz arkadaşlarına çay verirler; geceleri de çeşit çeşit firketeler ve kağıt parçalarıyle sarılı saçlarını – kırmızı, sarı, yeşil, siyah boyalarla lekeli – bir tülbentle kundaklayarak ve yüzlerini yağlayarak köşedeki kerevetin üstünde koyun koyuna uyurlar. Onun yanındaki dar odanın birkaç vazifesi vardır. Sabaha doğru eski mahalle imamının evindeki toplantıdan, yahut Beyoğlu'ndan dönen oğul, öğleye kadar orada yatar; öğleden sonra ortadaki masada onun belinden büzmeli mavi ceketi, paçası kıvrık bol pantolonları, kolsuz gömlekleri, çeşit çeşit boyunbağları ütülenir; sonra, o gidince ütü, kızların eline geçer; akşama doğru da bu masaya sofra kurulur.

Ana-baba, böylece evi hemen tamamıyle çocuklara bırakarak kendileri bahçedeki yeni daireye çekilmişlerdir. Posta kâtibi eskiden çok sert bir adamdı. Yanında ağız açmak kimin haddineydi. Fakat gitgide ona garip bir durgunluk çökmüştür. Karısı burgu gibi incecik sesiyle geceleri başını yerken onun bu sese kulak vermeyerek uzakta konuşulan bir şeyi dinler gibi bir hali vardır.

Kadın, kendisi için hiçbir şey istemiyor; onun bütün derdi çocuklarıdır. Kızlar ne olacak? Parasızlıktan adamakıllı bir mektebe verilmemiş olan oğlan ne olacak? Herkes işini uydurup etek etek para toplarken kocası, doğruluk diye bir-

şey tutturmuştur. Bugün gümrük hamallarının bile burun kıvırdığı bir aylıkla kendini limon gibi sıktırmaktadır.

Bu kavgaların ilk başladığı zamanlarda posta memuru eski titizliğiyle karısını haşlar; hatta dövmekle, boşanmakla tehdit ederdi. Sonra, hızını kaybederek daha alçaktan almaya başlardı: «Vallahi, o iş bana anlattıkları gibi değil hanım. Ben, doğru bir adam olmasam da eğri olsam ne yapabilirim, diye düşünüyorum. Damgalı posta pullarını temizleyerek tekrar kullanmaktan başka bir yolunu göremiyorum ki, bu da, tehlikesine bakılınca, ne temin eder insana?» diye âdeta kendini müdafaaya uğraşırdı. Şimdi ise, koyun gibi gözlerle hiç ses çıkarmadan dinliyor. Oğul ile kızlara gelince, onlar çoktandır kendisiyle konuşmadıkları için zaten mesele yoktur. İhtiyar memuru kızdırmak için bir tek çare vardır: Ona bir yerden borç para, yahut taksitle eşya almayı teklif etmek. Yalnız o zaman gözleri dönüyor, yüzü terlemeye başlayarak bağırıyor: «Olmaz o! Mavi konak gibi benim kapımda da bağırırlarsa ben, kendimi de, sizlerden elime geçeni de öldürürüm!..»

Tramvayda birbiriyle Almanca konuşan, çaylarda pek üstlerine düşülürse –güftelerini ağız kalabalığına boğdukları– alafranga şarkılar söyleyen kızlara arasıra iyi kısmetleri çıkmaktadır. Fakat onlar, benim ud çalan küçük gönüllü komşudan daha fazla kendilerini satmasını bildikleri için onun gibi hemen kapılıvermiyorlar; uzun nişanlılık tecrübelerine kolay yanaşmıyorlar; kızlardan birinin arasıra nişanlı namzetlerinden biriyle sinemaya veya pastaneye gitmesi lazım gelirse öteki de beraber bulunuyor.

Kızların bu ihtiyatında evlerinden ve babalarından utanmalarının da tesiri vardır. Kendilerini kurdelelere, parlak cam kâğıtlarına sarılmış hediyelik şekerleme kutuları gibi göz alıcı boyalarıyle bir yerde görüp canı çeken bir erkeği nişanlı namzedi olarak bu bodur evin tokmaklı bodur kapısından indirmek ve hele bu ak bıyıklı, kılıksız ve dilsiz adamı baba diye takdim etmek! Kızlar, daha bunu düşünürken en-

selerinden sırtlarına buzlu su kaçmış gibi, korkunç sinir hareketleriyle, titreşip kıvranıyorlar.

*
* *

Bereket versin, yanlarındaki köşebaşını tutan yayvan konakta, Abdülhamit zamanından kalma bir paşa hazretleri vardır ki, bütün sıkıntılı zamanlarında imdatlarına yetişir ve onlara âdeta babalık eder. Posta memurunun karısı vaktiyle bu paşanın kızlarından birine bir iki gün süt vermiş olduğu için bu babalığın ayrıca bir tutacak tarafı da vardır.

Kızlar bazı kibar meclislerde, «Paşa baba şunu dedi, paşa baba bunu yaptı...» gibi sözler sarfederek kendilerini yabancılara onun öz kızları gibi satarlar ve posta memurunu ustalıkla aradan kaynatırlar Kızlar, zaten vakitlerinin çoğunu –yelpaze biçimindeki çifte merdivenli, sokağın iki yüzüne indiren kapı taşlığındaki iki tahta sütun ile kapı kemerinin üstündeki birkaç boya bulaşığından başka maviliğinin şahidi kalmamış– Mavi Konak'ta paşanın kızları ve oğullarıyle beraber geçirirler. Kendilerinin mektebe başlamaları, ikiz olmadıkları halde nasıl bir araya geldiği anlaşılamayan isim günleri ve erkek kardeşlerinin sünneti gibi törenlerde daima postacı ortadan kaybedilmiş, onun yerini paşa baba almıştır. Nişanlı namzetlerinin aile büyükleriyle görüşme zamanı gelince onlar, doğrudan doğruya Mavi Konağa getirilirler. Kızlar, burada ne kadar kendi evlerinde olduklarını göstermek için sofada şarkı söyleyerek hizmet ederler ve paşababa arasıra onlara –kendi hesabına bir parça da gerçek tarafı bulunan– açık şakalar yaptıkça gülüşüp haykırışarak sakalını çekiyor gibi yaparlar.

Utanılacak bir baba olan posta memuruna karşılık uzun beyaz sakalı ve seksenine yaklaşmış olmasına rağmen hâlâ dik duran vücudu ile gerçekten utanılmayacak bir baba, göğüs kabartacak bir babadır.

Paşanın sokağa çıkmak için artık elbisesi kalmamıştır.

Fakat vaktiyle Hünkâr yaveri iken Abdülhamit'in hediye ettiği söylenen bir elma kürkü vardır. Nişanlılar geleceği zaman Mavi Konağın köşe bucağında ne kadar yaldızlı, oymalı eşya kalmışsa selamlık odasına taşınırdı; paşa, «Getirin bakalım şu benim bakkal korkutanı!» diye gülerek kürkü ister ve arkasındaki şal örneği entarinin pek görünmemesi için onu kuşakla sıkıca belinden bağlar.

Kürke, «bakkal korkutan» adını aşağı yukarı otuz seneden beri tekaüt bulunan paşanın kendi koymuştur. Sebebine gelince, alacaklıların yeni ve yabancı olanları bu odaya alınır; paşa, onları bir yaldızlı koltuğa oturtup zarfı çini fincanla kahve içirirken Abdülhamit'e ait hatıralarını anlatır, bir yandan da elma kürkün kendi heybetli karnı üstüne gelen kısmındaki tüylerini elleriyle yavaş yavaş sıvazlar.

Adamcağızlar yaptıkları kabalıktan utanarak konuşma sonuna doğru, onun istediği birkaç günlük mühleti hoşnutlukla verirler. Hatta aralarında borcun lakırdısını hiç ağzına almadan çıkanlar olur. Gerçi, onların en edeplilerinden bazılarının bir zaman sonra sokak kapısı önünde tellal çağırır gibi seslerle ve en ağır kelimelerle bu kürke sövdükleri de işitilmiştir. Fakat ne olsa kazanılan zaman bir kârdır.

Mavi konağın üst katında dünyaya küsmüş bir adam oturmaktadır.

İnsan içine çıkmaktan utanır; mahallede yüzünü gören yok gibidir. Sabahları gün doğmadan çıkar; geceleri iyice karanlık bastıktan sonra eve döner. Geç vakitler penceresinde görülen tek ışık gamını defetmek için saatlerce üst üste içtiği sigaranın parlayıp sönen ateşidir.

Muallimle olduğu gibi, onunla da karşıdan karşıya konuşmalarım vardır.

– Kaçınma. Ben utanılacak bir adam değilim. Hatta adam bile olduğum şüpheli!.. Görüyorum, insanlardan kaçıyorsun? Sokakta dolaşmak hakkını bile kendine vermiyecek

duvar diplerini sıyıra sıyıra evine gelip gidiyorsun. Karanlık ve sıcak da olsa paltonun yakasıyle yüzünü kapıyorsun. Nedir bu o kadar saklamaya uğraştığın yüz karası?

– Zengindim. Fakir oldum.

– Haklın var. Gerçekten ayıpların en büyüğü. Babadan mı geliyordu bu zenginlik?

– Hayır, kendi el emeğimdi. Büyük muharebede ticaret yaptım. Vagon alıp satıyordum. Hudutlardan kuş uçmadığı bir zamanda altın getirip götürüyordum. Buna benzer daha bazı büyük işler...

– Aynı tarihte Suriye taraflarında benim de büyük vatan hizmetlerim olmuştur. Bir nevi silah arkadaşı sayılırız. O vakitki zenginlerden birinin bir Avrupalı oyuncu kızına banknotlardan bir yorgan yaptırdığı rivayet olunur. Sen misin o acaba?

Sigarasının kıvılcımında dudaklarının gamlı bir gülümseme ile burkulup kısıldığını görüyorum:

– Hayır. Ben ondan da cömert adamdım. Bir gece evlerimden birini şereflendirmiş bir kibar hanımefendiye ertesi sabah giderken bütün eşyasıyle beraber o evin tapusunu hediye ettiğimi hatırlarım. Fakat insanların nankörlüğüne bakın ki, mütarekenin en karanlık günlerinden birinde o değil, fakat tapu hediye ettiğim başka kadınlardan biri, beni elimde şemsiyem ve bavulumla son evimden kapı dışarı etti.

– Tapu onda olduğu için, «kendi evinden» demeli.

– Evet, fakat ne de olsa gene nankörlüktür. Cüzdanımda kaç lira kaldığına bakmaya cesaret edemiyordum. Üstelik de hastaydım. Sokakta rastladığım dostlar koleralı gibi kaçıyorlardı benden. Halbuki ne fedakârlıklar etmiştim ben onlara... Muharebe içinde öyle geceler olur ki, ben onları, erkekli dişili yılancık riyalları gibi ikişer ikişer otomobillere doldurur, Boğaziçi'nde mehtap, yahut sabah seyretmeye götürürdüm. Halk, çay bardaklarında zeytinyağı yakarken karanlık kırlar ve bayırlar arasında, on, on beş otomobilin seyyar bir şenlik gecesi gibi, pırıl pırıl akışını bir gözönüne geti-

rin.

– Dostlar öyledir. Hoş görmeli.

– Aylarca hastanede süründüm. Nihayet ilk karım elinde iki çocuğu ile beraber Anadolu'dan geldi. İyi zamanlardan kalma birkaç parça mücevherlerini satarak beni bir hasta çocuk gibi tedavi etti. Şimdi epeyce zamandan beri bir kömür deposunda kantar memuruyum. Sabahtan akşama kadar ter ve kömür tozuna bulanarak çalışmama mukabil elime geçen pek az para ile karım bu evde beni ve çocuklarımı idare etmeye uğraşıyor.

– Bu, birdenbire yükselip alçalmalarda benim durgun başımın anlayamayacağı pek çok şeyler bulunduğu muhakkak. Fakat bir tanesi var ki, ona hiç aklım ermiyecek. Ben, utanılacak adam değilim. Bunu daha evvel de söyledim. Anlatın bana. Vagon işi, altın işi, daha bilmem ne işi yaparken saklanmadınız; bana bir tanesini tasvir ettiğiniz o donanma gecelerinde bilakis yüzünüzü bütün ışıkların odak noktasına çevirip herkese göstermekten hoşlanırdınız. Bu, bir tabiat meselesidir; asla bir diyeceğim yok. Fakat şimdi, sabahtan akşama kadar kan-tere boğularak hayatınızda belki ilk defa kazandığınız ekmeği kendi karınızla, kendi çocuklarınızla bölüşürken nasıl gururlanmıyorsunuz? İşte ben, bunu anlayamadan öleceğim.

VIII

Mahallede bu kalktıktan sonra düşen biçareye mukabil düştükten sonra kalkınmış bir adam yaşamaktadır: Mahallenin hâlâ eski adıyle, «Tombul imam» diye çağırılan eski imamı.

Bu Tombul İmam, Abdülmecit devrinde çakıpençeliği ile meşhur bir emsalsiz adammış. Mahallenin Defterhanede, Tekaüt Sandığında, Şeyhislâm Kapısında ve Şer'iye mahkemelerinde olan en batak işlerini – vekil, kefil, şahit, evrak-ı müsbite vesaire tedariki de kendine ait olmak üzere –

götürü olarak üzerine alır ve çıkarırmış. Mahallede ev alım-satımından, evlenme ve boşanma işlerine kadar hiçbir iş ona danışılmadan yapılamazmış. Kocalarının zulmünden kaçan kadınlar, babalarının istemediği bir erkekle evlenmemek için evlerinden kaçan kızlar; efendilerinden kaçan Arap halayıklar onun evine sığınırlarmış. Düğünler, cenazeler, mevlûtlar, hafız tehniyeleri gibi büyük merasimi o tertipler mevlûtçu, çalgıcı, köçek, hokkabaz pazarlıkları onun evinde olurmuş. Mahallenin namusunu kirletenleri mahalleden kovmak, olmazsa fenerli baskın alayları tertibetmek onun vazifesiymiş. Hasılı, biraz ilerideki Şeyhislâm Kapısının küçüğü gibi bir yer.

Meşrutiyette mahallenin bazı ileri gelenleriyle beraber imamın da yıldızı kararmaya başlıyor ve bunu Vefa yangınında camisinin yanması, serseri, afyonkeş ve kumarbaz çıkan büyük oğlunun büyükçe bir parayı alıp kaçması gibi sırtı sıraya birtakım felaketler kovalıyor. Cumhuriyet'te mahalle imamlığı ve sarık kaldırıldığı zaman ise artık söylenecek söz yoktur ve Tombul İmam, Allah tarafından sabır ve sadakati denenen Eyüp Peygamber gibi bir adamdır. Aile, çil yavrusu gibi dağılıyor; ev, oda oda kiraya veriliyor ve bazı eski borçlara mukabil kira parasına mahkemece haciz konuyor. İmamın ilerde kendi yerine geçirmek için özene bezene hıfza çalıştırdığı küçük oğlu Şile taraflarında bir köyün imamlığına kadar düşmüş ve bir fakir kömürcüye damat olmuştur. İki kızdan büyüğü ağabeysinin arkadaşlarından onun gibi ayyaş ve kumarbaz bir memura vararak Anadolu'ya gidiyor, küçüğü vaktiyle evlerinde gündelikle dikiş dikmeye gelen bir Rum terzinin yanına girerek canını kurtarıyor.

İmamın kendisine gelince, sakal uzamış, göbek erimiş, tutam tutam sarkan kır saçlarının üstünde çarpılmış bir yağlı kasketle uzun zaman meczup gibi viranelerde dolaşıyor. Fakat daha ziyade bir hastalık hali olduğu anlaşılan bu ilk sersemlikten sonra yavaş yavaş aklı başına gelmektedir. Bunun delili, sahiplerinin öldüğünü, yahut başka memleketler-

de bulunduğunu bildiği bazı boş arsaların taşlarını üçer beşer liraya arabacılara satmaya başlamasıdır.

Bu ilk sermaye, imama yeniden uğur getiriyor. O, bugün eskisi kadar değilse de gene mahallenin en mamur adamıdır. Bu zeki adamın yeniden yükselmesi şöyle başlamıştır: Boğaziçi iskelelerinden biri civarında bir kahve vardır ve bu kahvenin sahibi; imamın eski mahallesinde uzun zaman oturmuş bir saf adamdır. İş yapamadığından şikâyet eden bu adama imam, aynı semtte akşam üstleri ve geceleri adam almayan içkili gazinoları misal gösteriyor: «Zamana uymak lazımdır; kahve ile, çayla bu iş yürümez; sen de onlar gibi yap. Günahı varsa Allah bana yazsın. Sen benim ne Müslüman adam olduğumu bilirsin!» diyor.

Bu teklif imamın pek de fazla bir şey ümit etmeden rastgele attığı bir oltadır. Fakat kahveci derhal yakalanıyor.

İmam, içki yasağı zamanında Anadolu'da rakı kaçakçılığı yapmış ve son zamanlarda çok perişan bir vaziyette İstanbul'a düşmüş olan büyük oğlunu ona yardımcı veriyor.

Bu çocuk, şimdi otuz beşi geçmiş, koskoca bir erkektir. Meyhaneciliği biliyor. Bunca yıl türlü sefalet ve rezalet içinde, tavada balık gibi evrile çevrile kızardıktan sonra oldukça aklını başına almıştır. Sonra, ne de olsa babasının oğludur. Nihayet bir içkili gazinonun icabettirdiği resmi muameleler ve rakip komşularla, polisle olan daha bir sürü nazik iş için imamın arkada olduğu düşünülürse bu teşebbüsün yürüyeceğine inanmak lazımdır. İmam, ölmemiştir; işler mevzuunu değiştirmiş de olsa mahiyetini değiştirmemiştir.

İmam, çalgılı gazinoları şöyle dolaşıyor. Vaktiyle en büyük camilerde, bütün vüzerası, vükelasıyle mevlûtlar, hafız tenhiyeleri, sazı, hokkabazı, ortaoyunu ile hünkâr düğününe benzeyen düğünler idare etmiş bir adam için bir miktar boyalı bez ve tahta ile bir çalgılı gazino kurmak nedir?

Büyük oğuldan sonra Şile'deki hafız oğul da İstanbul'a getiriliyor. Hıfzı dinlediği sıralarda Kur'an okurken, en meşhur mevlûtçulara yardım ederken sesinin ve okuyuşunun tat-

lılığına herkesi hayran etmiş olan hafız, etrafını alan birkaç çalgıcı ve hanende kız arasında Kız Kulesi'ne karşı gazele başlayınca gazino altüst oluyor.

Asıl kahvecinin ne olduğunu bilmem. Fakat, hafız şimdi musikinin en şöhretli üstatlarından biridir. Büyük kardeşi Beyoğlu'nda büyücek bir çalgılı gazinonun sahibidir. Bizim mahalledeki ev, baştanbaşa tamir edilmiş ve boyanmıştır. Küçük kız, alt katta bir terzihane açarak artık ihtiyarlayan eski ustasını yanına makastar almıştır. Yukarı katta kumar oynanır ve hemen her gece ortalık karardıktan sonra araba araba kibar kadınlar ve erkekler gelir. Bu işin idaresi Anadolu'daki kocasının yanında çok sıkıntı çekmiş, fakat buna mukabil evde gizli kumar oynatmak sanatını bütün incelikleriyle öğrenmiş olan büyük kıza verilmiştir.

Sakalın «bamteli» tabir edilen kısmının biraz altında eski güzel sakalından, mecidiye çeyreği büyüklüğünde, bir ağarmış hatıra ve nümune bırakmış olan imamın vazifesi arasıra misafirlerinin arasında dolaşmaktan ibaret gibidir. Yalnız, kapı zilinin hızla çalınması, yahut sokakta yüksek sesle bir münakaşa olması gibi hallerde, misafirlerden biri ürkeklik gösterecek olursa, imam, çevik bir hareketle elinden tesbihi havaya atıp tutar, eski dil alışkanlığıyle «saye-i resulullahta hiç endişe buyurmayın, keyfinize bakın!» diye teminat verir ve gülümseyerek gözlerinden birini kırpar.

IX

Mavi Konağın mukabilindeki köşebaşında, muallimin bir ev aşırısındaki yeni tuğla binanın üst katında, gecenin geç vakitlerinde bir mavi ışık yanmaya başlamıştır.

Burası imamın tamir edilen evinden sonra mahallenin en yeni evidir; ben buraya yerleştikten galiba iki sene sonra yapılmıştır. Bu evin mavi ışık yandığını söylediğim üst katında genç bir işçi ile karısı oturmaktadır.

Birkaç sene evvel düğünleri oldu; birtakım çarşaflı ihti-

yar kadınlarla Feshane kumaşından yeldirme biçimi mantolar giymiş başı örtülü genç kadınlar, İstanbul'un bir kenar mahallesinden, atlarının boynuna renkli basmalar sarılmış, eski talika arabalarıyle, kızı gelin getirdiler.

Erkek, büyük fabrikalardan birinde tornacı, tesviyeci gibi bir şeydir; yakınlarda da ustabaşı olmuştur. Otuz yaşlarında sağlam ve yakışıklı bir delikanlıdır. İşini ve karısını çok sever; birinden ayrıldı mı, arada hiç vakit kaybetmeden, ötekine koşar. Vaktiyle epeyce haşarıymış. Sık sık sarhoş olur ve arkadaşlarıyle kavga çıkarırmış. Galiba gene böyle bir sarhoşluk esnasında yaptığı bir vukuat yüzünden iki ay hapis yatmış. Fakat evlendikten sonra bunların hepsi bitmiştir. Arasıra buluştuğu uygunsuz bir kadını bir odaya kapatmayı ciddi surette düşündüğü sıralarda şimdiki karısını tanıdı. O, fabrikada kolunu bir çark kayışına kaptırarak parçalamış bir ihtiyar gece bekçisinin dört veya beş çocuğundan biriydi. Delikanlı, bu kızı fabrika kapısında gözyaşlarıyle yıkanmış sedef gibi yüzüyle görünce âşık olmuş ve hemen o saatte onu kendine karı yapmaya karar vermişti. Hele o perişanlık gününde bir dilenci kızınkinden farkı kalmamış kıyafetine bakarken memnun oluyor, her şeyi kendisine borçlu olacağı için bir Tanrı gibi tapacağını düşünüyordu. Nitekim ilk evlendikleri zaman değil, viranede yetişmiş aç ve çıplak bir bekçi kızı, bu tunç heykellere benzeyen genç vücut ve çehre için mükellef bir hanımefendi de pekala evini, barkını yıkabilirdi.

Genç âşıklar, aşklarının tam tadını çıkarmak için onu şarkı, şiir, yahut güzel sözle süslemek ihtiyacındadırlar. Bu delikanlı, bunların hiçbirini beceremediği için kendi sanatının sazı demek olan çekiç vesairesini eline alır ve evde bulunduğu zaman, yani akşamüstleri ve tatil günleri aşk u şevk ile evi ve eşyayı tamir ederdi. Böylece, yeni evin geniş balkonundaki kapı ve demir parmaklık başka bir şekle sokuldu ve maviye boyandı; üzerine telden bir ağ örülerek boyalı saksılar içinde yetiştirilmiş sarmaşıklarla sardırıldı. Sonra, gene

bu balkona kurulan bir küçük tezgâhta tahtalar rendelendi; yeni biçimde masalar, dolaplar, raflar ve doğacak çocukları için bir tahta karyola yapıldı ve boyandı.

Gerçekten tüy gibi bir fukara güzeli olan karısı tiril tiril ince entarilerle etrafında döner; tahtalarını, çivilerini getirip götürerek, boya tenekelerini tutarak ona yardım ederdi.

Kızın öteki kardeşleri ne olmuştu bilmiyorum. Fakat anası onlarla beraber yaşamaya gelmişti. Yaşı, artık evlenmeyi düşünmek zamanının geldiğine karar veren bazı kibar aile kızlarının yaşını pek fazla geçmemiş olmakla beraber başına bir yemeni, arkasına bir siyah entari ile kendini ihtiyar kılığına sokan bu kaynana da bazen yanlarına gelir, balkona asılacak çamaşırları veya sucukları unutarak onlara yardım ederdi.

Üst kat böyle derece derece değişerek alt katlara hiç benzemez bir boyalı oyuncak haline gelirken onların yaşama tarzları da değişiyordu. Postabaşı olduktan sonra eli büsbütün genişleyen ve öğleyin yiyeceğini bile evden götürerek sokaktaki masrafını hemen tütün parasına indiren işçi, karısını ikide birde çarşıya götürerek ince çoraplar, şık iskarpinler aldı. Eve gündelikle terzi getirtti ve kendi eliyle yapıp boyadığı elbise dolabını renk renk ipekli elbiselerle donattı. Gene aynı hevesle genç kadını berbere götürerek uzun saçlarını kestirtti; ona başka bir güzellik veren, o top salata biçiminde bir kıvırcık baş yaptırdı.

İlk zamanlarda balkonda top gibi birbirine atıp tutmakla eğlendikleri çocuğu sonradan büsbütün büyükanneye bırakarak arka odaya gönderdiler. Onun da eskisi gibi yemenisiyle iş zamanlarında entarisinin üstüne çektiği basma doniyle balkona çıkmasına artık izin yoktu. Evin işlerine yardım etmek için belki de eski mahallelerinden, on iki, on üç yaşlarında bir kız çocuğu getirerek göğsüne bir fistolu önlük takmışlardı.

Gelelim şimdi, bir zamandan beri bu katta gecenin geç vakitlerinde yanmaya başladığını söylediğim mavi ışığa! Bü-

tün bu anlattığım değişiklikler olduktan sonra genç kadın, kendini açık göğüslü ipek elbisesi ile, boyunu daha ziyade uzatan iskarpinleriyle, kıvırcık başıyle – kocasının eliyle yaptığı elbise dolabının bir büyük su damlası gibi uzamış söbü aynasında gördüğü zaman – öteki kibar hanımefendilerden farkı olmadığına kanaat getirdi. Bu, bir dereceye kadar doğruydu da. Bu kibar hanımlardan birçoğunu yılan derisi iskarpinlerden, adını bir türlü beceremediğim parlak kıvırcık tüylü kürk mantolardan soyarak onun eski kıyafetine soksanız onlardan da ne kalacaktır?

Halbuki bu genç kadın, zarif hareketler ve güzel sözler cihetinden olan ufak tefek eksikliklerini de gördüğü sinemalardan ve postacının kızlarının getirdiği romanlardan çabucak tamamlamak yolundadır. Onun yeni işlemeye başlamış taze ve hevesli zekâsı bunları âdeta sömürerek göz göre göre büyümektedir.

Ancak o, böyle kozasından çıkmış renkli bir kelebek gibi havaya ve güneşe kanat açarken kocası kasketi ve deri tulumu ile hep aynı adam kalıyor ve bunu nihayet, beraber gezmeye çıktıkları günlerde bir temiz avcı ceketi ve pantoloniyle değiştirebiliyor. Bu, onun için bir para değil, hiçbir pahaya değiştirilemeyecek bir meslek kılığı meselesidir. O, şimdikinin beş misli de para kazansa posta memurunun oğlunun taksitle yaptırdığı beli büzmeli mavi ceketi, açık yakalı, yahut kelebek boyunbağı, ipek gömleği giyemeyecektir.

Eskiden bu üst katın pencereleri erkenden sönerdi; karı-koca da, çocuk da, kaynana da erkenden uyurlardı. Fakat bir zamandan beri genç kadın, uyumuyor ve bazı kısa yaz gecelerinde bu küçük mavi ışık sabaha kadar yanıyor.

Bu küçük mavi ışık, marifetli olduğu kadar da zevk sahibi olan işçinin demir teller ve karısının mavi ipek elbisesinden artmış kumaş parçalarıyle meydana getirdiği, bir güzel abajurun ışığıdır. Genç kadın, bu abajurun önünde, gitgide kusurlarını görmeye başladığı kanapesinin üstünde bir yandan öbür yana dönerek romanını okuyor, bir mermer sara-

yın mermer balkonunda, her düştüğü yere yaldızlı varak kâğıtları gibi yapışan bir mehtabın altında uzun saçlı bir genç erkeğin, kollarını boynuna dolayarak kendisine bakan bir güzel kadına söylediği işitilmemiş sözlere kendini o kadar veriyor ki, biraz sonra gözlerini kapadığı zaman o sözleri ezbere tekrar ettiğini hayretle görüyor. Sonra, yerinde doğrularak başını arkaya çeviriyor, hafifçe horlayan kocasının, karyolanın kenarında sarkan çıplak koluna bakıyor. Bu sefer hangi romandan hatırında kaldığını hatırlayamadığı için kendi içinden geliyor zannettiği bir başka cümleyi tekrarlıyor: «Seviyorum onu muhakkak. Daima da seveceğim.»

Gariptir ki bu duygu, şimdi onun anasında da vardır. Kızıyla damadı sokağa çıktıkları zaman onların yanyana uzaklaşmalarını balkondan seyrederken karşı taraftan postacının mavi ceketli oğlunun, imamın beyaz yakalı, güderi eldivenli, rugan iskarpinli hanende oğlunun, paşanın arasıra hastaneden izin alarak birkaç gün Mavi Konakta misafir kalan morfin hastası oğlunun geldiğini görerecek olursa içini çekiyor: «Kız, böyle birilerine layıktır. Yazık ettik!» diyor.

Genç kadının da, anasının da hakları vardır. Bu adam iyidir, hoştur; fakat bu kadını anlayamayacaktır. Kadın yükseldikçe, o inadına düşmekte, daha fenası, bayağılaşmaktadır. Karısının en sade kadınlık haklarını anlamıyor; postacının ince ruhlu kızları ve onlar vasıtasıyle tanıdığı daha başka yüksek aile kadın ve kızlarıyle ahbaplık etmesini hoş görmüyor; bu ve buna benzer şeyler yüzünden arasıra çıkan kavgalarda, fabrikadaymış gibi ağzını bozuyor ve yumruklarını sıkıyor.

Kim ne derse desin, geceyarısına doğru bütün mahalle karanlığa gömüldüğü zaman bir büyük mavi yıldız gibi parlamaya başlayan bu ışığı ben sevmiyorum; gecenin birinde yırtıcı haykırışlarıyle yataklarımızdan uğramıyacağımıza, bu yıldızın etrafındaki karanlığa uğursuz tabanca aydınlıklarıyle delinip deşiliyor görmeyeceğimize bir türlü kendimi inandıramıyorum.

X

Karşımızdaki asmalı eve, muallimin alt katına elli yaşlarında kadar görünen bir dışarlık kadını yerleşmişti. Her sabah pencereleri açarak uzun uzun temizlik yapıyor, sonra çarşafını giyerek, elinde bir küçük sepetle pazardan alışverişe gidiyordu. Konuşkan bir kadın olduğu belliydi. Fakat mahallede kimseden yüz bulamadığı için nihayet günün birçok saatlerinde pencerede gördüğü Mesule bacıda karar kılmıştı. Hicazlıları Arap sandığı için, bacıyı, «hacı hanım» diye çağırıyor ve bu, Mesule bacının pek hoşuna gidiyordu. Birbirlerinin dilini pek anlamamakla beraber ahbaplık çarçabuk ilerledi ve iki komşu, bir zaman karşıdan karşıya konuştuktan sonra birbirlerine gidip gelmeye başladılar. Bacı, bu «haccaanım»lığa daha ziyade hak kazanmak için sandıktan çıkardığı bir yeşil gaz boyamasını başına bağlıyor ve misafirlik dönüşlerinde bana bu kadını uzun uzadıya methediyordu. Fakat bu, onu, günün birinde, birçok sevdiği kadın için gayet ağır bir şey söylemekten alıkoymadı: Bazı geceler yatsıdan sonra bu kadına uzun boylu bir erkek misafir geliyormuş; perdeleri kapayarak saatlerce oturuyorlarmış; sonra kadın, onu usulca sokağa salıveriyormuş!

Mesule bacıyı bu çirkin vesvesesi için fena halde haşladım. Fakat doğrusu, kendimin de bir parça içim çürümedi değil. Bacı, insanla maymun arası bir mahlûktur; fakat ne de olsa konak yetiştirmesidir; burnu gizli münasebetlerin kokusuna alışıktır. Böyle olmakla beraber gene de bu güleryüzlü, tostoparlak, dışarlık kadını için fena düşünmek elimden gelmiyordu. Hatta tesadüfen bir gece onun tıpkı, bacının tasvir ettiği şekilde, sokak kapısını açtığı, uzun boylu misafiri sokağa salıvermeden onun boynuna sarılarak tekrar tekrar öptüğünü, bununla da kalmıyarak uzun uzun arkasından baktığını gördüğüm halde de gene hükmümü veremedim.

Fakat bir gece yarısı bu kadına ağır bir baygınlık geldi. Eli, ayağı şaşıran ev sahibi kadın, yukarıdan muallimi, karşı-

dan bizi çağırdı. Zavallı muallim, geceliğinin üstüne giydiği bir palto ile kimbilir hangi karakolları dolaşır ve nafile yere hekim ararken kadın, Mesule bacının kucağında kendiliğinden açıldı.

O gece, hastanın yanına bekçi bıraktığım Mesule bacının çetrefil dilinden, ertesi gün, bin güçlükle hakikatı öğreniyordum: Gece gelen uzun boylu misafir, kadının kendi oğluymuş; onu evvela Konya'ya, sonra İstanbul'a, sonra Avrupa'ya göndererek adam etmiş, Avrupa'daki tahsilinin son yıllarında, hali vakti yerinde bir çiftçi olan babanın işleri birdenbire bozulduğu için kadın, boynundaki beşibirlikleri ikişer üçer bozdurmaya başlamış ve tahsil bununla tamama ermiş.

Bunların hepsi güzel. Fakat bugüne kadar oğlunu Mesule bacıdan saklamanın sebebi ne? Kendisini sırf hastalığına baktırmak için İstanbul'a gelmiş gibi göstermek niçin? Hastalık, gerçekten doğrudur; kadının midesinde ne olduğu anlaşılmamış bir yara vardır. Fakat asıl yaraya gelince, Avrupa'dan dönen oğul, İstanbul'un asil ve kibar bir ailesine damat olmuştur. Herhalde bir gönül işi. Fakat Avrupa'da da okumuş olsa bir köylü çocuğuna bu kadar yüksek bir kız ancak köylü olduğunu saklamak, soyunu sopunu inkâr etmek şartıyle verilmiştir. Damadından para ve asalet istemeyen bu büyük ailenin hiç değilse bir parça yumuşak başlılık istemek elbette hakkıdır.

Düğün, Karaman'daki anadan gizli tutuluyor; o, bunu öğrenerek, son kalan beşibirlikleriyle ziynet altınlarını gelinine götürmek için tutturunca türlü bahaneler, yalanlar uyduruluyor. Fakat sonradan baba ölüp midedeki yara da bir İstanbul seyahatini kaçınılmaz bir zaruret haline getirince!..

İşte o zaman, bu laf anlamaz köylü kadınına, kendisini Haydarpaşa istasyonundan almaya giden oğlunun daha oracıkta, istasyonun bekleme odasında, hakikatı açık açık anlatması vaciboluyor: Anasıdır; kendisi gibi karısının başı üstünde de elbette yeri vardır. Fakat bu asil ve büyük ailenin Şiş-

li'deki mükellef apartmanına, hâlâ çarşafını bile sırtından atmamış, yeşil pazen entarili bir köylü nasıl girecektir? Elektrik avizelerinin aksinden aynaya dönmüş kaypak cilalı döşeme tahtaları üzerinde nasıl yürüyecektir? Yıllarca Avrupa'da kalmış olmasına rağmen kendisi bile bir davet sofrasında hâlâ, karısının karşıdan verdiği kaş-göz işaretleriyle talimli maymun gibi, yemek yerken köylü ana, bunu nasıl yapacaktır? O asil baba, o asil ana, o herbiri dört lisan konuşan asil erkek ve kızkardeşler bu köylü kadını dünürümüzdür diye ortaya çıkartmaktan utanmasalar bile, onlar kendileri ne olacaklardır? Şefkatli bir ananın, böyle insanlar yanında oğlunun yüzünü yere getirmeye bu kadar hakkı var mıdır?

Kadın, evvela şaşırıyor; kızıyor, fakat sonradan oğluna hak veriyor. Demek ki en doğrusu, anasının İstanbul'a geldiğini ailesine bile haber vermeyerek (çünkü, haber verirse asil insanlar onu mutlaka apartmana çağıracaklardır) onu şöyle kenar köşede tutulmuş bir odaya misafir etmek olacaktır. Hatta telgrafı alınca böyle bir odayı hazırlamıştır bile. Kendisi sık sık bu evde anacağını görmeye gelecektir; onun bir an evvel hastalığından kurtularak selametle Karaman'a dönebilmesi için en iyi doktorlar ve hastaneleri şimdiden temin etmiştir. Hatta dönüş günü istasyona, şimdi konuştukları bekleme odasına, gelinini getirerek ona göstermeyi bile va'dediyor. Yalnız, bunun için her şeyi son güne kadar ailesinden saklamak lazımdır. Anacığı Süleymaniye'de oturduğu müddetçe kim olduğunu, kimin nesi olduğunu herkesten saklayacağına – daima göğsünde taşıdığı En'amı Şerif üzerine – yemin ederse oğlunu daha memnun edecektir. Kadın, bunları işittikten sonra yaptığına gerçekten utanıyor; hatta bir ara geldiği trenle geri dönmeyi düşünüyor, fakat oğlunu dünyaya getirdiği günden beri düşündüğü gelinin yüzünü görmeden, onun için sakladığı ziynet altınlarını eliyle boynuna takmadan gitmeye razı olamıyor. Ailenin kendisinin İstanbul'a geldiğini bilmediğine inanmıştır; bu talihli maymun

gibi damadın haftada iki, üç gece izin almadan nasıl sokağa çıktığını kendi kendisine sormamıştır. Bir baygınlık nöbetinden sonra kendini belki de ölecek zannettiği bir gecenin yalnızlığı içinde sırrını Hacı Hanıma söylediği zamana kadar her şeyi herkesten saklamıştır. En'amı Şerif üzerine verdiği yemini bozmanın büyük günah olduğunu biliyor. Fakat ertesi sabahtan tezi yok, Hacanımla pazara çıkacaktır; köpeklere birkaç okka ekmek doğrayacaklardır.

Birkaç gün sonra bir otomobille anasını hastaneye götürmeye gelen oğlu, gündüz gözüyle de gördüm. Çam yarması gibi, alı alına, moru moruna yakışıklı, bir delikanlı; mum gibi paltosu, beyaz ipek boyun atkısıyle gerçekten moda gazetesi resimleri gibi bir insan olmuş. Yalnız, mahallemize pek seyrek gelen otomobilin etrafında toplanmış birkaç küçük çocukla şakalaşırken ciddiyetini bir parça kaybetti. Hele kendisine taş atan üç dört yaşlarında bir küçük kızın taşıyle yaralanmış görünerek ayağının birini kaldırdığı ve incecik bir sesle: «Vay, bacağıma değdi; vay, bacağıma değdi!» diye öteki ayağı üzerinde birkaç kere zıpladığı zaman, bir an için, memleketinin çocuğu oluverdi.

Garip bir tesadüf, o senenin yazında beni bu genç adamla bir kere daha karşılaştırdı. Daha güzeli, asil karısı da, sekiz on kadın ve erkekle beraber yanındaydı. Bir vapur iskelesindeydik. Onlar, hep bir arada Altınkum'a gitmek için bir çatana ısmarlamışlardı; fakat nedense bu çatana gecikiyordu. Gelin hanım ufak yüzlü, ufak boylu bir kadındı. Ayağına bol paçalı bir mavi pantolon giydiği için, daha ziyade de küçülüyor; hele oturduğu iskele babasının üstünde sinirden ayaklarını salladığı ve uzun boylu kocasını arasıra şemsiyesiyle çağırarak karşısına diktiği zaman âdeta çelimsiz gemi muçolarına benziyordu.

İskeleden balıkları seyrediyor gibi yaparak yanlarına yaklaştım. Mesele gerçekten ehemmiyetliydi; beceriksiz adam telefonla bir çatana ısmarlamayı becerememiş, kim bilir lakırdıyı nasıl ağzında geveleyerek bu felakete sebep ol-

muştu.

Damat, bugün deniz kıyafetiyleydi. Ayağında bir beyaz pantolon, çorapsız hasır örmesi terlikler, sırtında yakası göbeğine kadar açık, kolsuz bir beyaz gömlek vardı. Telefonda asla gevelemediğini, fakat çatanacıların ahlaksızlık ettiklerini yeminlerle anlatırken arasıra sesi yükselecek olursa hanım, birdenbire kaşlarını çatarak sert bir işaretle, «yavaş» diyor, iskele memurunun odası kapalı olduğu için onu çarşıda telefon aramaya gönderiyor ve çantasından aynasını çıkararak yüzünün boyalarını tazeliyordu.

Bir defasında kavga büyüyecek gibi olduğu için on dört, on beş yaşlarında ufak bir kız araya girdi; ellerinden biriyle genç adamı omuzundan tutup öbür elindeki mendille yüzünden akan terleri silerek titizlendi: «Yooo abla... Enişteme söz söyletmem!.. Ne kabahati var adamcağızın, gelmediler işte.»

Damat, bu küçük sevgili baldızın yere düşürdüğü mendili alıp, ona verirken, benim tarafımda olan gözünde ne derin bir minnet gülümsemesi peyda olmuştu.

Nihayet, çatana geldi; kadınlar, erkekler birbirleriyle şakalaşıp gülüşerek bindiler. O bekleme odasında bir kere daha kaybolduktan sonra kollarında bir alay yiyecek paketi; şemsiye, pardesü gibi birkaç kadın eşyasıyle çatanaya geldi. Yüzü gülmeye başlayan karısı, içerden:

– Sakın bir şey unutmuş olmayasın!.. diye seslendi.

O, bu sefer sesini çıkarmaktan korkmayarak kalın kalın güldü:

– Olur mu öyle şey?

Bununla beraber ihtiyaten, yahut da karısının sözünü hiçe saymış görünmemek için bir kere daha bekleme odasına gitti ve koşa koşa geri gelerek iskeleden ayrılmak üzere olan çatanaya atladı.

Hasır pabuçlarıyle, beyaz pantolonu ve beyaz ipek gömleğiyle ne uşaktı Yarabbi, ne uşak!

XI

Bu hayat içinde yıllar, yıllar geçti. Benim zavallı Gani Dede'nin daima tekrar ettiği bir tabir üzere, «Geçerken mihnet gibi uzun, geçtikten sonra visal gibi kısa» yıllar!..

Mesule bacının zaten seyrek olan saçları, başında top top oldu; gözlerini hafif bir duman bürüdü. Yalnız geceleri sobanın ağzındaki alevde dişlerinin şenliği hâlâ devam ediyor.

Talat, şimdi artık bizimle beraber yaşamaktadır. Epeyce zamandan beri tekaüttür. Oğullar, kızlar birbiri ardınca yetişip ötede, beride evlendikçe üstündeki yük hafifler gibi oluyor, fakat çok geçmeden onlar, kuyruklarında çifte çifte kabaklarla tekrar ona çullanıyorlardı... Nihayet, öyle bir zaman geldi ki, bütün kabile, çeşit çeşit dertleri, kavgaları ve rezaletleriyle onun başına çöktü. Üstelik hasta kadın da hâlâ ağlaya, inleye ortada yatıyordu.

Talat, artık haritayı, pusulayı, iyice şaşırmıştı. Dairede işe güce bakamıyor; zaman zaman gözlerini sımsıkı yumup ağzını, yüzünü çarpıtarak kendi kendisiyle konuşuyor, ötüyor gibi acayip sesler çıkararak etrafındakileri kendine güldürüyordu.

Zaten bakımsız olan kılık kıyafetini büsbütün süflî, gülünç, pis bir şekle sokmaktan âdeta bir melamet zevki duyar olmuştu. Düğmeleri kopmuş pantolonunu çengel iğneleriyle ilikliyor, burnunu gazete parçalarına silerek öteye, beriye atıyordu.

Böyle olunca daire, onu vaktinden birkaç sene evvel tekaüt etmeye mecbur oldu. Kâğıdını aldığı akşam evine uğramadan bize gelmişti. Şiddetli bir göğüs nezlesinden dolu dolu öksürüyordu. Sobanın karşısında onu soyup kafes gibi kalmış sırtına kupa çeken Mesule bacı, ne yiyeceğini sordukça, ağzını kapayarak burnundan çıkardığı bir acayip ince sesle: «Ben Eyüp Peygamberi de geçtim kalfacığım. Ben melek oldum bu gece. Melekler yiyip içerler mi kalfacığım?» diye soruyordu.

Fakat hayatın bazan akıl, sır ermeyen garip tavizleri vardır. Talât'ın artık içinden çıkılamayacak bir kargaşalık halini almış görünen meselesi inanılmayacak kadar az bir zaman içinde, inanılmayacak bir kolaylıkla çözüldü. Kadın öldü; kabile –vaktiyle de bana olduğu gibi– sanki yer yarıldı, takımıyle yerin içine geçti ve Talât, hemen benim kadar yalnız kaldı. Ondan sonra hepsini sicimlerle bağlı bir ufak çantayla kesekâğıdına sığdırdığı eşyasıyle bizim eve yerleşmeye geliyordu.

Bizim ev, epeyce zamandan beri gerçekten bizim evdir. Sahibi olan ihtiyar hanımefendi öldükten sonra bu ev az bir para ile büsbütün bizim olmuştur. Onu söylemenin sırası da gelmişti ki, Kocabaşlar'ın son torunu da artık kendi mesleğinin bir mütekaididir. Benim bir yana konmuş birkaç paramdan ziyade Talât'ın becerikliliği sayesinde şimdi bir küçük dükkânımız vardır. Bir kere daha kendini toplayan Talât, orada tütünden başka gazete, kâğıt, kalem gibi şeyler de satıyor. Benim Sinop'taki arzuhalci dükkânımı uzaktan uzağa hatırlatan bu dükkâna ben de sık sık uğrar ve sokaktan görünmeyen bir köşesine oturarak onu seyrederdim.

Geçen yıllar içinde Talât, bana birkaç defa İsmail'den haber vermiştir. Zaten ayrıldığımızdan beri bu çocuk için ne öğrendimse ondandır.

Talât, gecenin birinde sesini biraz değiştirip alçaltarak: «Çocuktan haber var... der. Başımı önüme eğerek, bir kelime söylemeden, dinlerim. Âdetimi öğrendiği için, benden ne başka bir hareket ne bir cevap beklemeden söyler ve susar. Aylar, yıllar sonra yeni bir havadis çıkıncaya kadar.

İsmail, Bursa'ya giderken hemen hemen anlaşmıştık. Yaza gene gelecekti. Fakat daha bahar gelmeden bunun olamıyacağını bir mektupla haber verdi: Gene zayıf kalmış dersler, başbaşa vererek çalışılacak arkadaşlar, mektepten başka yerde bulunamıyacak kitaplar, vesaire, vesaire...

İkinci senenin başında bir mektup daha: Babası ve daha ziyade Defterdar büyükbabası için ne biliyorsam yazmamı is-

rarla istiyor. Bu zatın çok faziletli ve asil bir büyükbaba olmasından başka hiçbir şey bilmediğim cevabını veriyorum.

Bundan birkaç ay sonra bir mektup daha: Bayram için gönderdiğim biraz parayı bana posta ile iade ettiğini haber veriyor: «Ellerini öperim; bana artık para gönderme. Burada hiçbir şeye ihtiyacım yoktur» diyor.

Bu bizim birbirimize son mektubumuzdur. Bundan sonra onun için öğrendiklerim, dediğim gibi, Talât'ın zaman zaman öteden, beriden duyduğu şeylerdir: İsmail, orada da çok çalışıyor; İsmail mektep idaresinin üstüne titrediği görülmemiş bir talebe oluyor; İsmail gene birincilikle son sınıfa geçiyor; fakat İsmail, imtihana üç ay kala, âsî diye, mektepten kovuluyor.

Bu son haberi alınca, Tamaşalık'ın Dana Bayramı'nda bana onu, yüzü gözü kana bulanmış olarak kucakta getirdikleri günü hatırlıyorum. Talât'a bile bir şey söylemeden, hâlâ kiraz kokan eski bastonumu alarak Bursa'nın yolunu tutuyorum. Fakat çok geç!

Mektep memurlarından birinden öğrendiğime göre, idare, onun büyük zekâsına acımış, darılttığı birkaç hocadan mektupla özür dilerse tekrar mektebe almayı va'detmiş. Fakat İsmail, cevap bile vermiyor, ufak bir yevmiye ile bir mühendis heyetine katılarak İç Anadolu'ya gidiyor.

Yıllardan sonra, onun artık yaşamasından bile ümit kestiğim zamanlarda, yeniden haberler başlıyor; İsmail Avrupa'daymış... İsmail Avrupa'da mimar olmuş... İsmail Ankara'ya dönmüş, günden güne yükselip parlıyormuş... Talât, bana dükkândan gazeteler getiriyor, onun Anadolu'da dolaştığı yerlerde valilerle, vekillerle çıkmış resimlerini gösteriyor... Bunlar, gerçekten güzel haberlerdir. O kadar güzel ki, Mesule bacıya da anlatarak onu da sevincimize ortak etmek istiyoruz. Fakat o, söylediklerimizi bir türlü doğru anlamıyor. İsmail eve geliyor sanarak: «Bugün mü gelecek, yarın mı?» diye sualler soruyor, onu hâlâ on iki yaşında bir çocuk sandığı için bir dolaba sakladığı terliklerini aramaya kalkı-

yor. Haykırıp ağlamalar faslı çoktan geçtiği için İsmail'in ne yarın, ne hiçbir zaman gelmiyeceğini acı acı söylemekten çekinmiyoruz. Fakat o, inanmıyor, başını geriye atıp: «Yooo gelece... ben biliyorum!» diye pırıl pırıl dişleriyle gülüyor.

*
* *

Derken, bir gün, bir akşam vakti kapımızın önünde bir otomobil duruyor. Bakıyorum, İsmail. Beni görünce ellerimi, yüzümü öpüyor; sonra Mesule bacıyı, feryat, figan, kucağına alarak taşlığın ortasında döndürmeye başlıyor.

Ben, şaşkın, onları seyrederken omuz başımdan muşambalı bir genç kadın beliriyor, kollarımı okşayarak, karanlıkta ancak gülümsemelerini farkedebildiğim sözlerle:

– Baba, ben sizin gelininizim, İsmail'in karısıyım ben, diyor.

Sonra, ikisi de bizi bırakarak, aceleleri varmış gibi elele odalara girip çıkıyorlar; İsmail, çocukken oynadığı yerleri, kitap okuduğu yerleri gösteriyor.

Onlar, trenden çıkar çıkmaz ayaklarının tozuyle bize gelmişlerdir. Bu gece hep beraber yemek yiyeceğiz.

Mutfakta Mesule bacıya yardım eden Talât, arasıra aklına bir şey estikçe elinde kepçeler, bıçaklarla koşa koşa yanımıza geliyor; fakat daha söze başlarken ateşe bıraktığı tavayı hatırlayarak tutuşmuş gibi zıplaya zıplaya gene mutfağa koşuyor.

Yemek vakti gelince Mesule bacı, içinde ne olduğunu hiç merak etmemiş olduğum bir dolap gözünden kullanılmamış çatal bıçak takımları, çiçekli tabaklar, bembeyaz yemek havluları çıkarmaya başlamıştı. Benim hayretime cevap verir gibi:

– Ben solamas mıdım gelece diye, dedi ve kollarını yanına bırakarak gülümseye gülümseye uzaklara baktı.

İsmail, yemekte birbirimizi görmediğimiz yılların havadisini veriyor, bunlardan gülüneceklere gülüyor; gülünecek

yeri olmayanlara daha kuvvetle gülüyor. İçlerinde ilk gördüğüm gün bana ince kan serpintileri gibi görünmüş olan kızıl benecikleri hâlâ kaybetmemiş gözleri pırıl pırıl...

Ben, bir sokak adamıyım. Uzaktan, yakından insanların nelerini görmedim!.. Fakat kimsenin böyle sedef gibi konuştuğunu hatırlamıyorum.

İsmail, bir aralık bana bakmadan karısına eğilerek ve onun parmaklarından birini tutarak:

– Evvelce de birkaç kere söyledim sana, dedi, babamdan bir alacağımız var. Onunla sana bir güzel yüzük alıp burada takacağız. Daima parmağında taşıyacaksın.

Sonra, gene bana bakmayarak değişik bir sesle ilave etti:

– Bu alacak, babamın bana Bursa'ya göndermiş olduğu bir bayram parasıdır ki ben, onu posta ile geri göndermiştim...

İsmail, bu sefer bana dönüyor; birdenbire yanakları ateşlenmiş, hasta bir çocuk gibi:

– İsterim onu baba, mutlaka isterim; o, benim hakkımdır; bu kadar çalıştım, diye titizleniyor.

Pek de kısa olmayan bir susmadan sonra yavaşça başımı sallayarak: «Olur,» diyorum ve İsmail benim sofra üstünde duran sakat elime eğiliyor; onu öpüyor.

Sonra, gene karısına dönerek kısa kısa gülüşlerle anlatıyor:

– Bir defa da ona faziletli büyükbabamdan haber sordum. Kim bilir arayıp bulmaya mı çalışacaktım? Yoksa, hiç değilse adını, sanını öğrenerek, «Ben şuyum» diye övünecek miydim? Çocuk, ne namussuz bir gaddardır.

Bu sefer, gene bana doğru sert bir dönüş ve sert bir itham:

– Hep kabahat babamındır. Hiçbir aile çocuğu benim kadar mağrur ve muhteşem büyümedi. Bir padişah çocuğu mutlaka babasından, amcasından yalvararak birçok şeyler istemiştir. Fakat o, beni hiçbir şey için yalvartmadan büyüttü. Sonra, mektebe gittim. Mektep, babalar, amcalar ve hatta

ahbapların serveti, mevkii ve şöhretiyle övünülen bir cemiyettir; birçokları için sahte gururlar, sahte gösterişler fideliğidir. Yani sefil bir evlatlık olan anamla beni sokağa atmış bir büyükbabayı bana arattırmış olan o buhran çağında ben, pekala kaynayıp gidebilirdim. Fakat öyle sanıyorum ki, ben, kendimi bu uçurumdan kurtarmak kuvvetini gene bu insanın bende bıraktığı hatıralarda buldum: Onun hiç kimsede görmediğim sükûneti, mazlumluğu soğuk gecelerde beni yorganının içine alarak söylediği şeyler arasında bana görünmüş başka bir âlemin hatıraları... İzmir'deki Mevlânâ'yı, çocukların taşla öldürdüğü o zavallı meczup Giritliyi hatırlar mısın baba? Bütün çocuklar gibi, hatta bir akşam, onu alayla karakola götüren polisler gibi ben de onun geceleri küçük çocukları öldürerek taze mezarlara gömdüğüne inanıyordum. Halbuki sen, bana onu geceleri karda, yağmurda sokak fenerlerine elini uzatıp asıl Mevlânâ'dan beyitler okuyan bir adam olarak anlattın. Bir serseri gibi gittiğim Avrupa'da, ilk zamanlarda benim de hemen hemen bu Mevlânâ kadar sefil zamanlarım oldu. Kışın soğuk ve ışıksız bir tavan arasına sığınmıştım. Pencerenin ilerisinde ve ağaçlar arasında bir sokak feneri yanardı. Karanlıkta onun zayıf ışığı etrafına yağan karlardan başka bir şey görünmediği için bütün gökyüzünü bu fenere çullanıyor gibi tasavvur etmekten zevk duyardım. Sonra bu, bana zavallı Mevlânâ'yı hatırlattı. Bunlar, pek küçük şeylerdi. Fakat senin yıllardan beri hâlâ yatağının yanında duran şu Mesnevî'ye sardırdığın merakın ve beni sonradan sarmış birtakım iptilâların o zavallı meczup Giritliden başlamadığına emin miyim?

İsmail, çocukluğunun sefaletini, Tamaşalık'ın sefaletini bütün teferruatıyle çırılçıplak anlatıyor, sefil anasını hatıralarına varıncaya kadar hiçbir noktasından utanmayı aklından geçirmiyor. Beni asıl şaşırtan şey, bir ufak çocuğun, o zaman hiç farkında olmuyor gibi göründüğü şeyleri bu kadar teferruatıyle nasıl aklında tuttuğu değildir; büsbütün başka bir âlemin kızı olan karısı yanında bunları söylemeye ce-

saret etmesidir. Fakat ondan da daha fazla şaştığım bir şey, fakir soframızda, Talât'la benim aramda bir süslü oyuncak gibi oturan bu genç kadının onu bu kadar benimseyerek dinleyişidir. Taşlığın karanlığı içinde kollarımı okşamaya başladığı zaman yalnız gözlerinin tatlı gülümsemesini farkettim bu genç kadın, bana evvela rastgele bir insan gibi görünmüştü. Fakat ışıklar yandıktan sonra meydana çıkan renkleri ve çizgileriyle gitgide güzelleşiyordu. Sonra, kibar bir ailenin naz içinde yetiştirilmiş bir kızı olduğuna da şüphe yoktu. Bu vaziyette bir genç kadının kendi âleminin asalet, gurur vesaire hakkındaki türlü türlü düşünce ve göreneklerinden bu kadar sıyrılmasını, bu kadar sadelikle aramıza girmesini nasıl izah etmeli? Aşk mı? Belki bunun da tesiri var. Fakat ben, sanırım ki bunu aşktan daha büyük şeye gerçekten büyük olan bir fikrin daha küçük fikirler üzerindeki cazibesine vermek daha doğrudur.

İsmail, bu hikâyeden sonra kendisine daha sokuluyor gibi görünen karısının başını okşayarak.

– Benim babamı hor gördüğüm zamanlar oldu, dedi. Fakat mevki, şeref, para itibariyle hiçbir eksiği olmayan birçok kibar insanların, hatta büyük insanların ufak bir geçim sıkıntısına düştükleri, kendilerinde olandan daha fazlasına göz diktikleri başkalarının otomobilini, mevkiini kıskandıkları zaman gözlerini belerterek, «Açız!» diye ağladıklarını gördükten sonra...

Çocuğuma bakarken gözlerim kamaşıyordu. Hakiki gurur, hakiki asalet, bildiklerimizden ne kadar başka bir şeydi.

İsmail, bir aralık bana:

– Baba, sen bir şey düşünüyorsun, dedi.

– Bu kadar vakalarla bir gün gene bedbaht olmadan korkuyorum, diyecektim. Fakat kendimi topladım. Bu sefer ben, onun elini dudaklarıma götürerek:

– Sadakalarımın en muhteşemini ben, senden aldım İsmail, dedim.

– BİTTİ –